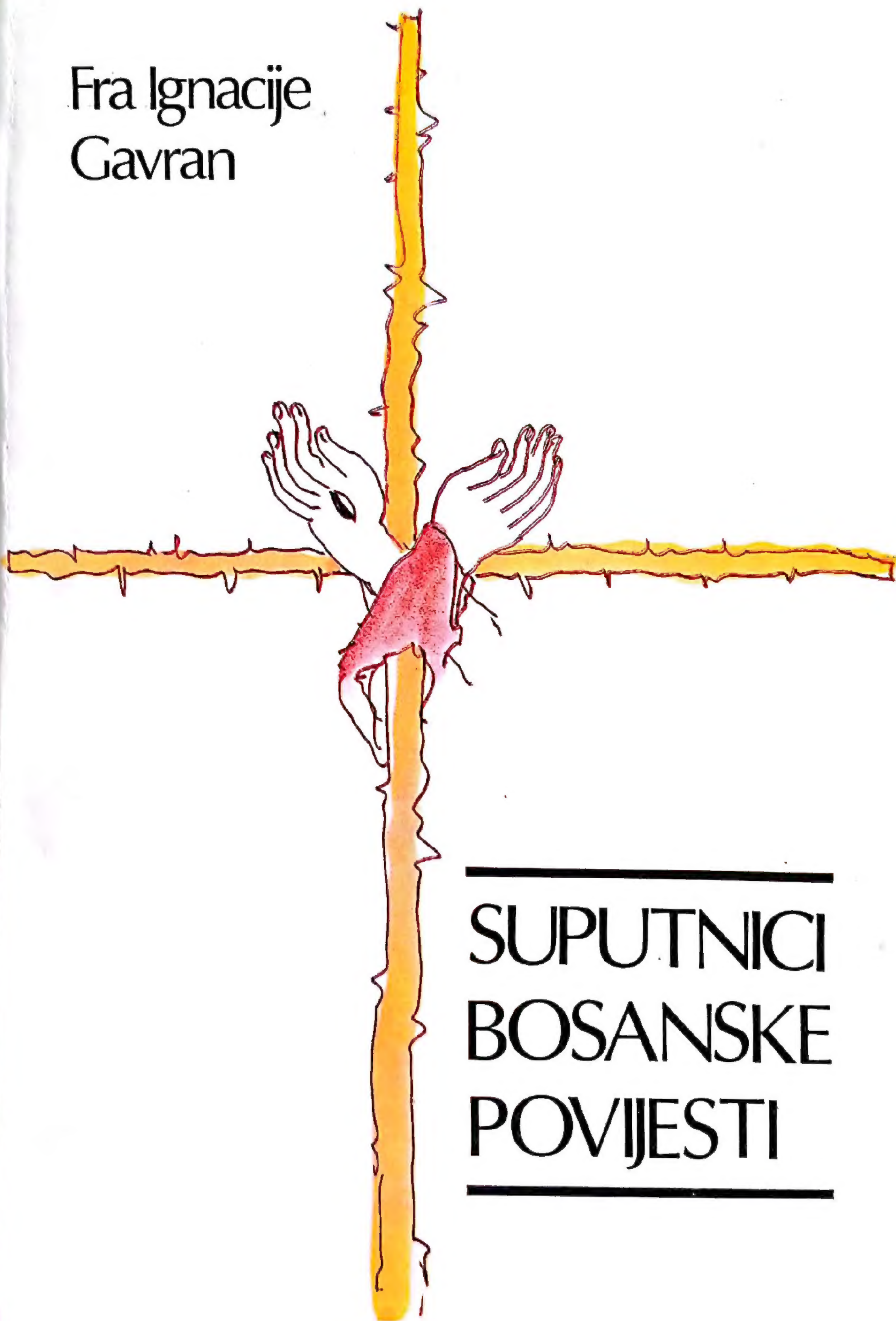
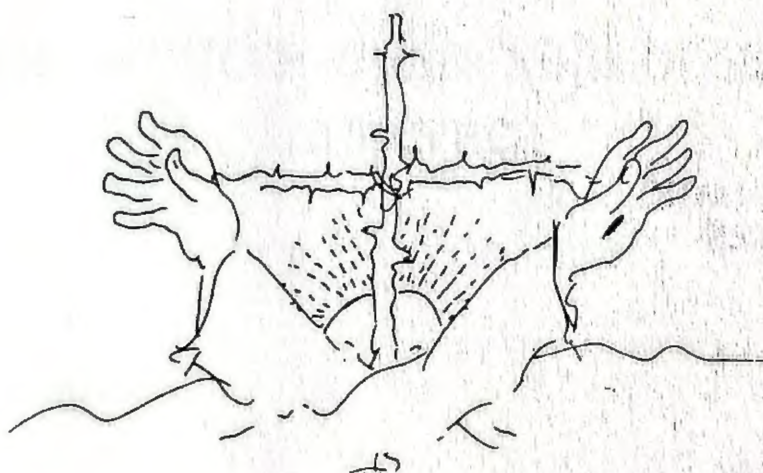

Fra Ignacije
Gavran
SUPUTNICI
BOSANSKE
POVIJESTI

Fra Ignacije Gavran

SUPUTNICI BOSANSKE POVIJESTI

KNJIŽNICA "BAŠTINA"
Knjiga 2

Recenzenti
MARKO KARAMATIĆ
MARKO SEMREN

Tehničko uređenje
MARIJAN KARAULA

Korice, inicijali i ilustracije
IVAN LACKOVIĆ CROATA

Lektura
LADISLAV Z. FIŠIĆ

Fra Ignacije Gavran

SUPUTNICI BOSANSKE POVIJESTI

Sedam stoljeća djelovanja bosanskih franjevaca

Svjetlo riječi – Sarajevo
1990.

UZ OVU KNJIGU

Možda će netko reći: zar zbilja — uz već postojeće knjige o bosanskim franjevcima — treba izdavati još jednu novu? Da, potrebno je! Tri opća djela koja također obrađuju ovaj predmet (Batinićevo, Jelenićevo, Čuturićevo) od nas su odmaknuta više od šezdeset, sedamdeset ili sto godina. A ustanova koju ovim djelima - pa i ovim najnovijim - treba da upoznamo, od izuzetne je važnosti za prošlost pa - usuđujem se reći - i za sadašnjost Bosne. Zato je tu ovo novo djelo - da dopuni ono čega nema u ranijim i da stvari prikaže s našega današnjeg načina gledanja.

Po pravilu, kad pišem, nastojim svoje tvrdnje poduprijeti navodima na kojima ih zasnivam. Ovaj put, budući da se radi o djelu namijenjenom široj čitalačkoj javnosti, uzdržao sam se od toga. Uostalom, opći pregledi, čak i onda kad su namijenjeni stručnjacima i učenim krugovima, redovno ne donose bilješke kao obrazloženja, jer bi ih bilo teško navesti; one bi svojim opsegom možda i nadmašile samo izlaganje.

Da ipak donekle ispravim taj propust, navodim iza svakog poglavlja neke od izvora i knjiga na koje se oslanjam i na koje se pozivam. U navedenim djelima moći će se naći popis ostalih knjiga i izvora.

Novost ovog prikaza jest i u tome što je izlaganje popraćeno nekim značajnijim izvacima iz izvora. To omogućuje čitaocu da osjeti dah starine i izvornosti; sam prikaz, i kad je dobar, ne može to u jednakoj mjeri postići. Navedeni dodaci svojim oblikom lako se razlikuju od teksta. Mnogi će se čitalac čuditi što ovdje nije spomenuta ova ili ona ličnost, događaj ili mjesto. Neka uvaži da mi je izdavač odredio kolika knjiga treba da bude pa će shvatiti da sam u ovom općem prikazu mogao zacrtati tek obrise ovog dugog razdoblja.

Knjiga se sastoji od četiri cjeline. Prva govori o sv. Franji i Franjevačkom redu; druga o djelovanju franjevaca u doba narodnih vladara; treća, izložena u pet poglavlja, o njihovu životu i radu u tursko doba; i, konačno, četvrta, podijeljena na tri poglavlja, prikazuje razdoblje nakon oslobođenja od Turaka.

U Visokom, u svibnju 1989. *Fra Ignacije Gavran*

Prvi dio: POČECI FRANJEVAČKOG POKRETA

I. poglavlje: SV. FRANJO I FRANJEVAČKI RED

1. Kako je sv. Franjo našao svoj poziv?

ačetnik franjevačkog pokreta jest Franjo, sin trgovca Petra Bernardona, iz grada Asiza u srednjoj Italiji. U ranoj mladosti bio je pun snova o divnoj budućnosti. I njegov je otac također mnogo očekivao za svoga sina; od svoje troje djece najviše je volio njega i radio na tom da mu on bude nasljednik u trgovini, da bude još bogatiji i uspješniji trgovac nego on i da s vremenom dobije možda uglednu javnu službu u svom gradu. Sam Franjo zanosio se vojničkom slavom: biti vitez a onda, možda, postati i plemić.

To su razumljivi snovi gotovo svakog mladog čovjeka: biti priznat, moćan, biti i važiti kao junak, a bogatstvo treba da omogući slobodu i užitke. Ali, nekim čudnim djelovanjem, sve su se tri karijere o kojima su on i njegov otac sanjarili - trgovačka, viteška, činovnička - izjalovile.

Rodio se 1182. i proveo djećaštvo i prvu mladost, pored rada u očevoj prodavaonici, u veselim zabavama s drugovima, kojima se svojom ličnošću nametnuo kao vođa. Biti trgovac bilo mu je malo pa se priključio, g. 1202, svojim sugrađanima u nekom okršaju, u kojem se hrabro borio, ali - kako mu je četa doživjela poraz - bio je i sam zarobljen. Ostao je u tamnici više mjeseci a kad je izašao, obolio je i gotovo umro... Ta bolest bila je prilika da se po prvi put ozbiljno pozabavi osnovnim životnim pitanjem — "zašto, čemu sam na svijetu?" Kao vjernik znao je odgovor na to pitanje kao i ono što bi on morao učiniti, ali se toga bojao...

Stoga se on, ozdravivši, ponovo bacio u vrtlog zabava. Ali, u njemu se nešto promijenilo - misli koje su mu dolazile u bolesti kao da su sada tiho u njemu i dalje djelovale.

Pokušao je naći smirenje u novom cilju — da ponovo krene u vojsku: možda će tamo steći slavu pa i plemstvo. Nabavio je konja i skupu opremu srednjovjekovnog ratnika, uzeo osobnog slugu i opskrbio se lijepim odijelom i novcem pa krenuo na bojište, prema jugu Italije. Otišao je samo dan hoda, do Spoleta, i na noćištu usnio san, u kojem je čuo riječi: " Tko ti, Franjo, može više dati — gospodar ili sluga?" Kad je on na to odgovorio: "Pa, gospodar", glas je dalje nastavio: "Zašto onda tražiš slugu a ne gospodara?" Franjo je shvatio taj glas kao da mu govori Krist i upitao ga što treba da čini? Glas mu je rekao: "Vrati se kući!"

Mladi je ratnik poslušao, ne osvrćući se na ismijavanje rodnog grada. Sad je bio još zamišljeniji, pitajući se: "Što li to Bog, što Krist, od mene traži?" Često je razmišljao, zalazio u neku spilju, da bude sasvim sam sa sobom. Kao da se pitao: a tko je to moj bog? Slavu je već odbacio! Ostalo je bogatstvo, novac. I tu je došao do toga da se ne može ljubiti i novac i Boga. Već tada Franjo se odlučio za Boga i prigrlio siromaštvo, gospođu Bijedu (kako ju je zvao), kao nešto što ga vodi Bogu. Trebalo je to i na djelu pokazati, iskušati se, da vidi da možda sam sebi ne laže. Pošao je tako na hodočašće u Rim, razdao sav novac što ga je imao, pa čak i svoje lijepo odijelo razmijenio s nekim prosjakom za njegovo, i sam prosio s drugim prosjacima. Bila je to velika pobjeda i on je u sebi osjetio duboku radost... odrekao se slave i bogatstva, da bude Božji!

Ali, u njemu je ostala njegova sjetilnost. Hoće li ona biti preča nego Bog? Jednog je dana mogao i to provjeriti: na cesti blizu Asiza naišao je na iznakažena jadnika — gubavca. Uzmaknuo je obuzet strahom i gađenjem. No tada mu je iskrslo pitanje: "Jesi li ili nisi za Boga? Sad pokaži na djelu!" Vratio se hrabro gubavcu, zagrlio ga, utisnuo mu nešto novca u sakatu ruku... Nastavio je tako i potražio druge gubavce i molio ih da mu oproste što su mu se ranije grstili te obećao ponovno dolaziti i pomagati im. Poljubio ih je u usta, darivao i otišao.

Iz oporuke sv. Franje, g. 1226. (zadnji mjesec pred smrt)

Gospodin je dao meni, bratu Franji, da ovako započnem činiti pokoru. Budući da mi je, dok sam bio u grijesima, bilo odviše odurno gledati gubavce, sam me je Gospodin doveo među njih i ja sam im iskazivao mi-

losrđe. A kad sam odlazio od njih, ono što mi se prije činilo odurnim, preokrenulo mi se u duševnu i tjelesnu slast. I nešto kasnije ostavio sam svijet.

Testamentum S. P. N. Francisci, (početak); isp. i Spise sv. Franje, navedene u literaturi.

Tako je pobijedio sebe, predao se Bogu i osjetio "veliku slatkoću u duši i tijelu". Sad je čekao da "slijedeći potez" napravi Bog — da vidi što treba dalje da čini.

Jednom zgodom svratio se izvan grada u crkvicu sv. Damjana pokraj ceste da se pred slikom propetog Isusa pomoli. Vjerojatno je molio upravo za uputu — što treba dalje da čini. Dok je klečao, čuo je glas Raspetoga: "Idi i popravi moju Crkvu, koja se ruši!" — Okrenuo se oko sebe, vidio da je crkvica ruševna, i bez daljnjeg pomislio da se taj nalog odnosi upravo na tu crkvu. Za to mu je trebalo novca, pa dok mu je otac bio na putovanju, prodao je dosta sukna i tako dobiveni novac odnio svećeniku one crkvice. Svećenik je — razborito — odbio novac, ali je prihvatio njegov dobrovoljni rad. Franjo je ujedno našao sebi neko sklonište znajući kako će otac biti bijesan kad se vrati i sve dozna. Nakon prijetnji i kazni, otac se na koncu obratio sudu, biskupovu sudu, da "dozove sina pameti".

Molitva sv. Franje u času obraćenja, u dobi od 24 godine (pred slikom raspeća u crkvi sv. Damjana) oko g. 1206.

Najviši, divni Bože, prosvijetli tminu moga srca i daruj mi pravu vjeru, čvrstu nadu i savršenu ljubav. Daj mi, Gospodine, tako osjećati i spoznati da ispunim Tvoj sveti nalog koji si mi uistinu dao. Amen.

Die Schriften des hl. Franziskus von Assisi, Werl/Westf. 1963, str. 166.

Na suđenju biskup je zatražio da Franjo vrati novac, jer otac ima na to pravo. Mladić je spremno rekao: "Hoću, pa i više od toga". Uz novac, skinuo je sa sebe i odijelo i vratio ga ocu. To je bio konačan raskid s obitelju; postupio je tako jer je bio uvjeren da mora slušati ono što mu Bog veli. Biskup mu je dao staro odijelo svoga vrtlara a kasnije mu je neki prijatelj dao obično pustinjačko odijelo.

Nastavio je s popravljanjem crkvice sv. Damjana moleći sugrađane za koji kamen za gradnju crkve i koji komad kruha za hranu. Pratilo ga je ismijavanje, nabacivanje blatom i kamenjem, izrugivanje. Ali, on je ustrajao.

Napokon, nakon nekog vremena, došlo je do promjene u ponašanju njegovih sugrađana. Franjo nije uzvraćao uvrede, nije se branio od udaraca; u duši je sebi govorio: i pravo je što se tako ponašaju jer sam griješio. Malo pomalo njegovo je ponašanje iznudilo poštovanje ljudi, koji su osjetili — taj čovjek postupa tako jer sluša glas svoje savjesti. Franjo je popravio još dvije tri crkvice, silno veseo što je izvojštio pobjedu nad sobom i što sluša Boga.

2. Pojava novog bratstva

Onda je došlo do novog Božjeg "poteza" 24. veljače 1209, kad je Franji bilo oko 27 godina. Franjo je na misi čuo evanđelje o poslanju apostola: kako treba da navješćuju kraljevstvo nebesko i da sa sobom ne nose ni novca, ni torbe, ni dvaju odijela, ni cipela, ni štapa (Mt 10,10). Franjo je zadrhtao od zanosa, jer mu je tu, kako mu se činilo, dat gotov program života i rada. Toga jutra nastao je franjevački pokret! Franjo je odmah odbacio cipele, pojas i ogrtač. Svoju je tuniku opasao užetom. Kasnije ga je zima prisilila da ipak nosi ogrtač (plašt). Počeo je propovijedati asiškom svijetu.

To je lako kazati, ali je za to trebalo goleme hrabrosti i poniznosti da se on, neškolovan, upusti u taj posao. Govor mu je bio jednostavan i kratak, a govorio je o Kristu, o manama i krepostima, o miru i ljubavi. Nastupao je bez grdnji i osuđivanja, bez deklamiranja, bez govorničkih ukrasa i trikova. Ipak je osvajao, jer je govorio, neposredno i iz srca, ono što je osjećao. A njegovo uvjerenje, njegov život i čar njegove ličnosti pridobivali su slušatelje.

Slijedeće godine već se jedanaest ljudi priključilo njemu a potjecali su iz raznih slojeva. Željeli su živjeti zajedno s njim. On ih je primio ali je tražio da ostave sve što imaju i da to dadnu siromasima, da nastoje prevladati svoje grijehe i mane i da budu poslušni onom tko bude na čelu njegove male zajednice, a bili su to naizmjence. Umjesto pravila, napisao im je nekoliko izreka iz evanđelja. Njegova živa riječ bila im je mjesto pisanih propisa.

Franjo nije želio osnovati red. Ionako je u kršćanskom svijetu već bilo mnogo samostana. To su bile čvrsto organizirane ustanove, u jakim zgradama, s velikim posjedima, svjetovi za sebe, ekonomski snažni i osigurani. Iako su bili vrlo zaslužni za širenje vjere, za promicanje kulture, iako su omogućavali pobožan život s Bogom, oni nisu bili ono što je Franjo želio i što je Bog, po njegovu uvjerenju, od njega tražio.

Franjo se nije zatvarao pred svijetom i od svijeta, nego je živio u svijetu. Nije se osiguravao ekonomski, jer je brigu za sebe i svoje prepuštao Bogu, koji se brine i za vrapce. Htio je, za razliku od ondašnjih redovnika, propovijedati svijetu Krista svojim životom prema evanđelju i svojim riječima.

Tako su Franjo i njegovi g. 1209. otišli u Rim da zatraže odobrenje od Crkve da smiju upravo tako živjeti. Na preporuku asiškog biskupa primio ih je papa Inocent III. i — odbio im molbu. Mislio je: radi se o nekom novom i sumnjivom redu a — zar nema dosta postojećih? No, pod utjecajem nekog sna, u kojem je s grozom gledao kako se ruši majka rimskih crkava, lateranska bazilika, a podupire je da se ne sruši, upravo onaj siromašak kojem je odbio molbu, (ali sigurno - i po savjetu nekih kardinala), dozvao je ponovno Franju i dao mu usmeno odobrenje.

Franjo i njegova braća živjela su nakon toga u kolibama od šepera ili od ćerpiča oko male Gospine crkvice, zvane Porcijunkula (= Djelić) podno Asiza; nju su mu darovali benediktinci. Tamo su molili, trapili se, odatle su odlazili na propovijedanje i tamo se vraćali. S vremenom su se Franjina braća namnožila, proširila su se i po drugim mjestima Italije pa je bilo potrebno i drugdje osnovati boravišta (loca), skromna kao i ono prvo. Već za deset godina njihov je broj premašio tri tisuće. U početku, u tom pokretu nije bilo nikakve organizacije a sad ih je taj broj prisilio da misle na nju. Sastajali su se dvaput godišnje (o Miholjdanu i o Duhovima) na opće kapitule kod Porcijunkule i tu se dogovarali. Tu su se g. 1217. i podijelili u pokrajine (provincije); na čelo svake postavio je Franjo provincijalnog ministra (doslovno: pokrajinskog poslužitelja), da se brine za povjerenu braću. Da se bratstvo ne bi raspalo u pojedine pokrajine, postavio je jednog generalnog ministra (općeg poslužitelja), koji se imao brinuti za cjelinu.

Franjo je u evanđelju našao Kristov nalog da se evanđelje propovijeda svima. Stoga je uzeo križ i njime razdijelio svijet na četiri strane i u svaku poslao određen broj braće. To je bio početak širenja njegovog

pokreta izvan Italije i početak njegovih misija. Braću je poslao u Portugal, Španjolsku, Francusku, Njemačku, Ugarsku i Siriju. Osnovane su nove provincije izvan Italije. Za sebe je odabrao Egipat pa je nekako živ prodro kroz bojne redove do egipatskog sultana... Melek-El-Kamela, da mu pokaže Božji put i da ga nagovori da prijeđe u kršćansku vjeru. Franjina pojava i nastup duboko su se dojmili sultana ali bi obraćenjem on — u najmanju ruku — izgubio prijestolje. To mu se nije dalo. Otpustio je Franju na častan način i dao mu dozvolu da pohodi sveta mjesta...

3. Franjino bratstvo pretvara se u red i Franjina smrt

Već za Franjine odsutnosti iskrsnule su velike teškoće među njegovom braćom. Bilo je potrebno staviti neke čvršće propise u tu zajednicu a da ona ipak ne izgubi pečat Franjina duha: da se živi po evanđelju ali sa što manje propisa i sa što više osobne slobode, sa što više poziva na ljubav. U tom poslu pomogao je Franji kardinal Hugolin, kasniji papa Grgur IX. Tako je, uz veliki napor, Franjo sastavio konačno pravilo od dvanaest poglavlja, koje je papa odobrio. Time je Franjino bratstvo ipak postalo crkveni red i, što dalje, sve će to više postajati.

Spomenuto putovanje, napori oko sastavljanja Pravila, bolesti, gotovo su uništile slabo Franjino tijelo. Obolio je na slezeni i na jetri, patio ga je želudac, mučila ga malarija i bolest očiju (trahom?), koje je zadobio dok je bio u Egiptu. Bolovi su bili veliki a primitivni načini ondašnjeg liječenja (paljenje usijanim željezom) učinili su njegovo stanje još gorim. Franjo je svoju muku podnosio strpljivo - u zajednici sa Spasiteljem. Kao da mu sve to nije bilo dovoljno, zamolio je Krista da mu dopusti osjetiti muke njegova raspeća. Bog mu je uslišao tu molbu i dao mu da osjeti one užasne bolove, iza kojih su mu na tijelu ostali znakovi svetih pet Isusovih rana. To je bio završni čin onoga pobjeđivanja samog sebe i potpunog predavanja Bogu i izljeva ljubavi prema njemu, što ga je započeo kao mladić u spilji kod Asiza.

Ostalo je još — da umre. Junački je skupio sve svoje divovske duševne snage i u onim užasnim danima pred smrt izdigao se iznad boli i spjevao svoju "Pjesmu stvorenja", pjesmu zahvalnosti i radosti, kojoj na svijetu nema ravne. Preminuo je pri zalasku sunca 4. listopada 1226, u dobi od 44 godine.

4. Privlačnost Franjevačkog reda

Već u 13. stoljeću Franjevački red je narastao na više od 30.000 članova, ne brojeći tu II. red (sestre sv. Klare), ni III. (svjetovni) red. Zašto su ljudi tako hrpimice nagrnuli u ovaj red, jednostavan, siromašan, ekonomski nesiguran?

Sv. Franjo o svom redu

Nakon razmatranja, sv. Franjo je pao u zanos i kad se povratio iz njega rekao je svojoj braći (iza g. 1210):

*Ohrabrite se, dragi moji, i veselite se u Gospodinu. Nemojte se žalostiti što nas ima prividno samo malo. Neka vas ne straši što smo ja i vi neuki, jer mi je uistinu Gospodin pokazao: Bog će dati da porastemo do velikog mnoštva, umnožit će nas i proširiti do granica Zemlje... Vidio sam mnoštvo ljudi koji žele obući naše odijelo i da s nama žive po pravilu svetog i sretnog redovničkog života. Vidio sam kako se ovamo skupljaju iz gotovo svakog naroda: dolaze Francuzi, žure se Španjolci, priključuju im se Nijemci i Englezi i grne ovamo golemo mnoštvo iz raznih drugih jezika.**

Thomas Celano: Leben und Wunder des hl. Franziskus von Assisi. Erste Lebensbeschreibung, Kap. XI. Werl/Westf. 1964.

Vita prima S. Francisci Assisiensis, Quaracchi 1926, str. 30-31.

Ne govorimo ovdje o djelovanju milosti, jer je to ljudskom domišljanju sakriveno. Za života sv. Franje sigurno ih je privlačila kao magnet ličnost tog sveca: tako iskreno i tako junački predana Bogu, a onda tako mila, suosjećajna prema čovjeku i prema živim i neživim stvorovima. To djelovanje sigurno se nastavilo i poslije smrti u sjećanjima i anegdotama o njemu. Prvi članovi, iako je svaki bio izrazit pojedinac i ličnost za sebe, nosili su na sebi neke Franjine crte: štovanje Krista u njegovom ljudskom liku, jednostavnost, veselost i bezbrižnost, te istinske kršćanske kreposti poniznosti, dobrote i ljubavi, uz herojsko odricanje, ukratko: svetost manjeg ili većeg stupnja. Red je bio izrazito demokratičan: nije se gledalo kakvog je tko podrijetla i koliko mu je obrazovanje, nego

---

* Nije se prevario! Računaju da je njegovih sljedbenika, kad je g. 1226. umro, bilo oko 200.000!

spremnost - živjeti prema evanđelju. I ustrojstvo Reda bilo je dotad nečuveno ravnopravno: bez viših i nižih, nego svi između sebe braća. I taj bratski odnos privlačio je ljude, jer je ublažavao strogost pokore i teškoću neimaštine.

5. Razvoj Reda i podjele

Ali, velik broj članova donio je sa sobom i opasnosti i teškoće.

Franjo je svojom ljubavlju i svojom svetošću bio orao, koji se zanosnim uzletom dizao sve više i više. Na njemu kao da se teret tijela, privlačenje k zemlji, nisu opažali. Kod drugih se, posebno onih koji nisu osobno poznavali Franju, ljudska slabost prije ili kasnije pokazala: pokušali su letjeti, ali nije išlo, bili su previše teški pa ih je zemlja privlačila. Tako je došlo do toga da je bilo članova koji su nosili vanjsku oznaku franjevca ali su vrlo malo sličili sv. Franji.

To se pokazalo uvijek iznova u razvoju Reda.

Bilo je revne braće, koja su htjela vjerno slijediti Franju, vršiti njegovo Pravilo bez olakšica i bez tumačenja koja bi ga obezvrijedila pa su se smatrali obvezanima vršiti i njegovu Oporuku. Neki su u tom i pretjerali pa su nazvani "duhovnjacima". Drugi su smatrali da je Pravilo, takvo kakvo je, običnim ljudima nemoguće provoditi u život*.

Te napetosti i sukobi u Redu produžili su se i kasnije, u 14, 15. i 16. stoljeću, jer su neki naginjali ublažavanju strogosti i bili za život u velikim samostanima s određenim posjedima a drugi za vjerno opsluživanje Pravila, bez trikova raznih tumačitelja i bez olakšavanja. Ovi su prozvani opslužiteljima (opservantima) a oni prvi konventualcima (samostancima). Veliki zastupnici "opslužiteljstva" bili su sveci Bernardin Sijenski, Ivan Kapistran, Jakov Markijski i Albert iz Sarteana: oni su htjeli bliskost Franjinu idealu ali nisu nikako željeli raskid i cijepanje Reda. Da bi život za jedne i za druge bio nekako moguć, opservanti su

---

* Posebnu teškoću predstavljalo je obrazovanje. Prema Franjinu primjeru slabo bi tko mogao gajiti studij a on je ipak bitno potreban ako se braća misle posvetiti propovijedanju. Tako su od papa tražili tumačenja Pravila, olakšice i povlastice, pa su im ih pape i davali. Već je u 13. stoljeću prijetila opasnost da se Red naprosto rascijepi i nestane. U to je vrijeme riješio teškoće braće sv. Bonaventura i razborito pokazao da se može spojiti i opsluživanje Pravila i studij; on je izdao "ustanove" (konstitucije), koje su bez pretjerane strogosti ali i bez popustljivosti omogućavale biti sljedbenikom asiškog sveca.

dobili svoje odijeljene samostane i posebne poglavare a samo im je opći poglavar (generalni ministar) bio zajednički s konventualcima. Takvo stanje, očito, nije moglo dugo potrajati pa je papa Leon X. g. 1517. potpuno odijelio opservante od konventualaca.

No i kod opservanata znao je zanos popustiti pa su se onda ponovo pojavljivale nove struje, tako npr. u Italiji koncem 15. i u 16. st. reformirani, koji su zaveli silnu strogost, ali su ipak općom upravom ostali vezani s opservantima. U Španjolskoj su se pojavili vrlo strogi bosonogi franjevci sv. Petra Alkantarskog, u Francuskoj rekolekti i drugdje drugi. Poseban red nastao je od opservanata i konventualaca u 16. st.; bili su nazvani kapucinima i nastavili su vrlo uspješno djelovati sve do danas. U ovom prikazu ispuštamo manje važne pojave.

Papa Leon XIII. ponovo je objedinio g. 1897. iscjepkani franjevački prvi red i priznao kao zasebne skupine samo tri: opservante, konventualce i kapucine.

6. Djelovanje Franjevačkog reda

Unatoč ovim unutarnjim borbama, koje su se uglavnom vodile oko opsluživanja siromaštva, djelovanje Reda bilo je i snažno i vrlo korisno. Naravno, ovdje iznosimo samo najbitnije stvari.

a) To su najprije unutarnje misije: obraćanje kršćanskog puka, koji je nerijetko zanemario svoj vjerski život i odao se manama: mržnji, oholosti, svađama, a vodeći krugovi nepravdi i raskalašenom životu. U svakom stoljeću (a osobito u 15.) nastupali su apostolski nadahnuti franjevci i vraćali ljude kršćanstvu. Napomenimo barem neke: velikog sv. Antu Padovanskog iz XIII. st., milog i duhovitog sv. Bernardina Sijenskog, sv. Ivana Kapistrana i sv. Jakova Markijskog iz XV. st. između stotina i tisuća drugih. To su bili ljudi koji su vraćali svijet Bogu a brinuli se i za mir i dostojanstvo čovjeka, ne samo u moralnom nego i u materijalnom pogledu: oni su otvorili prve kreditne kuće (montes pietatis) da zaštite ljude od lihvara!

b) Tu su zatim sjajne franjevačke izvanjske misije. Ovdje možemo spomenuti samo najvažnije: Kinu i daleki Istok, kamo su franjevci prodrli već u 13. st.; među njima se ističe osobito Ivan iz Montekorvina, koji je

i misu već tada govorio na kineskom i sam pripremao domaće misionare da nastave njegov rad, i mnogi drugi za njim. Uz Kinu, zašli su i u Japan, na Filipine, Indiju, Perziju, Mongoliju, Afriku.

Blistavo poglavlje franjevačkog djelovanja predstavljaju i američke misije, koje su oni neumorno i trajno držali. Spominjem samo Srednju Ameriku a osobito Meksiko, zatim Čile, Perù, Ekvador, Argentinu, Boliviju, Brazil i napokon Sjevernu Ameriku, gdje se najviše ističe Kalifornija. Tu i danas imena gradova svjedoče da su ih osnovali franjevci: San Francisco, Santa Clara, San Bernardino, Sacramento, Santa Fe, San Antonio, Los Angeles... Njihovo je značenje tamo ne samo vjersko (jer su učinili kršćanskima te krajeve), nego i humano, jer su pružali urođenicima i kulturu i štitili ih pred bezdušnim djelovanjem konkviskadorske vojske a kasnije od sebičnih činovnika, osnivali uzorne upravne jedinice (reducciones). Kalifornija je svoju zahvalnost tim ljudima izrazila tako što je u dvoranu kipova na Kapitolu u Washingtonu stavila fra Junipera Serra među ostale američke junake i zaslužne muževe. Oni su upoznali zapadni svijet po prvi put s mnogim otkrićima, o kojima bijelci nisu ništa znali (npr. o Niagari - fra Louis Hennepin), isto onako kao što su franjevački misionari prije Marka Pola upoznali Evropu s Kinom.

Izvanredne zasluge stekli su franjevci za kršćanske svetinje u Svetoj zemlji. Svojim fermanom egipatski kalif Bibais II. dopustio je g. 1309. "redovnicima od konopca", i to samo njima, da borave kod Sv. groba u Jeruzalemu i u Betlehemu. Robert Anjou i žena mu Sancia Napuljska kupili su g. 1333. za golemu svotu Sv. grob i Blagovalište, dali ih u pravni posjed franjevcima i obećali da će u Jeruzalemu i Betlehemu uzdržavati dvanaest redovnika. Unatoč tim pravnim odredbama franjevci su ovdje, i u 14. st. i kasnije, morali trpjeti brojna nasilja, otimanja, iznuđivanja, progonstva i ubijanja, ali su se održali sve do našeg vremena.

c) Iako je sam Franjo bio neobrazovan, i premda prvotni smjer u Redu nije pogodovao studiju, još za života sv. Franje a pogotovo kasnije, tijekom 13. i 14. stoljeća, zablistali su franjevci i na području školstva i stekli, zajedno s dominikancima, najveći ugled na sveučilištima - Parizu, Oxfordu, Kölnu i na mnogim drugim školskim središtima. Dovoljno je spomenuti četiri blistava predstavnika: sv. Bonaventuru, Rogera Bacona, Ivana Duns Scota i Rajmunda Lulskog, da se vidi kako su osvojili same vrhunce u filozofiji, teologiji i znanostima svoga doba. Oni su se nadahnjivali onim što je za Franju i njegov Red značajno: ulogom Kristovom u svijetu, postavljajući ga u samo žarište svijeta, i naglašavali su prven-

stveno mjesto ljubavi i volje u čovjekovom životu, u životu svake osobe pa i u životu Božjem. Bili su prožeti ljubavlju i prema stvorenim stvarima. Sv. Bono je bio, po svom mističnom zanosu za Krista, kao neki novi sv. Franjo, ali je u sebi nosio ono čega sv. Franjo nije imao: duboko obrazovanje i sposobnost organizatora. Ivan Duns Scot najdublji je mislilac među srednjovjekovnim filozofima i teolozima; da nije suviše kratko živio (samo 43 godine), vjerojatno bi ostvario i veliku sintezu srednjovjekovne misli. Roger Bacon je sjajni preteča kasnijeg znanstvenog shvaćanja i osvajanja svijeta, neke vrste Leonardo svog vremena. A Rajmund Lulski je mislilac koji je strastveno zanesen naumom da sve privede Bogu i Kristu, pri čemu je ujedinjavao mišljenje i djelovanje.

Najvažnije upravno nazivlje u Franjevačkom redu

*Redom upravlja **generalni** (opći) **ministar** ili **general** sa svojim vijećem "**generalnim definitorijem**"; **definitor** je, prema tome, "vijećnik". Ministar ovdje znači "sluga".*

*Red se grana u pokrajine ili **provincije**; pojedinu provinciju sačinjava više samostana. Na čelu provincije stoji **provincijalni ministar** ili **provincijal** sa svojim vijećem ili **provincijalnim definitorijem**; ono se redovno sastojalo od šest članova: provincijala, **kustosa** (koji se u najnovije vrijeme zove **provincijalni vikar**) i četvorice definitora.*

***Vikarija** je ime za područje slično provinciji, nastalo u ono vrijeme kad nisu htjeli povećavati broj provincija, više od 34, a to je bilo u drugoj polovici 13. stoljeća; otada su kroz 150 godina nove pokrajine nazivali "vikarijama", pa i Bosansku.*

***Kustodija** je manje područje od nekoliko samostana u sklopu neke veće provincije ili vikarije, ustanovljeno radi lakšeg upravljanja; na čelu kustodije stoji **kustos** (čuvar).*

***Samostan** je mjesna redovnička zajednica pa onda i kuća u kojoj ona boravi. Ranije je morala imati barem šestoricu redovnika. Njom upravlja **gvardijan** (doslovno: stražar) uz pomoć svoga zamjenika ili **vikara**.*

Serafski red. Zbog njegove vruće ljubavi prema Bogu, sv. Franju su nazvali serafskim ili serafinskim svecem. Prema tome "serafski red" isto je što i franjevački, Franjin, red.

Izvori i literatura

a) 1. Spisi svetoga Franje, Sarajevo 1974.

2. Spisi sv. oca Franje i sv. majke Klare, Split 1988.

3. Die Schriften des hl. Franziskus von Assisi, Werl/Westf. 1963.

b) Od brojnih životopisa sv. Franje (broj kojih vjerojatno premašuje tisuću) istakao bih tri-četiri djela, koja su i kod nas prevedena:

4. Toma Čelanski: Život i čudesa sv. Franje Asiškog, Zagreb 1977.

5. Bonaventura, sv.: Životopis svetog Franje, Zagreb 1981.

6. Joergensen, J.: Sveti Franjo Asiški, Rijeka 1919.

7. Galli, Mario von -: Življena budućnost - Franjo Asiški, Zagreb 1974.

c) Za povijest Franjevačkog reda navodim samo neka djela:

8. Esser, Kajetan: Pregled povijesti Franjevačkog reda, Sarajevo 1972.

9. Gemelli, Augustin: Franjevački duh, Sarajevo 1933.

10. Holzapfel, H. - Haselbeck, G.: Manuale historiae Ordinis Fratrum Minorum, Friburgi Brisgoviae 1909.

11. Hanley, B. - Fink, S.: The Franciscans, Love at Work, New York 1966.

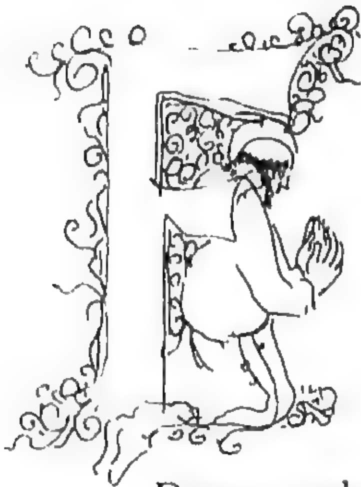

Drugi dio: FRANJEVCI U BOSNI

Sve što katolička vjera ima u Bosni, iza Boga, plod je franjevačkog truda i znoja.

Papa Leon XIII. 14. ožujka 1883.

II. poglavlje: DJELOVANJE FRANJEVACA U BOSNI ZA VRIJEME NARODNIH VLADARA

ranjevci djeluju u Bosni sedam stoljeća. Da se njihov rad u tom dugom vremenskom rasponu pregledno prikaže, potrebno je razdijeliti to razdoblje u više dijelova: 1) djelovanje za vrijeme narodnih vladara (1291-1463); 2) život i djelovanje pod turskom upravom (1463-1878); 3) djelovanje nakon oslobođenja od Turaka tj. za vrijeme austrougarske okupacije, a zatim u staroj i novoj Jugoslaviji (od 1878. do našeg vremena).

Drugo razdoblje odveć je veliko pa će biti potrebno podijeliti ga u pet podrazdoblja: 1) vrijeme učvršćivanja turske vlasti u Bosni (1463-1514); 2) vrijeme širenja turske vlasti (a s tim, uporedo, i Bosanske provincije) na zapad i na sjever (1514-1683); 3) vrijeme povlačenja Turaka (a time i Bosanske provincije) u granice političke Bosne i Hercegovine (1683-1757); 4) vrijeme opadanja turske vlasti - najprije do smrti biskupa Miletića (1757-1831) i onda, 5) preostali period do austrijske okupacije (1831-1878). — Moramo također razdvojiti period stare i nove Jugoslavije, jer se one između sebe oštro razlikuju pa tako to vrijeme dijelimo na međuratni i ratni period (1918-1945) i na poslijeratni period (1945. pa dalje).

1. Stanje Bosne do dolaska prvih franjevaca

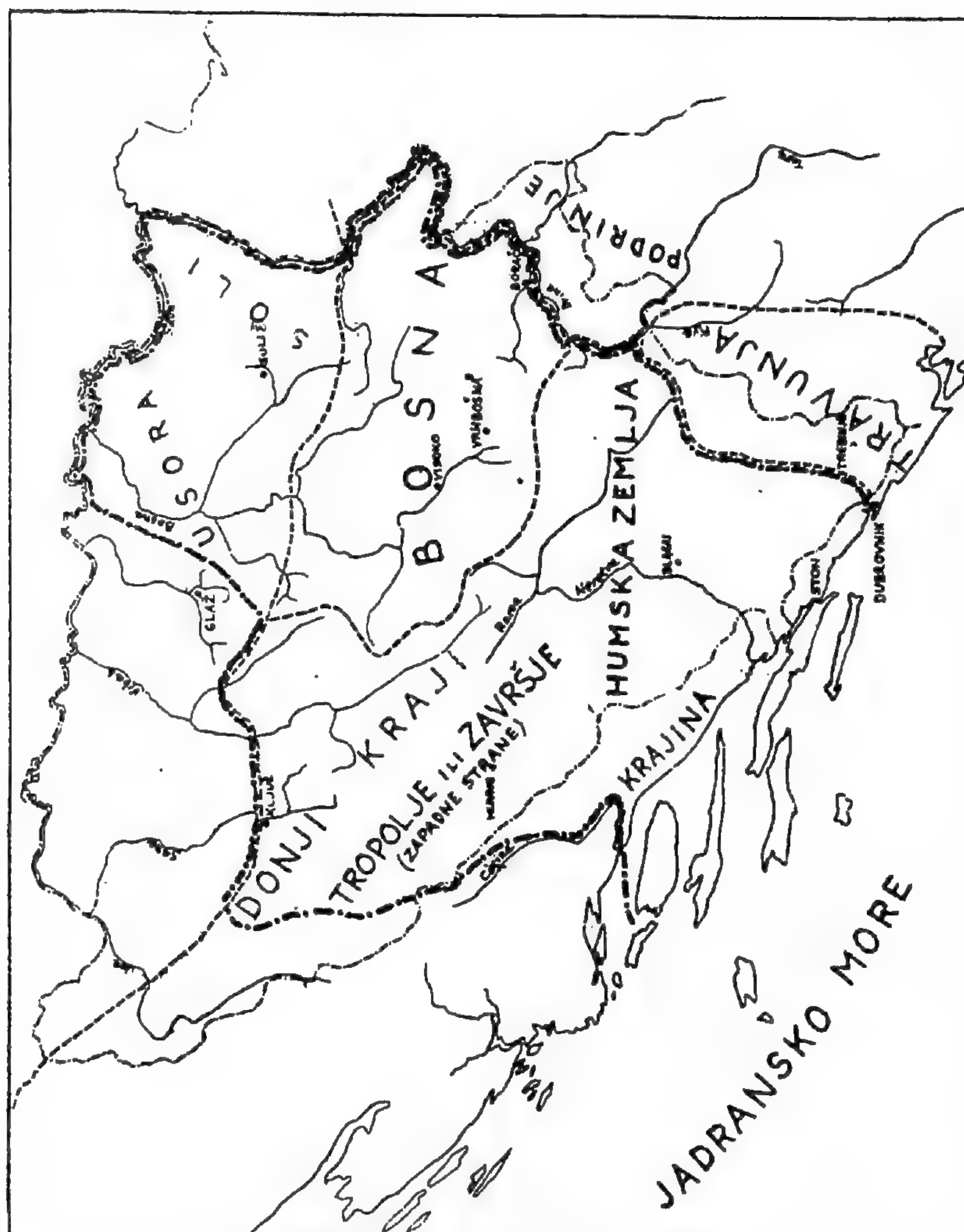
Kad danas kažemo Bosna (= Bosna i Hercegovina), mislimo na područje koje ima jasne granice, ustaljene već u zadnjem stoljeću turske vladavine i za vrijeme austrougarske okupacije. U srednjem vijeku to nije bilo tako: Bosna je u 12. st. obuhvaćala samo središnji dio ovog područja

i imala za granicu na jugu Ivan-planinu, na zapadu rijeku Sanu, na istoku Drinu, na sjeveru obronke bosanskih planina. Posavina od Ukrine do Une, Pounje i zapadna Bosna bili su dijelovi Hrvatske i Dalmacije, a Hercegovina je pripadala dijelom hrvatskom (zapadna i srednja), dijelom srpskom kraljevstvu (istočni dio). S vremenom će vladari ove male bosanske jezgre u 13-15. st. pripojiti sjeverne dijelove sve do Save, zapadne krajeve i Hum (=Hercegovina), a turska će okupacija tome dodati i hrvatske krajeve na sjeverozapadu. Kad govorimo o Bosni, moramo držati na umu na što se misli kad se kaže "Bosna": da li na prvotnu jezgru ili na kasnija proširenja.

Povijest te prvobitne Bosne od seobe naroda u 7. st. pa do polovice 12. st. prekrivena je gustom tamom. Zna se da su u to vrijeme njome, jedni za drugim, vladali kao vrhovni gospodari bizantski, bugarski, hrvatski i srpski vladari. U to vrijeme doseljeno slavensko stanovništvo bilo je pokršteno (od 7. do 9. st.) i to iz Splita, pa se tako u 11. st. prvi put i spominje bosanska biskupija kao podložna najprije splitskoj a kasnije barskoj, i napokon dubrovačkoj nadbiskupiji. Služba se Božja obavljala slavenskim jezikom.

Razni izvori spominju da u Bosni koncem 12. st. postoji krivovjerje. Tako npr. knez Vukan iz Zete piše papi Inocentu III. da u Bosni sve vrvi od krivovjeraca pa da se i sama vladarska kuća (bana Kulina) njima pridružila. To je dalo povoda papi da zatraži od mađarskog kralja da nastupi protiv njih. Ujedno je papa poslao svog izaslanika (legata) Ivana de Casamare da izvidi stvar. On je postigao g. 1203. da su se "bosanski krstjani" (to je bilo ime kojim su se ovi optuženi za krivovjerje sami nazivali) odrekli hereze.

Ne znamo koliko je to odreknuće bilo iskreno. U 13. st., u drugoj njegovoj četvrtini, ponovo dolazi do žestokih nastupa i pape i ugarskih kraljeva protiv bosanskih krivovjeraca. Papa je tada svrgnuo domaćeg biskupa (čiji je rođeni brat bio poglavar krivovjeraca), izdvojio bosansku biskupiju ispod vlasti dubrovačkog nadbiskupa i podredio je neposredno Rimu a od g. 1247. nadbiskupu u Kaloči (u Mađarskoj). Za novog biskupa postavio je Ivana Wildeshausena, zvanog Nijemac, člana mađarske dominikanske provincije i imenovao dominikance da istražuju krivovjerje u Bosni; u to su vrijeme Mađari vodili i križarsku vojnu protiv bosanskih krivovjeraca (1225-27. i 1234-39.).

Bosna za bana Stjepana II. Kotromanića

Uspjeha, međutim, nije bilo. Katolička crkva je toliko oslabila da su katolički biskupi morali prenijeti, polovicom 13. stoljeća, svoje sjedište iz Bosne u Đakovo; krivovjerje se učvrstilo osobito među velikašima. Dominikanci, budući da su i sami bili povezani s Mađarima, koji su ratovali s Bosnom, nisu našli odaziva u narodu. Dodajmo još provalu Tatara g. 1241-1242, koja je uništila plodove dominikanskog rada, pa će nam slika Bosne u 2. polovici 13. st. biti jasnija.

2. Dolazak prvih franjevaca u Bosnu

U vezi s ovim bosanskim krivovjerjem a također i s pravoslavljem na istočnoj granici Bosne (i u Mačvi) stoji početak franjevačkog djelovanja u Bosni.

Znatno ranije nego u Bosnu, franjevci su došli u Dalmaciju. Zna se da je sv. Franju g. 1212, kad je on krenuo na Istok, vjetar bacio na sjever pa se lađa morala zaustaviti u nekom mjestu jadranske obale. Budući da odatle nije bilo lađe kojom bi krenuo na Istok, Franjo se morao vratiti u Italiju. Tada nije zasnovana neka franjevačka zajednica na našoj obali; to se dogodilo tridesetih godina 13. st., kad je osnovana tzv. Slavonska (u značenju: Hrvatska) provincija, koja je imala sjedište u Splitu, a i druge samostane duž jadranske obale, npr. u Dubrovniku, Trogiru, Zadru, Puli.

Polovinom stoljeća (1248) kaločki nadbiskup Benedikt spremao je križarsku vojnu protiv bosanskog bana Ninoslava. Ninoslav je javio o tome papi i rekao mu da je to nepravda prema njemu jer je on pravi katolik. Nato je papa poslao svoje izaslanike - senjskog biskupa Filipa i franjevačkog provincijala iz Splita - da razvide kako stoje stvari s Ninoslavom. Što su oni rekli papi, ne znamo, ali je vjerojatno da su ga izvijestili povoljno za Ninoslava jer Benedikt i nije poveo vojne na Bosnu. Tako je tada nakratko došao prvi franjevac u Bosnu.

Razlog za drugi dolazak dale su prilike u sjeveroistočnoj Bosni i Mačvi. Srpski kralj Stevan Dragutin slomio je nogu pa se onda zahvalio na kraljevstvu u korist mlađeg brata Uroša II. Milutina (1282-1321). Kako je Dragutin bio zet ugarskog kralja Ladislava Kumanca, ovaj ga je pozvao k sebi i dao mu na upravu vojvodstvo Mačve i Bosne. Papa Nikola IV, koji je ranije bio provincijalom u spomenutoj Slavonskoj (Hrvatskoj) provinciji i dobro poznavao prilike na Balkanu, poslao je Urošu i Dragutinu

poslanstvo: dvojicu učenih franjevaca. Zadatak im je bio da privedu braću u jedinstvo s Katoličkom crkvom. Kod Dragutina, koji je bio oženjen katolikinjom i čija je i majka bila katolikinja, poslanstvo je u svom zadatku uspjelo: on je postao katolik, a papa ga g. 1291. prihvatio u zaštitu sv. Petra. Dragutin je tada poduzeo da iskorijeni krivovjerstvo na svom području; javio je papi da u Bosni ima mnogo krivovjeraca i zatražio od njega nekoliko sposobnih svećenika, vještih domaćem jeziku, da obraćaju spomenute ljude. Papa je rado odgovorio kralju a istog dana naredio provincijalu Slavonske (= Hrvatske) provincije da u Bosnu pošalje dva franjevca uzorna života i dobro upućena u bogoslovlje i vješta u narodnom jeziku da *trajno* rade u tim krajevima kao "istražitelji krivovjerja". Njihov je uspjeh u obraćanju krivovjeraca, po svjedočanstvu srednjovjekovnog srpskog pisca arhiepiskopa Danila, bio znatan. Drugi su nastavili taj rad iako je on, zbog političkih nemira, kojih petnaestak godina bio zastao. Oko g. 1324. i dalje susreću se u Bosni ponovo franjevci, na čelu s fra Fabijanom iz Motovuna (Istra) i rade na suzbijanju krivovjerja.

Pismo pape Nikole IV. kralju Urošu i Stjepanu Dragutinu g. 1288.

...Uostalom budući da zbog nesposobnosti ljudske naravi, ne možemo u isto vrijeme osobno biti na raznim mjestima, a ne bismo htjeli svojom odsutnošću zanemariti one kod kojih nismo prisutni, šaljemo im brižne i razborite muževe mjesto nas. Preko njih ispunjavamo dužnost svoje apostolske službe. Stoga smo smatrali da treba da ti pošaljemo iz Reda Manje braće ljude doduše siromašne u ovom svijetu, no vjerom bogate, potpunije poučene u Gospodnjem zakonu. To su naši dragi sinovi braća Marin i Ciprijan, koji ti nose ovo pismo, da ti i tvoj narod spasonosnim poučavanjem ove braće punije upoznate Božjeg sina Isusa Krista, njegovu slavnu Majku i propise kršćanske vjere...

isp. *Annales Minorum* sv. V, Rim [3]1931, str. 193-4 (odnosno prema starijem izdanju 174-175).

Zadovoljan tim uspjesima, papa je g. 1327. zabranio dominikancima da se miješaju u poslove ove franjevačke misije u Bosni pa i okolnim pokrajinama. Ovima to nije bilo pravo, pa je onda papa pozvao franje-

vačke i dominikanske predstavnike k sebi sa svim ispravama - da donese konačnu presudu. Ni tu nam nije poznato kako je ona glasila, ali se iz daljnjeg razvoja vidi da je ona bila u prilog franjevcima.

3. Bosanski krstjani

Ako se upitamo, kakvo je bilo to krivovjerje "bosanskih krstjana", odgovor nije lak. Bilo je ranije povjesničara, koji su smatrali da se i nije radilo o krivovjercima, nego o posebnoj crkvenoj kršćanskoj organizaciji, koja je, daleko od drugih, bila osebujna i zapuštena pa se samo naizgled udaljila od pravovjerja. Danas je takvo shvaćanje teško prihvatiti. Tzv. "krstjani", kako izgleda, i nisu zapravo bili kršćani, jer nisu priznavali krštenje vodom. Mjesto toga imali su tzv. "utjehu" (consolamentum): polagali su ruke na glavu a knjigu evanđelja na prsa, ali i to su primali samo "savršeni". Vidljivi svijet po njima potječe od đavla a Isus nije bio stvarno nego samo prividno čovjek, pa prema tome treba odbaciti i njegovo rođenje, muku, smrt i uskrsnuće, jer su bili prividni. Odbacuju najveći dio Starog zavjeta, crkvene zgrade, slike, moći, milostinju i sakramente i sve molitve osim očenaša. To je samo nekoliko posebnosti ovih čudnih krivovjeraca. Ono čemu su se ljudi divili, bilo je da su tzv. "savršeni" članovi ove sekte živjeli strogo, ne jedući meso, sir, mlijeko, jaja, uzdržavajući se od spolnih čina. Iako nije sigurno jesu li uvijek i posvuda bosanski krstjani prihvaćali *sve* ove, inače patarenske i manihejske nauke, dovoljno je ako su prihvatili makar nešto od toga, da ih moramo smatrati krivovjercima, bolje reći: nekršćanima, nevjernicima. Naglasimo ipak da se stručnjaci s obzirom na bosanske krstjane i danas još razilaze.

4. Osnivanje Bosanske vikarije

Obraćenje bosanskih krstjana bila je trajna briga papa. Budući da misija dominikanaca nije uspjela, poslao je papa g. 1339. vrhovnog poglavara franjevaca, fra Geralda Odonis (Eudes ili Ot), do kralja Karla Roberta a ovaj opet do bosanskog bana Stjepana Kotromanića, da se dogovore o načinu - kako suzbijati krivovjerje. Ni fra Gerald a ni ban Stjepan nisu bili voljni istrebljivati krivovjerje i krivovjerce silom, nego da se obrate na miran način, propovijedanjem. Da bi se to ostvarilo, potrebno je bilo osnovati zasebnu franjevačku zajednicu u samom tome

SAMOSTANI BOSANSKE VIKARIJE
(1340 - 1517)

SASTAVIO: Dr D. DOMINIK MANDIĆ
IZRADIO: NIKOLA BAĐANKOVIĆ 1969

području, sa sjedištem u Bosni. Budući da se tada u Redu nisu osnivale provincije, nego samo vikarije (koje su po rangu nešto niže od provincija) osnovana je g. 1340. Bosanska vikarija, koja je bila neposredno podređena vrhovnom franjevačkom poglavaru. Fra Gerald je odmah ostavio dio svojih pratilaca u Bosni i postavio im na čelo fra Peregrina Saksonca. U Bosni je već bilo rudara-Sasa, pa će im njihov zemljak biti duhovna pomoć a oni njemu znatna potpora. Kasnije će se poglavari Reda i pape brinuti da se iz raznih provincija, iz susjedne Dalmacije, iz Italije, Njemačke, Engleske, Ugarske, Španjolske, Poljske i dr. šalju u Bosnu franjevački misionari, koji će biti članovi ove vikarije; npr. Grgur XI. je g. 1372. odobrio da vikar primi šezdeset franjevaca, koji će dragovoljno raditi u bosanskoj misiji; ipak do g. 1380. došlo ih je samo dvadeset; g. 1378. odobreno je još 30 misionara. Iako ne raspolažemo podacima koliko je bilo franjevaca u Bosni, možemo ipak reći da ih nije bilo malo. Još za fra Peregrinove uprave (do g. 1349.) Vikarija je imala dvije kustodije (=jedinice na koje se dijeli vikarija ili provincija) i dvanaest samostana; 40 godina kasnije vikarija ima sedam kustodija i 35 samostana; u zadnjim desetljećima bosanske države broj samostana u samoj Bosni premašio je trideset. Osim toga, Bosanska vikarija je tih stotinjak godina postojanja proširila djelovanje i na susjedne krajeve Slavoniju, Srbiju, dio Hrvatske i Dalmaciju, pa čak i na J. Ugarsku i Vlašku.

5. Ciljevi i oblici franjevačkog djelovanja u Bosni

Franjevci Bosanske vikarije imali su kao prvotni cilj: obratiti bosanske krstjane na katoličku vjeru. Kasnije, sa širenjem na istok, u Srbiji i u istočnom rubu Hercegovine, susreli su se također sa sljedbenicima istočne Crkve, koji su živjeli u nejedinstvu, raskolu, sa zapadnom Crkvom pa je trebalo tako i njih pridobivati za jedinstvo. Obraćene krstjane i pridobivene članove istočne Crkve trebalo je u duhovnom, vjerskom, pogledu posluživati. To je bila služba dušobrižnika, koju su u nedostatku svjetovnog klera obavljali franjevci. Ta tri velika izvanjska zadatka ležala su pred braćom Bosanske vikarije kroz čitavo ovo razdoblje do pada Bosne pod Turke.

Da bi te zadatke mogli uspješno obaviti, trebalo je najprije biti razumljiv ljudima: govoriti njihovim jezikom. To je bilo osnovno pravilo kojega su se ovi misionari držali. Franjevci iz obližnjih krajeva znali su taj jezik a stranci su ga marljivo učili i svladavali. – Na drugom mjestu,

propovijed je trebalo potkrijepiti životom, ne zaostajući za strogim životom "savršenih" krstjana. Trebalo je da tamo djeluju uzorni redovnici pa su vikari tražili iz inozemstva stvarno izabrane a mogli su poslati natrag one od stranaca koji nisu odgovarali zadatku, a tako i domaće, u bilo koju drugu provinciju. U ovoj stvari prvobitno franjevačko siromaštvo dobro je koristilo misiji; bosonogi fratri, koji nisu primali novac, koji su živjeli čistim životom, povezani ljubavlju i veseljem između sebe, koji nisu išli za čašću i priznanjem, osvajali su više time nego svojim riječima.

Sreća je bila što je Bosanska vikarija na svom čelu kroz dugo vremena imala izuzetno dobre, svete ljude. Prvi od njih bio je Peregrin, koji je, prema svjedočanstvu bana Stjepana, radio "vjerno, revno i ustrajno" za vjeru. Pametno se brinuo da neke novoobraćene pošalje u druge samostane da se upoznaju s latinskim jezikom i bogoslovnim znanjem. Za svoje je suradnike izradio da se mogu, u slučaju bolesti, starosti i premorenosti, vratiti natrag u inozemni samostan i da ih tamo mjesni poglavari moraju ljubazno primiti. Bio je najutjecajniji savjetnik bana; to su strani političari znali pa su nastojali pridobiti njegovu naklonost. Rad mu je bio tako poznat i cijenjen i izvan Bosne da je bio predložen za splitskog nadbiskupa. Ban je uspio da ga zadrži uza se time što je predložio da ga umjesto toga imenuju bosanskim biskupom (1449). Jednako ga cijeni i ban (kasnije kralj) Tvrtko I. i zove ga svojim duhovnim ocem. Nakon smrti proglašen je u Franjevačkom redu blaženim.

Vrlo je plodno bilo i djelovanje šestog po redu poglavara Bosanske vikarije fra Bartola Alvernskog. Upravljao je vikarijom, uz neznatne prekide, oko četrdeset godina: od 1366. do 1375. te od 1378. do 1408. I o njemu svjedoče izvori da je bio strog opslužitelj franjevačkog pravila; takvim se pokazao i dok je bio u Sv. zemlji, gdje je sastavio Statute za braću. Živio je u vrijeme Zapadnog raskola (1378-1417), kad se pojavilo istovremeno više papa pa su se kršćanske zemlje sasvim dobronamjerno opredjeljivale jedne za jednog, druge za drugog papu. Zbog toga su se i neki bosanski misionari – stojeći uz odluku svoje matične zemlje – vratili u svoje domovine. Da tom prilikom Bosna nije izgubila i još veći broj svojih i te kako potrebnih ljudi, zasluga je ovoga uglednog vikara. On je ujedno nastojao odgojiti domaće svećenike i redovnike. Brinuo se također za oporavak bolesnih i premorenih članova Vikarije pa je u tu svrhu uredio samostan sv. Katarine u Galatini (u Apuliji, u južnoj Italiji) kao mjesto oporavka i mjesto okupljanja i priprave novih misionara iz evropskih zemalja. Uz taj samostan priključeni su bili kasnije neki drugi

iz Italije pa je tako koncem 14. stoljeća nastala od njih osma kustodija Bosanske vikarije. U samoj Bosni dobio je dozvolu od pape (1372) da podigne još devet samostana. Proširio je njezino djelovanje i na sjever sve do Crnog mora pa je tako za vrijeme njegove uprave Vikarija veoma porasla.

Iz bule pape Bonifacija IX. Ex iniuncta Nobis, g. 1402.

Brižnim i trajnim propovijedima braće spomenutog reda, koji se nalaze u toj (Bosanskoj) vikariji a koja postoji među nevjernicima i zabludjelima od katoličke vjere, zna se da je bilo uz pomoć Božje milosti jednodušno obraćeno pet stotina tisuća ljudi nevjernika ili oko toga broja (quingenta millia... vel circiter) na ispravno, istinito, katoličko pravovjerje. Brinuti se za te obraćenike i očuvati ih u katoličkoj vjeri dužni su jedino poglavar koji već u koje vrijeme bude i braća navedene vikarije.

Starine J. A., knj. 39, str. 181.

Uz ovu dvojicu postoji još dosta poznatih (npr. sv. Nikola Tavelić i njegov sudrug Deodat iz Rutičinija, sv. Jakov Markijski) i još daleko više nepoznatih svetih djelatnika, tako da se može reći da su u bosanskoj misiji bile uposlene ponajbolje sile Reda. Stoga nas ne treba mnogo čuditi kad je Bartol Alvernski javio papi g. 1402. da su franjevci dotada obratili 500.000 bosanskih krstjana. To je bio zamjeran uspjeh: neki krajevi (npr. sjeveroistočni dio Bosne) bili su u 15. st. sasvim čisti od tih krivovjeraca. Tako su nenaoružani fratri uspjeli tamo gdje nisu uspjele križarske vojne.

Unatoč ovim golemim uspjesima jedan dio krivovjeraca ostao je uporno pri svome. Iz političkih razloga - da stvori jedinstvo u svojoj državi - kralj Stjepan Tomaš stavio je g. 1459. pripadnike bosanske crkve pred nemio izbor: ili se krstiti, ili - bez imetka - otići iz njegove zemlje. Tada ih se oko 2.000 pokrstilo a oko 40.000 napustilo zemlju i otišlo u Hercegovinu – Stjepanu Kosači, koji ih je zaštićivao. Očigledno je da se kralj ne bi odlučio na tako silovitu mjeru, da Bosanska crkva nije već bila sasvim oslabila i iznutra, s obzirom na uvjerenje svojih članova, i izvana, s obzirom na broj pristalica.

Uz obraćanje na kršćanstvo valja spomenuti i značajnu diplomatsku djelatnost nekih bosanskih franjevaca na banskom i kraljevskom dvoru. Već je rečeno da je fra Peregrin bio takav izuzetno ugledni savjetnik,

a takvi su bili i mnogi kasniji vikari, osobito fra Bartol i neki drugi na dvoru velikaša. Brinuli su se i za škole. Tako je bosanski vikar fra Filip Dubrovčanin nastojao u dubrovačkom samostanu organizirati vlastite više škole za svoju vikariju. Za njegove uprave (1457-63) dozvolio je Pio II. da Petar iz Mila (Visoko) može otići sa još četiri druga na bilo koje sveučilište na Zapadu da se pripreme za službu profesora filozofije i teologije.

Nije bila manja ni graditeljska djelatnost ovih franjevaca u to vrijeme. Poznato je nekoliko crkava na bosanskom području iz ovoga razdoblja; od njih devet, šest je otkriveno tek iza II. svjetskog rata; bilo ih je daleko više — prema P. Anđeliću više desetaka — samo što zasad još nisu otkrivene.

6. Poteškoće

Naravno, nije sve išlo glatko.

Kod obraćanja "bosanskih krstjana" osobitu je teškoću predstavljalo pitanje braka. Oni su navikli da mogu otpustiti ženu kad im se to učini zgodnim pa im je bilo teško prihvatiti nerazrješivost katoličke ženidbe. Negdje su fanatici znali nastupiti krvavo protiv vjerovjesnika, npr. kad su ubili petoricu braće u Vidinu g. 1369. (gdje je stradao fra Grgo Trogiranin) ili kasnije — kad već nije bilo zaštite bosanskih kraljeva — g. 1464. u Visokom.

Teškoću je predstavljalo i uzdržavanje. S početka se o tome ban Stjepan dogovorio s fra Peregrinom pa je i sam pomagao izgradnjom kuća, a nadzor nad prihodima bio je povjerio fra Peregrinu i Dominiku Trogiraninu, benediktincu u Zadru. Stoljeće kasnije odredio je Stjepan Tomaš, g. 1452, obvezatna davanja od strane svojih podložnika za izdržavanje misije, ali su se franjevci izjasnili protiv toga, jer je to protivno duhu njihova Reda, nego su ostali samo na dobrovoljnim darovima, kako se to vidi iz dopisa generalnog vikara fra Marka iz Bolonje upravljenog 26. 1. 1453. bosanskom kralju. Tokom 15. stoljeća franjevci su u Jajcu primili neke male posjede i obrađivali ih, ali je to izazvalo veliku osudu sv. Jakova Markijskog. Teške prilike prisilit će ih kasnije da to postane opća praksa.

Stjepan Tvrtko II. sv. Jakovu Markijskom g. 1435.

Poštovani oče u Kristu, predragi naš prijatelju!

Ono što ste ranije tražili i zahtijevali, poslali smo Vam u našem pismu: da možete, kao što su to i inače činili i drugi Vaši predšasnici, propovijedati Božju vjeru, slobodno i bez opasnosti dolazeći u dijelove našeg kraljevstva. Mi hoćemo i nastojat ćemo, koliko nam bude moguće, držati Vas u časti, primati Vas i postupati s Vama kao s prijateljem.

Ali gle, vrlo nas se neugodno dojmilo kad smo čuli da hoćete istjerati neke redovnike s posjeda i imanja grada Jajca. Molimo Vas, dakle, predragi, da toga ne činite; Božja vjera i riječ propovijeda se blago i ponizno. Ako tako postupite, povrijedit ćete čast našeg predstavnika (Gracomi?) i našu...

Dato u našoj utvrdi Bobovcu...1435.

Annales Minorum, sv. X, Quaracchi [3]1932. str. 271/II. (ili: po starom 232/II).

Stanje u Bosni tražilo je da franjevci preuzmu pastirsku službu nad katolicima, osobito nad brojnim obraćenicima, drugim riječima da budu župnici i kapelani. To su neprestano tražili i pape. Protivni tome bili su neki biskupi. Tako osobito bosanski biskup Lovro iz Đakova, koji se potužio papi da mu je oduzeta njegova desetina iz Bosne pa "on nema da se dovoljno najede", osim što je "fra Peregrin posvojio gotovo svu duhovnu i vremenitu vlast". Papa Klement VI, koji je ranije bio odobrio gore spomenuti dogovor bana i fra Peregrina, na temelju te tužbe poništio je prvu odluku i odredio da Lovro dobiva desetinu i s područja Bosne. Sličnu tužbu podigao je i stonski biskup, ali je Dubrovačka republika bila za franjevce pa je biskupu nadoknađivala njegov gubitak kroz 29 godina po 100 dukata na godinu. I splitski nadbiskup Dujam tužio je iz sličnih razloga g. 1419. bosanske franjevce, ali je papino sudište presudilo u korist bosanskog vikara – fra Matije iz Engleske.

Dolazilo je i do sporova unutar Reda zbog težnje za otcjepljenjem na sjevernom i na južnom kraju vikarije. Bosanska se vikarija proširila sredinom 15. st. i po Slavoniji i Južnoj Ugarskoj pa su se Mađari g. 1444. otcijepili. Iako je papa Eugen IV. g. 1445. poništio to otcjepljenje, Mađari

Mađari su izvršili pritisak na njega i na njegova nasljednika pa je on uspostavio mađarsku vikariju i dodijelio joj g. 1446. i 1448. sve samostane između Save i Crnog mora. U Italiji su tih godina (1446) oduzeli apulijsku kustodiju od Bosanske vikarije a u Dalmaciji osnovali novu provinciju, kojoj su dodijelili pet samostana ranije priključenih Bosanskoj vikariji; oko toga će se obje strane sporiti još dosta godina (do 1469).

Prvih stodvadeset godina bosanske vikarije ukorijenilo je ovu ustanovu duboko u bosansko tlo. Zahvaliti za to treba upravi Reda, koja je smatrala djelovanje u Bosni najvažnijim područjem izvanjskog misionarenja nakon onoga u Svetoj zemlji. Stvoreno je domaće osoblje u Vikariji i postavljen kao uzor lik franjevca koji mora biti blizak i vjeran svom puku, snalažljiv i izdržljiv u nevolji, odan vjeri i Crkvi. U to su vrijeme franjevci koji su djelovali u Bosni prednjačili svojom revnošću oko opsluživanja iako su prilike bile često vrlo teške i silile ih na određena odstupanja od ideala.

Izvori i literatura

a) Opća djela koja se odnose na više razdoblja

1. Wadding L. et cont.: Annales Minorum, tt. I- XXXII. Quaracchi ^{3}1930 ss.
2. - Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, izd. J. Ak., Zagreb 1869 ss, osobito sv. 23.
3. - Starine Jug. akademije, Zagreb 1869 ss, osobito sv. 17, 22, 23, 36, 39.
4. Jelenić J.: Izvori za kulturnu povijest bosanskih franjevaca, Sarajevo 1913.
5. Jelenić J.: Spomenici kulturnoga rada franjevaca Bosne Srebreničke, Mostar 1927.
6. Matasović J.: Fojnička regesta, u *Spomenik SKA*, knj. 67, Beograd 1930.
7. Lašvanin N.: Ljetopis, Sarajevo 1981.
8. Benić B.: Ljetopis Sutješkog samostana, Sarajevo 1979.
9. Lastrić F.: Pregled starina Bosanske provincije, Sarajevo 1977.
10. Batinić M. Vj.: Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini, sv. I-III. Zagreb 1881-1887.
11. Knežević A.: Carsko-turski namjestnici u Bosni-Ercegovini (godine 1463-1878). Senj 1887.

12. Jelenić J.: Kultura i bosanski franjevci, sv. I-II. Sarajevo 1912, 1915.

13. -- /Napretkova/ Poviest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine, sv. I. Sarajevo 1942.

14. Mandić D.: Franjevačka Bosna, Rim 1968.

15. Mandić D.: Bosna i Hercegovina, sv. I-III. Chicago-Rim 1960, 1962, 1967.

16. Pejanović Đ.: Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Beograd 1955.

17. -- Franjo među Hrvatima 1226-1976, Zbornik radova franjevačkih zajednica, Zagreb 1976.

b) Posebna djela koja se odnose na ovo razdoblje

18. Semren M.: Il francescanesimo vissuto nelle regioni croate di Bosna ed Erzegovina (fino al 1517), Roma 1987.

19. Džaja Sr. M.: Die "Bosnische Kirche" und das Islamisierungsproblem Bosniens und der Herzegovina in den Forschungen nach dem zweiten Weltkrieg, München 1978.

20. Šanjek Fr.: Bosansko-humski krstjani, Zagreb 1975.

21. Šidak J.: Studije o "crkvi bosanskoj" i bogumilstvu, Zagreb 1926.

22. Anđelić P.: Pogled u franjevačko graditeljstvo XIV. i XV. vijeka u Bosni, u *Radovi simpozijuma "Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura"*, Zenica 1973. str. 201-206.

23. -- Povijesnoteološki simpozij u povodu 500. obljetnice smrti bosanske kraljice Katarine 1978, Sarajevo 1979.

Treći dio: DJELOVANJE FRANJEVACA U BOSNI ZA VRIJEME TURSKE VLADAVINE

III. poglavlje: OD ZAUZEĆA BOSNE DO PODJELE PROVINCIJE (1463-1514)

1. Opći pogled na novonastalo stanje

urskim osvojenjem Bosne došlo je do dalekosežne promjene, koja se odrazila i na etnički i na vjerski sastav Bosne pa tako, naravno, i na djelovanje bosanskih franjevaca.

Prema turskom odnosno islamskom shvaćanju, nije se smjelo raditi na obraćanju muslimana na neku drugu vjeru; takav rad bi odmah bio spriječen i surovo kažnjen. Nasuprot tome, bilo je dopušteno i poželjno u očima muslimana da katolik i inovjerac prijeđe na njihovu vjeru. Prema tome, misionarski rad u Bosni nakon osvojenja, ukoliko bi se nastavio, mogao bi se ticati samo nemuslimana; ipak, prilike su bile takve da su unaprijed isključivale neke vidnije uspjehe. Bosanskim franjevcima preostao je, dakle, zadatak da čuvaju vjeru svojih vjernika, da ih tješe i pomažu u zajedničkim teškoćama. Tako se rad bosanskih misionara silom prilika višemanje sveo na to da im vjernici kao vjernici prežive i da žive koliko je moguće kršćanskije.

Turska se prisutnost osjećala u Bosni davno prije nego što je ona konačno pala pod Turke. Još prije Kosovske bitke (1389) turski su odredi provaljivali u pogranične krajeve bosanske države. To se osobito pojačalo nakon što su Turci osvojili Skoplje (1392) i u njemu ustanovili sandžakat; njegovi su se upravitelji uplitali u međusobne sporove bosanskih velikaša pa su često nastupili i kao suci u njima. Godine 1415. pomogli su Bo-

sancima u bitki sa Sigismundom u Usori, a Tvrtko II. obvezao se g. 1428. da će im plaćati godišnji danak od 25.000 dukata i ustupio im neke gradove. Turci su osvojili neke vojnički važne bosanske klance; držali su u svojim rukama okolicu Sarajeva i utvrđeni Hodıdid (u župi Vrhbosni) a na istoku Srebrenicu i više mjesta uz Drinu.

S druge strane, godine 1463. Bosna nije bila konačno i potpuno osvojena, jer su znatan dio bosanskog područja povratili u kršćanske ruke dijelom Mađari a dijelom Vladislav Kosača. Mađari su uskoro osnovali u Bosni dvije banovine, jednu sa sjedištem u Srebreniku a drugu, na zapadu, sa sjedištem u Jajcu. No, Turci su sve to postupno povratili a uz to osvojili i Hercegovinu (1482). Srebrenička banovina prestala je postojati 1512. a Jajce je palo 1528. Bihać, koji danas pripada Bosni, ali je bio prije pada pod Turke dio hrvatskog kraljevstva, dospio je u turske ruke g. 1592. Taj razvoj govori da se je g. 1463. turska vlast ukorijenila u Bosni da u njoj vjekovima ostane.

2. Prilagođavanje novoj situaciji

Prvi koji je pravo shvatio tu političku stvarnost: da su Turci u Bosni i da će u njoj dugo ostati, bio je predstavnik (kustos) bosanskih franjevaca fra Anđeo iz Vrhbosne (kasnije nazvani: Zvizdović). S tom stvarnošću trebalo je računati pa je on pobjedničkom sultanu, kad se vraćao iz Jajca, gdje je smaknuo posljednjeg bosanskoga kralja, na Milodražu nedaleko Kiseljaka, pristupio i zamolio ga da franjevci (a tako - preko njih - i katolici) mogu slobodno ispovijedati svoju vjeru. Mehmedu je izgledalo politički razborito (da imadne mirne i lojalne podložnike) udovoljiti molbi pa je tada izdao glasovitu Ahdnamu (povelju), kojom je dozvolio povratak onima koji su pred Turcima izbjegli i zajamčio franjevcima (a time s obzirom na vjeru, i katolicima) nesmetano ispovijedanje vjere, osobnu slobodu i sigurnost imovine. Bilo je to obostrano izlaženje ususret: sa strane fra Anđelove - priznanje nove vlasti, sa strane Mehmeda II. - uvažavanje novih katoličkih podanika i njihovih predstavnika, franjevaca. Sličnu povelju izdao je isti sultan i deset godina ranije, kad je osvojio Carigrad; dao ju je pravoslavnom patrijarhu Skolariosu; njemu i pravoslavnim episkopima dao je, osim zajamčenja slobode vjere, povlasticu da budu slobodni od svih državnih nameta.

Ahd-name sultana Mehmeda II. fra Anđelu Zvizdoviću g. 1463.

--- ja, sultan Mehmed-han, dajem na znanje svom puku i odličnicima, da su posjednici ovoga carskoga fermana, bosanski duhovnici, našli moju veliku milost pa zapovijedam:

Neka nitko ne smeta i ne uznemiruje spomenute ni njihove crkve. Neka mirno stanuju u mom carstvu. A oni koji su izbjegli neka budu slobodni i sigurni. Neka se povrate i neka se bez straha u zemljama moga carstva nastane u svojim manastirima. Ni moje visoko Veličanstvo, ni moji veziri, ni moji službenici, ni moji podanici, niti itko od stanovnika moga carstva, neka ih ne vrijeđa i ne uznemiruje. Neka nitko ne napada, niti vrijeđa i ugrožava: ni njih, ni njihov život, ni njihov imetak, ni njihove crkve. Pa i to, ako bi iz tuđine doveli kojega čovjeka u moju državu, da im je dopušteno.

Budući da sam spomenutima milostivo dao ovu carsku Zapovijed, kunem se slijedećom zakletvom:

Tako mi stvoritelja zemlje i neba, koji hrani sva stvorenja, i tako mi sedam mushafa /= sedam svetih knjiga/ i tako mi našega velikog Proroka, i tako mi 124.000 vjerovjesnika, i tako mi sablje kojom se pašem, nitko neće protivno učiniti ovomu što je napisano dok ovi budu pokorni mojoj službi i vjerni mojoj zapovijedi.

Pisano 28. maja *U stanu Milodraž*

Isp.: *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu,* Rim 1971, sv. III-IV. str. 76.

Ahdnama je bila osnovna pravna isprava, na koju su se uvijek iznova – tijekom vjekova, pozivali bosanski franjevci; njom su, iako vrlo često bezuspješno, branili osnovna ljudska prava svoja i svoga naroda.

Prve godine osvojenja (od 1463. do 1467) bile su ispunjene stradanjem. Izvori govore da su već i ranije, 1435, u turskim provalama, stradali mnogi franjevački samostani. Tako je to bilo i 1463, kad su - prema buli pape Siksta IV. iz 1473. - bili porušeni ili opustošeni svi samostani Bosanske vikarije. Zato im papa dopušta da mogu osnovati ili

prihvatiti samostane u Hrvatskoj i Slavoniji sve do Drave a Matija Korvin daje dva samostana u Primorju franjevcima Bosanske vikarije. Jedan dio crkvenog ruha, posuđa i knjiga bio je prenesen u nezauzete krajeve a neke su stvari trgovci, za male novce, kupili od Turaka, koji su ih u osvojenim krajevima napljačkali. Papa Pavao II, na molbu bosanskog vikara, određuje g. 1469. da se te stvari moraju vratiti u samostane Bosanske vikarije i to u one koji su sigurniji od turskih napadaja. U takve gradove on ubraja Jajce, Livno, Cetin, Bihać, Trsat.

U cjelini uzeto, ovo je razdoblje (1463-1514) bilo najmirnije od svih koje su franjevci proveli pod turskom vlašću. Nemamo tada vijesti o tadašnjim progonima i tlačenjima. I bosanski su se katolici držali, kako se čini, ispravno prema turskim vlastima. Turci su se u ovo vrijeme čuvali da ne povrijede njihove vjerske osjećaje; čak su dopuštali da grade nove crkve od kamena ili da ruševne poprave. Štoviše, u to su vrijeme postavili i marionetskog bosanskog kralja (Matiju Kotromanića), da bi stvorili dojam kako se njihovim osvojenjem nije ništa promijenilo. Nešto kasnije (g. 1515) izdali su sutješkim franjevcima ferman, kojim su im oprostili danke.

Isprava Skender-baše fra Anđelu Zvjezdoviću, g. 1486.

...Mi gospodin Skender-baša, gospodar bosanski, dajem vam na znanje vsijem ... kako učinih milost počtenome kuštodu fra Anđelu, da si hodi slobodno vsudije po rusagu (=državi) gospodina cara; izvan rusaga gospodina cara ako bi hotio poći, kako je po njih zakonu, da se ne zadije zan/j/ (=da ga ne dira) nitko sluga gospodina cara, ni Turčin, ni kaurin, ni martolos, ni jedan človjek. Za toj mu učinih milost, jere je počteni redovnik...

Fojnička regesta, str. 104, br. 4 u *Spomenik SKA,* knj. 67. Beograd 1930.

I prelaženja na islam bilo je u ovo vrijeme malo. Postoje turski popisi iz 2. polovice 15. st. s podacima o stanovništvu. Iz njih se vidi da je prijelaza na islam bilo malo. God. 1477, u Foči, koja je tada bila sjedište hercegovačkog sandžaka, bilo je 227 kršćanskih kuća, 33 neoženjena muškarca i 5 udovica, a samo 3 muslimana! God. 1485. u Livnu su bile 63 katoličke kuće a nijedna muslimanska; iste godine u Visokom 232 katoličke kuće, 12 odraslih neoženjenih a samo 7 muslimana; vjerojatno su i ti spomenuti muslimani bili turski činovnici. Ako uzmemo u obzir

čitav bosanski sandžakat (tj. područje od Novog Pazara do Sane, te od Ivan-planine do Maglaja), broj kršćana daleko premašuje broj muslimana, tako da muslimani tvore nešto oko jedne šestine stanovništva (u apsolutnim brojevima 25.068 katoličkih kuća prema 4.485 muslimanskih kuća).

Ipak se već u to vrijeme mijenja sastav bosanskog stanovništva, jer jedan dio pravoslavnih Vlaha iz istočne Hercegovine, oko godine 1475, prelazi u sjevernu i sjeveroistočnu Bosnu, a drugi njihov dio (oko 800 vlaških obitelji) naseljava predio oko Maglaja. U vezi s ovim ne smijemo potcijeniti ni odliv katoličkog stanovništva prilikom osvojenja: jedan dio je izbjegao pred Turcima na zapad odnosno jug a dobar dio bio je zasužnjen i odveden kao roblje, kako to izvještaji o osvojenju bilježe.

3. Prema podjeli Bosanske provincije

U ovo je vrijeme došlo do podvojenosti Bosanske vikarije: jedan, manji, dio bio je pod Turcima, a drugi pod kršćanskim vladarima. Oni franjevci koji su bili pod Turcima, prihvaćali su fra Anđelov stav lojalnosti prema novom vladaru, a oni pod kršćanskim vladarima radili su na protjerivanju Turaka s kršćanskih područja; zabilježena je tako npr. znatna uloga franjevaca kod obrane Jajca.

Razumljivo je stoga da ni u ovo mirno vrijeme Turci nisu rado gledali da "njihovi" fratri prelaze u zemlje pod kršćanskom vlašću a isto tako teško su podnosili da fratri iz tih krajeva - neprijateljski raspoloženih prema Turcima — dolaze u tursku Bosnu. A ipak, Franjevačka bosanska vikarija bila je jedna cjelina pa je bilo potrebno da se braća mogu po njoj kretati; ako ništa drugo — da "podložnici" mogu doći poglavarima i ovi opet k njima i da mogu održavati barem izborne zborove (kapitule). Da se nekako riješi to neprijatno pitanje, na kapitulu u Asizu 1487. odlučeno je da turska Bosna ostane u Vikariji, ali da njezini franjevci dobiju gotovo potpunu autonomiju pa da se njihovi kustosi ponašaju u svojim kustodijama kao vikari. (Bile su tada dvije kustodije u turskoj Bosni: Bosanska sa sjedištem u Visokom /Mile/ i zvornička sa sjedištem u Zvorniku). Ako braća iz te turske Bosne ne mogu nekad doći na zajednički zbor (kapitul), neka između sebe izaberu sebi poglavare a oni neka postavljaju gvardijane; vikar čitave Vikarije ne može, bez pristanka

uprave tih dviju kustodija, premjestiti nekoga u drugo mjesto. Zabranili su tada (u Asizu) da bilo koji brat radi na odvajanju slobodnog dijela Bosanske vikarije od neslobodnog.

Ali, pokazalo se da ni te pogodnosti ne odgovaraju potrebama braće pod turskom vlašću, jer su okršaji između Turaka i kršćana što dalje bili sve češći, pa su oni već 1512. tražili da se odvoje od onih u slobodnim krajevima. To je tada bilo odbijeno, ali kad su oni ponovili g. 1514. svoj zahtjev i obrazložili ga neprestanim ratovanjem dviju strana, pri čemu je još jedan broj samostana pao pod tursku vlast, članovi su se općeg kapitula konačno uvjerili da je odvajanje nužno i korisno. Nastale su tako te godine dvije vikarije od zajedničke Bosanske vikarije: jedna od njih zvat će se Bosna-Hrvatska a proteže se na slobodnom području, a druga Bosna Srebrenička (ili Bosna Srebrena), pod turskom vlašću. Međutim, ako bi ova ponovo došla pod kršćansku vlast, obje vikarije treba da se ponovo ujedine. Do toga vremena trebalo je čekati još preko 360 godina a onda više nije ni postojala Bosna-Hrvatska; velik dio njezina područja doći će ubrzo, sa širenjem turske vlasti, pod Bosnu Srebrenu.

Bosni Srebrenoj spomenute godine pripali su samostani: Srebrenica, Mačva, Soli, Olovo, Mileševo, Sutjeska, Visoko, Fojnica, Kreševo, Rama, Konjic, Mostar, Ljubuški, Zaostrog, Makarska, Cetin, Klis, Skradin i Visovac.

Izvori i literatura

1. Šabanović H.: Turski dokumenti o Bosni iz 2. polovice XV. st. u *Istorijsko-pravni zbornik*, Sarajevo 2/1949. str. 177 ss.
2. Ćirković S.: Istorija srednjovekovne bosanske države, Beograd 1964.
3. Mandić D.: Autentičnost Ahdname u *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu*, sv. III-IV. Rim 1971.
4. Filipović N.: Napomene o islamizaciji u Bosni i Hercegovini u XV vijeku, u *Godišnjak ANUBiH*, Sarajevo 7/1970. str. 141 ss.
5. Gonzaga F.: De origine Seraphicae religionis, Rim 1587.

IV. poglavlje: OD PODJELE PROVINCIJE DO OPSADE BEČA (1514-1683)

a ovo drugo razdoblje značajno je širenje turske vlasti u susjedne zemlje i pogoršano, vrlo strogo nastupanje protiv katolika, te vrlo snažno širenje islama.

1. Bosanska vikarija proglašena provincijom

Prije nego što prijeđem na prikazivanje gore navedenog, valja spomenuti da su, tri godine nakon podjele Bosanske vikarije, tj. g. 1517, i Bosna Srebrena i Bosna-Hrvatska proglašene provincijama. To se dogodilo onda kad je Leon X. odijelio opservantsku (opslužiteljsku) granu Franjevačkog reda od tzv. konventualske. Za Bosnu Srebrenu ta promjena imena nije značila ništa posebna, ali ipak treba spomenuti da je redovno "provincija" veća teritorijem i pretežnija ugledom od "vikarije", iako je Bosanska vikarija, i kao vikarija, bila i vrlo velika i vrlo ugledna, znatno veća i uglednija nego mnoge provincije.

2. Turci potiskuju kršćane

Početkom XVI. stoljeća Turci postaju sve ratoborniji. Već je spomenuto kako su u prvim desetljećima nestale s lica zemlje dvije bosanske banovine (srebrenička i jajačka). Istovremeno je osvojenjem Beograda (1521) i bitkom kod Mohača (1526) bio otvoren put prema Zapadu pa je došlo i do prve opsade Beča (1529).

Turci su sada bili sasvim sigurni u sebe pa su prema katolicima i franjevcima, koji su srcem morali biti uz kršćane, nastupali žestoko i nemilosrdno. Bilo je vjerojatno nekih koji su dojavljivali podatke neprijateljima ali su Turci nastupali strogo ne samo prema takvima, nego i prema ostalima, budući da su sumnjali u sve.

Očit znak toga promijenjenog stava opaža se u Kanun-nami (= Zakoniku) za Bosanski sandžak od g. 1516. i kasnije, u sasvim sličnim odredbama od g. 1530, 1539. i 1542. Tako se spominju križevi koje su "nevjernici" podigli na putovima; spominju se i nove crkve "u nekim mjestima, u kojima one nisu postojale od starog nevjerničkog vremena". Navode se "nevjernici i popovi koji uhode stanje i dojavljuju u nevjerničke zemlje". Sada zakon strogo naređuje da se svi ti križevi sruše i da se više ne dozvoli da se podižu; isto tako - neka se poruše i crkve (očito se misli i na samostane, jer se govori o svećenicima "koji u njima borave"). One koji uhode treba kazniti teškim tjelesnim kaznama (tamo se, u drugoj vezi, navode kao takve: teško batinanje štapovima, odsijecanje ruke, vješanje i sl.). A kadije koji to ne bi izvršili, neka se svrgnu!

Isprava Sarajevskog suda fojničkim katolicima g. 1527.

...Stanovnici rudnika Fojnice, nahije visočke a sudbene oblasti sarajevske, izjaviše u skupštini učinjenoj slijedeću molbu:

Mi smo našu u gradu Fojnici ležeću staru crkvu, gdje smo se još za nevjerničkih vremena Bogu molili, prije šest godina uzeli popravljati, te buduć /Turci/ iskazali da je crkva od prvašnje gradnje veća sagrađena, to su ju porušili. Radi toga su se mnogi između nas odrekli općinske sveze s rudnikom Fojnice, te su poodlazili u mjesta gdje crkva postoji, a i još su mnogi na odlazak spremni. Mi smo svi bez crkve, pak ćemo se tim načinom, bez opravka stare crkve po prvašnjoj osnovi, svi razići...

Fojnička regesta, str. 106. *Spomenik SKA*, knj. 67. Beograd 1930.

Te odredbe nisu ostale samo slova na papiru. U jednoj godini, 1524, kako to složno svjedoče opći ljetopisi Reda i domaći ljetopisi Provincije, bili su porušeni samostani u Visokom, Sutjesci, Fojnici, Kreševu i Konjicu. Uporedo s tim, mnogi su franjevci stradali životom ili su bili strašno

izmrcvareni. Dovoljno će biti navesti jedan primjer koji to osvjetljuje. Provincijala fra Stjepana Vučilića (neki ga navode i po mjestu podrijetla - kao Vučića) poveli su Turci g. 1523. s još deset drugih fratara u Sarajevo da im sude. Uz pomoć subraće, provincijal je pobjegao, ali su svi ostali teško mučeni i poubijani. Četiri godine iza rušenja onih pet samostana (1528) stradao je samostan u Jajcu a četiri su franjevca bila ubijena. Devet godina kasnije (1533) zapaljen je samostan u Zvorniku, fratri iz njega rastjerani a crkva pretvorena u džamiju. Kaločki ljetopisac Santowski govori također vrlo detaljno o rušenju samostana u Mostaru, Duvnu i Rami i umorstvu franjevaca u njima, ali je teško ocijeniti, odnosi li se to upravo na ovo razdoblje (tj. na prvu polovicu XVI. st.).

Nosilac ovoga fanatičnog pothvata protiv katolika, franjevaca i samostana bio je bosanski sandžak-beg Gazi Husrev-beg (1480-1541), inače poznat kao carski zet, ratoboran vojvoda (osvajač Jajca i mnogih hrvatskih gradova), utemeljitelj mnogih zadužbina i graditelj znamenite Begove džamije u Sarajevu. Bio je bosanski namjesnik u više navrata (1521-1525, 1526-1533, 1536-1541). Domaći franjevački ljetopisci i povjesničari terete ga da je oteo imanja bogatim katolicima koji nisu htjeli prijeći na islam.

Možda bi netko posumnjao u ove tvrdnje jer su zabilježene u crkvenim spisima. Ipak, teško stanje katolika u ovo vrijeme potvrđuje i promatrač sa strane, Benedikt Kuripešić, u svom "Putopisu" iz god. 1530; on posvjedočuje da su kršćani vrlo uplašeni, da se oduzimaju roditeljima lijepa kršćanska djeca (makar bili i jedinci), da su u najnovije vrijeme (nakon osvajanja hrvatskih predjela) uvelike povećani nameti, da kršćansku djecu gone kao stoku s pazara, gdje ih nisu mogli prodati, te da kršćani moraju sudjelovati u ratovima koje vode Turci.

Iz Putopisa Benedikta Kuripešića g. 1530.

Ali sada, ove godine, otkako je najveći dio Hrvatske i velik dio Ugarske osvojio i sebi podložio, /Turčin/ je započeo da obje gore spomenute vjere više opterećuje i da ih novim nametima, kao što su slijedeći, muči.

Najprije, kao što je običaj u Turskoj, grabi svake godine u ovom /ili onom/ mjestu ili kraju, treće, četvrto ili peto muško dijete ili dječaka u obitelji. Pri tome bira najljepše i najokretnije, tako da ponekom ocu i majci otme jedinca, samo ako je lijep i okretan... Nadalje, uzi-

ma godišnje od svake osobe, mlade i stare, posebni porez po 30 ili 40 jaspri po osobi (ranije je čitava kuća plaćala 50 jaspri)...... Osim toga, Turčin ne da popravljati crkve ili zidati nove. Na taj način on misli njih /tj. kršćane/ navesti da uskoro prijeđu na njegovu vjeru.

Benedikt Kuripešić: Itinerarium der Gesandtschaft König Ferdinand I von Ungarn nach Konstantinopel 1530. (Facsimiledruck nach der Ausgabe von 1531), Bochum 1983. str. 22.

Ima i prijevod ovog djela od Đ. Pejanovića pod naslovom: Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju, Sarajevo 1950.

3. Poteškoće i progoni od strane Turaka

Neke od samostana uspjeli su franjevci ponovo podignuti, tako u Sutjesci, Fojnici, Kreševu i Visokom, ali samo od pletera, tj. od šiblja s blatom, i to ni za centimetar veće nego što su ranije bili. Pa i za takve bijedne zgrade, da bi se sagradile, trebalo je tražiti dozvolu i za nju platiti strahovito velike svote; sutješki je samostan za svoju dozvolu platio 900 dukata a tako su, bez sumnje, više ili manje, platili i ostali. Razlog zbog kojeg su Turci odredili da se samostani grade od takve građe, bio je: ubiti ponos tih ljudi koji uporno neće da prihvate islam; osim toga, takve su zgrade kratka vijeka pa će fratri opet morati plaćati grdne novce za ponovnu dozvolu, kad ih nakon 30-40 godina ponovo budu morali graditi ili barem popravljati.

Stav velike sumnjičavosti prema katolicima i prema njihovoj vezi s inozemstvom a osobito s papom, nastavlja se kroz preostali dio XVI. st. pa i dalje. Dovoljno je navesti, kronološkim redom, nekoliko slučajeva s biskupima Kovačićem, Skorojevićem, Vučićem, Matkovićem, Baličevićem, da to bude sasvim jasno.

a) Kad je g. *1544.* došao u Bosnu smederevski biskup fra Blaž Kovačić, jer je on upravljao i Bosanskom biskupijom, Turci su ga potvorili da je iz Rima "donio zastave", da diže narod na ustanak! Bježeći pred njima skoči s konjem u Drinu, nadajući se preplivati. Međutim, brzi ga valovi nekako rastave od konja i on potone. Turci sada navale na neke franjevce kao na sudionike tobožnje urote, pa ih je Provincija tek s mnogo novca uspjela otkupiti.

b) Slično su optužili g. *1552.* fra Tomu Skorojevića, kojega su - iako je brižno sakrivao svoj biskupski "čin" - pronašli i ubili. I ovaj put, fratri su morali platiti golemu svotu da se otkupe.

c) Još tragičnije posljedice donio je progon fra Danijela Vučića, duvanjskog biskupa. Kad je g. *1563.* došao u Mostar, dočuli su to Turci i dojurili u samostan. Franjevci su, međutim, već bili otpremili biskupa u Ljubuški. Ne našavši ga ni tamo, unište samostan i krenu za biskupom u Dalmaciju. Tamo ga – na samom moru – sustignu i odvedu u zatvor u Vrgorac. I opet su fratri morali dati goleme novce da ga izbave.

d) God. *1528.* preminuo je bosanski biskup fra Anto Matković i bio pokopan u Požegi. Turci opet iznesu klevete da je i ovaj biskup donio iz Rima veliko blago da plaća ljude koji će izdati Bosnu. Zato pretraže samostan, pa čak otvore i biskupovu grobnicu. Kad nisu našli ono što su željeli, optuže fratre da su oni to blago negdje sakrili. Valjalo je platiti preko tisuću talira uz mnoge druge izdatke.

e) Ako su u ovim turskim klevetama bosanski katolici dosad "dobivali" iz Rima blago, u slijedećem slučaju, kad je biskupom postao fra Franjo Baličević, optužili su ga g. *1589.* da on "nosi harač" katolika papi. Stoga nahrupe za njim u Zaostrog, ali su ga fratri već bili prevezli na otočić Sućuraj. Sad je zaostroški gvardijan fra Pavao Jukić bio "kriv" pa su ga svezali. Dok su oni večerali, smišljajući na kakve muke da ga udare, dvojica katolika navale na Turke i četvoricu smaknu te oslobode gvardijana i druge fratre. Naravno da su franjevci za taj čin kasnije morali skupo platiti a samostanskog su slugu Turci teško isprebijali.

Zanimljiv je opis Bosne u izvještaju Sv. Stolici biskupa fra Franje Baličevića, g. 1600.

Kraljevstvo Bosna, zvano Misija (=Mezija), veliko je... Klima mu je vrlo umjerena i vrlo zdrava; tlo je bogato brojnim rudnicima željeza, olova, kositra, bakra, srebra i zlata. Ljudi su visoki, lijepi, bistroumni, snažni i ratoborni. Zemlja obiluje svim stvarima za prehranu i ljudsko uzdržavanje. Natapa je mnogo plovnih rijeka i ukrašava mnogo jezera, bogatih ribom; odlikuje je velika i prijatna raznolikost izvora, brežuljaka, dolina, ravnica i šuma, koje više podsjećaju na ono što je ljudskom rukom obrađeno negoli na divljinu. Ona u obilju proizvodi svakovrsne plodove i životinje. Ljudi su pitomi i vrlo skloni gostoljublju pa se natječu da prihvate putnike,

brinući se da nahrane i njih i njihove konje i da im pruže svaku moguću udobnost bez ikakve naplate; vrlo je čudno da ta gostoljubivost ne prestaje iako su ove pokrajine iscrpljene i upropaštene turskom tiranijom i njihovim vojskama, koje tu trajno zimuju i pustoše kad njom prolaze.

Glasnik Zemaljskog muzeja 21/1904, str. 69.

Slični slučajevi događali su se i u XVII. st. (npr. s biskupom Benlićem g. *1664.* i *1669.* i kasnije, *1673.* s fra Marijanom Lišnjićem), ali je u tom stoljeću oštrica bila uperena prvenstveno na iscrpljivanje i ekonomsko uništenje samostana, a ne na sumnjičenje. Što dalje, sve više pokretač ovih progona kod Turaka bila je najčešće njihova sebičnost i lakomost, dok je bespravno stanje raje omogućavalo da se gotovo po miloj volji provodi nasilje. Sultani su, na molbe franjevaca, izdavali ferman za fermanom, kojima su htjeli zaštititi slobodno vršenje kršćanskih vjerskih čina, nepovredivost osoba i imetka franjevaca, njihovu oslobođenost od nameta. Iako je za te isprave svaki put trebalo platiti grdne svote, one su vrijedile samo nekoliko godina, a najduže dok je vladao sultan koji ih je izdao. Danas nam ti fermani vrlo dobro svjedoče kakve su muke trle franjevce, budući da se — prema običaju sultanovog ureda — u prvom dijelu svakog fermana izlažu poteškoće, pritužbe, zbog kojih se franjevci obraćaju vladaru, a tek onda donosi rješenje i naredba mjesnim vlastima kako da postupe. I opet ću kronološki navesti samo nekoliko fermana s početka XVII. st., iz kojih se vidi u čemu su i kako fratri stradali.

a) God. *1599.* i *1600.* fermani Mehmeda III. kažu da se od franjevaca traže svi nameti kao i od ostale raje, iako su oni od njih oslobođeni; veli se dalje da ih paše, vojvode, subaše i janjičari globe zato što su, navodno, popravljali crkve i da im državni činovnici otimaju njihove tovare.

b) U fermanima iz g *1608.* i *1611.* veli se da defterdar (= državni blagajnik), janjičari i softe preziru evanđelje te zabranjuju i ometaju propovijed; krivnju za ubojstva koja su počinili oni sami ili netko drugi pripisuju fratrima pa ih suci onda nemilosrdno globe; traže goleme bakšiše od fratara kad ovi sebi nose hranu; uzimaju od njih danke ili ih naprosto pljačkaju. Slično se kaže i u fermanu iz g. *1618.*

c) U fermanu iz g. *1615.* navodi se da turski činovnici razjahuju u samostanu i traže badava hranu za se i za konje. U drugom fermanu tih godina veli se da se činovnici u velikom broju navraćaju u samostan te besplatno traže jelo, ovnove, janjce, med, loj, sijeno, pa i novce silom iznuđavaju. Ova okolnost da su samostani postali besplatna gostionica za Turke, bila je tako teška, da su npr. fojnički fratri morali svoj samostan zatvoriti i otići iz njega. Nekada su franjevci od vlasti tražili da seljake, koji su Turcima u samostanu posluživali, oslobode barem od izvanrednih nameta. — U gore navedenom fermanu iz g. 1615. piše također da bi nekad razbojnici provalili u samostan a činovnici bi ih pustili na slobodu, ali bi fratre ipak i tada globili — pod izgovorom da su ih oni u samostanu sakrili.

d) U fermanu iz g. *1622.* opisuje se zlostavljanje fratara na putovanju; ako ih Turci susretnu u redovničkom odijelu, krivi su što ga nose i onda slijede udarci, skidanje i globa; ako bi fratri bili u civilnom (domaćem) odijelu, opet bi bili krivi — "zašto svoje haljine ne nosite?".

Popratno pismo bosanskog provincijala fra Stjepana Zlatarića fra Luki Jurišiću, g. 1603.

...okrutnost silnika toliko nas je pritisla da smo po sultanovu (magni Turcae) pismenom nalogu bili vezani, bačeni u tamnicu, batinani, opljačkani a dvojica od nas ostali su jedva napola živi.

...Nikako nam ne dopuštaju boraviti u samostanima, ako prije ne isplatimo tri hiljade groša /nummos/. Stoga, da se u ovim krajevima ne bi sasvim utrnula iskra vjere, obraćamo se papi, kraljevima, knezovima, vojvodama, velikašima i svim kršćanima i ponizno molimo za pomoć budući da mi nemamo odakle da to isplatimo.

Acta Bosnae u *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium,* vol. XXIII. str. 341. br. 1229.

Što dalje zalazimo u XVII. st., to je stanje zbog turskih globa, iznuđivanja i nasilja sve teže. Provincijal fra Andrija Tomanović-Kamengrađanin piše g. 1630. Kongregaciji za raširenje vjere: "Samostani su zaduženi uz lihvarske kamate tako da se nalazimo pred potpunom propašću". Njegov nasljednik fra Martin Brguljanin piše g. 1655. istoj Kongregaciji: "Danas boravimo po šumama poput divljih životinja, pošto smo

napustili pet glavnih samostana, jer nismo mogli nadostati Turcima jela i pića... Prošle godine bio je ubijen gvardijan sv. Petra u Solima (=Tuzli), jer nije imao što da im dadne jesti i piti... Uvijek nas tuku, muče, vrše bezbrojna nasilja i zlostavljanja nad nama". On navodi i konkretne gubitke: petnaest ih je ubijeno, drugi su na kolac nabijeni, neki batinani po tabanima. Evo još nekoliko konkretnih slučajeva koji osvjetljavaju teško stanje:

a) God. *1635.* odlučio je bosanski beglerbeg spaliti samostan u Fojnici i sve fratre pogubiti. Da se spase, morali su mu dati 7.000 škuda, posudivši ih od Turaka uz goleme kamate, založivši pri tome samostan i sve crkveno ruho i posuđe. Pa i tako, mnogi od njih morali su odležati u zatvoru.

b) Na imotske fratre iznesena je objeda g. *1659.* da su navodno "kopali neko blago". To je bio povod da Turci dođu lako do novca: oglobili su ne samo imotski, nego i fojnički, ramski, kreševski i sutješki samostan sa 150.000 jaspri (= 311 cekina). Ujedno je paša dao udariti 1.000 udaraca štapom po "tabanima" (donjoj strani stopala) fra Filipu Runoviću.

c) Za vrijeme Kandijskog (= Kretskog) rata (1645-1669), a pobliže g. *1646-7.* dva su Turčina gonila provincijala, oglobila ga i opljačkala. Svi su samostani u to vrijeme bili oplijenjeni izuzev olovskog. U Dalmaciji je bilo ubijeno osam fratara. God. *1661.* Turci su spalili četiri samostana a tri druga fratri su napustili.

d) God. *1675.* došao je bosanski provincijal fra Marko Vasiljevčanin u Đakovo. Kad je to paša dočuo, dozvao ga je k sebi, grdno ga izbatinao po tabanima; pustio ga je tek pošto su fratri za njega dali veliku svotu novaca.

e) God. *1677.* došao je bosanski biskup fra Nikola Ogramić u Požegu. Ondje ga je paša dao uhvatiti pa mu je morao dan i noć služiti poput roba i dati sve što se silniku na tržištu svidjelo. I opet, otkupljen je tek silnim novcem... Uz to mu je paša sprečavao vršiti svete čine. I kad je kasnije *(1682)* došao u Đakovo, bio bi obješen da nije na vrijeme pobjegao.

Iz izvještaja o Bosni o. Pavla iz Rovinja g. 1640.

Nakon što su prenoćili vani uz krčmu, nastavili su fra Pavao i njegovo društvo rano jutrom putovanje ovako:

Naš sluga, zvani Grgo, vješt ovoj zemlji i turskom jeziku, koji je cijelog života pratio komisare i provincijale, započe govoriti: "Brzo, brzo na konja!" Uzjašismo žurno (jer smo bili sjašili) a ovaj Grgo krene naprijed i pozdravi Turke, koji su dolazili prema nama. Budući da smo bili malo udaljeni od samostana, pravio se da je i on Turčin; ovi Turci dolazili su od samostana, gdje su bili ukonačeni i dobro pogošćeni. Sad, čitaoče, čuj, kako ove zvijeri uzvraćaju jadnoj braći. Grgo rekne slavenskim jezikom, jer većina Turaka njime govori a ja sam odlično razumio: "Odakle dolazite, braćo?" — "Dolazimo" — odgovori jedan Turčin — "od onih fratarskih đidija", što u našem jeziku /misli na talijanski, jer piše talijanski/ znači isto što i "nitkovi". - "Pa dobro, kako dočekuju? Kako će nas dočekati?" - "Dočekat će vas dobro, ako ih dobro izmlatite; imaju svega, ali izmlatite ih dobro pa će vam dati koliko znate da žele". Da nisam čuo na vlastite uši, mislio bih da hoće da me time zastraše. - "To prepustite nama", reče Grgo. Stigli smo u samostan u Gradovrhu, u vrijeme mise.

Starine J. A., knj. 23, str. 31.

4. Poteškoće i progon od strane pravoslavnih vladika

Osim turskih nasilja i, rekao bih - nezasitne, gladi za novcem, bosanskim je franjevcima kroz čitavo ovo vrijeme (pa i kasnije - u XVIII. st.) zadavalo veliku nevolju nastojanje pećkih patrijarha i drugih pravoslavnih vladika da skuče pod svoju vlast bosanske katolike i franjevce. Ti nedostojni crkveni velikodostojnici bili su redovno grčkog podrijetla; velikim su mitom kupovali od Turaka crkvene položaje a onda se kušali namiriti, kako su već znali, visokim nametima od svojih vjernika a onda i od katolika. U tu svrhu izvadili bi od carigradskih činovnika ferman koji ih je na to ovlašćivao pa bi unajmili snažnu janjičarsku stražu i zaputili se da od franjevaca utjeraju svoj harač. Sad su franjevci morali prizvati na sud ili na pašu da dokažu da oni nisu iste vjere. Gotovo svako takvo suđenje iziskivalo je mito od obiju strana, ponekad i vrlo visoko,

pa se valjalo cjenkati i natezati sa sucima oko iznosa toga mita. Franjevci su se redovno pozivali na ahdnamu i na razne fermane, ali je na koncu odlučivalo mito. Ovo je stanje Turcima, i u Carigradu i u Bosni, išlo u prilog pa su pravni položaj ostavljali uvijek nejasnim i dvoznačnim, jer su tako mogli uvijek iznova musti jedne i druge kršćane. Ponekad bi zahtjevi pravoslavnih hijerarha došli upravo u vrijeme kad je franjevcima bilo dogorjelo do nokata zbog turskih globa i nameta i zato se ovo nepravedno uplitanje osjećalo još teže.

Da se dobije neka slika o tome, navest ću, kronološki, samo neke od nasrtaja pravoslavnih patrijarha i vladika na katolike.

a) God. *1546.* isposlovali su franjevci ferman u Carigradu da se obrane od presizanja pravoslavnih vladika.

b) Oko god. *1565.* nasrnuli su vladike na franjevce i katolike najprije u Zvorničkom a onda u Bosanskom sandžakatu pa su ovi izmolili ferman od cara Sulejmana navedene godine.

c) God. *1576.* bili su franjevci pozvani pred sarajevsko sudište, jer su vladike tražile da im katolici plaćaju ženidbene i druge crkvene takse i da imaju nadzor nad katoličkim crkvama; na traženje franjevaca izdao im je sultan ponovo ferman.

d) God. *1594.* dobavili su franjevci ferman da se zaštite od vladika.

e) God. *1632.* vladike traže takse od katolika pa je ovima sultan, u svrhu zaštite, izdao ferman.

f) Vrlo je težak bio napadaj god. *1661, 1662.* i *1669.* pećkog patrijarhe Kalinika (u narodu poznatog pod imenom Stanislava). Potegao ih je na sud najprije u Livnu, pa u Banjoj Luci i napokon u Temišvaru i Sarajevu. Tom zgodom franjevci su morali žrtvovati 800.000 jaspri (ili 1660 mletačkih dukata), osim što su mnogi bili zatvoreni i batinani. O dramatičnom suđenju g. 1661. postoji i pjesma (spjevana možda od fra Stjepana Margitića), koja je donesena u Lašvaninovu Ljetopisu (izd. Sarajevo, 1981., str. 226).

g) God. *1675.* navalio je patrijarh, okružen brojnim janjičarima, na samostane u Imotskom i u Duvnu. Tom zgodom oba samostana izgubila su po 80.000 jaspri a u prvo vrijeme i samu parnicu. Pomogao im

je Dubrovčanin Marin Kaboga, koji je od sultana Mehmeda IV. isposlovao ferman njima u prilog; tom zgodom sultan je izričito opozvao ranije izdani ferman.

Naveo sam isprave koje svjedoče o samo nekoliko ovih napadaja a bilo ih je mnogo. Za samo 16. stoljeće nabrojao sam u "Fojničkoj regesti" preko pedeset isprava koje se tiču ovih nasrtaja. Treba se sjetiti da je svaki ferman, osim putovanja u Carigrad i truda oko dobivanja, stajao i veliku svotu novaca, ponekad i do 1.000 pa i 2.000 groša (250 odnosno 500 cekina) pa je i to značilo veliko suvišno odlijevanje novca. Ovdje i ne spominjemo poneka fizička nasilja od strane pravoslavaca, kako se ona mogu upoznati npr. iz dopisa fra Stjepana Zlatarića, provincijala, od 1. V. 1604, koji govori o njihovim zlostavljanjima franjevaca (trojica su bila na smrt isprebijana). Ta trajna ugroženost natjerala je Franjevački red da donese u Rimu zaključak g. 1679. da se pošalju dvojica braće u Carigrad, koji će "paziti na zasjede Grka". Tužno je napomenuti da su ponekad i hrvatska vlastela hvatala bosanske katolike i vodila ih u sužanjstvo - u nedostatku "Turaka" i, naravno, da su im i pljačkali imovinu. To vrijedi u znatno većoj mjeri za uskoke oko g. 1600.

5. Ostale nevolje

Ako ovim nevoljama, koje su potjecale od turskog nasilja i sebičnosti te od pravoslavnog presizanja, dodamo još i stradanja od razbojnika (npr. samostan u Fojnici porobljen po danu 1566), od požara (Modriča 1579, D. Tuzla 1580, Sutjeska 1658, Fojnica 1664, Visoko sredinom 17. st., Rama 1682) i pomislimo koliko su stajale dozvole za ponovnu izgradnju i sami građevinski troškovi, onda možemo razumjeti zašto su samostani zapadali u silne dugove. S velikom zaduženošću susrećemo se već početkom XVII. st. a onda se ona, što dalje sve više, povećava, osobito u 3. i 4. desetljeću, i napokon postaje stvarno neizdrživa u drugoj polovici toga stoljeća. Nekad su kamate na dug bile u prihvatljivim granicama (ako su se fratri zadužili kod katoličkih trgovaca), ali su Turci redovno tražili 20%, što je u to doba stabilne valute bilo silno mnogo.

Bit će potrebno da barem malo primjerima osvijetlim ove dugove, jer su oni predstavljali konop oko vrata, ekonomsko umorstvo, samostana. Pri tome ćemo se osvrnuti samo na završno razdoblje. U tom pogledu dragocjene podatke daje nam fra Franjo Sudić, Varadinac, u svojoj

knjižici Libellus hoc nomine Pastor bonus, Venecija 1679. Evo kako opisuje dugove pojedinih samostana, izražene u imperijalima (tj. u austrijskim dukatima; jedan je konj u to vrijeme stajao 6 do 8 dukata):

Sutjeska	–	5.000	imperijala
Fojnica	–	4.000	imperijala
Olovo	–	8.000	imperijala
Visoko	–	3.000	imperijala
Gradovrh	–	15.000	imperijala
D. Tuzla	–	4.000	imperijala
Modriča	–	3.000	imperijala

Te strahovito velike svote bosanski samostani nisu mogli ni na koji način sami isplatiti. Radi toga, valjalo je ići prosjačiti po drugim državama pa je Provincija otpremila šesnaest fratara da po zapadnoj Evropi (Italiji, Francuskoj, Portugalu, Belgiji i Poljskoj) mole za priloge da se spase ovi samostani i crkve, budući da su ih morali založiti za dugove. Odziv je bio dobar pa je sam papa Inocent XI. dao 6.000 dukata; tako su se mogli otkupiti samostani i crkve te crkveno ruho i posuđe. Već su i ranije neki samostani i Provincija u cjelini bili prisiljeni skupljati milodare da otplate dugove, npr. g. 1603, 1623, 1671.

Nehotice se pitamo, je li imalo smisla sve to otkupljivati kad će Turci ionako vrlo brzo smisliti nove globe i namete i samostane opet uvaliti u dug. Ali, drugog rješenja pored ovog nije bilo osim da se poturče ili pobjegnu s toga ukletog bosanskog terena.

6. Prelaženje na islam

Sada je umjesno postaviti pitanje daljnje islamizacije Bosne i Hercegovine: u kolikoj se mjeri ona vršila, tko je sve prelazio na islam te iz kojih pobuda.

Nažalost, čistih i jasnih odgovora na ta pitanja nemamo a možda ih ni kasnije nećemo imati jer su izvori za ove stvari oskudni i nepotpuni.

O napredovanju islama posjedujemo rezultate istraživanja samo za XVI. st. i to za sjeveroistočnu Bosnu. God. 1533. bila je tamo već jedna trećina stanovništva muslimanska. Za petnaest godina islamsko se stanovništvo povećalo pa je tamo ono tvorilo gotovo 40% ukupnog broja. Kasnije, u drugoj polovici XVI. i u XVII. st. muslimansko stanovništvo

neće se povećavati, jer će mnogi ići na bogate posjede novoosvojenih krajeva u Slavoniji i Južnoj Ugarskoj. — Za ostalu Bosnu možemo reći samo to da su gradske sredine (izuzev donekle rudarska mjesta) bile više islamizirane nego seoske. Ujedno, budući da su sada pretežno katolici bili oni koji su prelazili na islam, valja reći - prema Ademu Handžiću - da je islamizacija bila jača gdje su vjernici bili udaljeniji od crkava a posebno od samostana. Treba uvažiti također da je dio pravoslavnih Vlaha prelazio na islam i to opet ovdje, u Bosni, lakše nego u njihovom starosjedilačkom kraju, istočnoj Hercegovini, Srbiji i Crnoj Gori, iz jednostavnog razloga što im njihova crkva u prvo vrijeme nije bila blizu. Napomenimo također da su česta turska četovanja imala za posljedicu dovođenje znatnog broja zasužnjenih ljudi sa zapada (iz Hrvatske i ponešto iz Kranjske), koji su kao roblje ili sluge po muslimanskim kućama prije ili kasnije poprimali vjeru gospodara i time dobivali neuporedivo bolji, humaniji položaj u društvu.

Što je bio razlog prelaženja s kršćanstva na islam? Već smo vidjeli koliko su franjevci a s njima i katolici bili izloženi strahovitom ekonomskom pritisku putem daća, globa, ucjena, nepotrebnih pregleda, neizbježnog mita, da bi se došlo do "pravde", do povoljnog rješenja. Taj ekonomski razlog prvi je i najvažniji poticaj, u znatnom smislu — prisila, da se promijeni vjera. Drugi je bio — neuporedivo povoljniji izgledi da se ostvari uspješni osobni uspon, karijera, ako se pređe na islam.

I sam Handžić veli da je prelaženje na islam u početku bilo deklarativno: važno je bilo biti upisan kao "musliman" i nositi muslimansko ime; inače se moglo nastaviti živjeti uglavnom kao i dotada. Stoga se govorilo: "hajdemo u Visoki začas *promijeniti ime*". S vremenom, kad se turska vlast učvrstila, kad je odnijela toliko sjajnih pobjeda nad kršćanima, i pripadnost islamu dobila je novu težinu, obogatila se novim sadržajima a uspomena na raniju pripadnost izblijedila i "obraćenici" se od nje otuđivali.

Izvještaj o putovanju po Bosni Atanazija Jurjevića (Georgiceo) caru god. 1626.

U ovom bosanskom kraljevstvu bit će 250.000 kršćana katolika. Za njih se u duhovnom pogledu brinu /članovi/ Reda sv. Franje..., koji su jedini od svih redovnika ostali u Bosni i primorskim mjestima kad je Turčin zauzeo ovaj predio. Imaju 17 samostana koji vode brigu za duše, tj. za one koji nisu daleko od samostana. Svaki,

naime, samostan ima svoje područje i određeni broj kršćanskih sela pod sobom; u njih šalju misnike osposobljene za dušobrižništvo. Svu milostinju što je pojedinac skupi za svoj trud šalje svom samostanu koji ga je poslao na onu župu. Osim toga, kod tih redovnika naći će se nešto malo nepokretnog posjeda, koji oni obrađuju, a to im je Sv. stolica dopustila dok traje u tim krajevima turska nasilnička vlast. Pomoću toga uzdržavaju svoje samostane, plaćaju nepravedne turske namete, hrane turske putnike, koji mnogo puta dolaze samo da napune trbuh u samostanu; i to, ne dolaze jedan ili dvojica nego ponekad deset ili dvadeset, i ostanu koji tri, koji četiri, a koji i osam dana. Ako ih dobro ne pogoste, postupaju s fratrima tako kako se među kršćanima ne bi postupalo s magarcima. To sam vidio vlastitim očima dok sam - promatrajući njihovu skupštinu - kroz tri tjedna boravio u fojničkom samostanu.

Starine J. A., knj. 17, str. 127.

Adem Handžić tvrdi da u Bosni nije bilo prisilnog prevođenja na islam. Za prvo razdoblje turske vlasti (od 1463. do 1516) to možemo uglavnom prihvatiti. Za drugo razdoblje - tj. u XVI. i XVII. st. - moramo reći da su ekonomski i socijalni pritisci pripadnost kršćanstvu činili često neizdrživo teškom. Iako *fizičke* prisile ni tada (osim iznimno) nije bilo, postojala je ipak vrlo snažna prisila druge vrste, kojoj se teško bilo oduprijeti. Ne može se reći da se taj pritisak vršio samo u tzv. ratnim situacijama, kad je dolazilo do represalija zbog uhodarenja i suradnje s neprijateljem. Ekonomsko izrabljivanje i pravna nezaštićenost bila je trajna, ustaljena praksa, koja redovito nije bila izazvana "ratnom situacijom" nego bi je ova samo pojačala. Bilo je, naravno, slučajeva gdje su Turci razumljivo štitili svoju državnu sigurnost odmazdom za dodire s neprijateljem i za pomaganje njegovih nastojanja, ali to je ipak neznatan dio u zbiru ukupnih pritisaka. Iz Ogramićeva izvještaja iz g. 1675. veli se za predio župe Bijela da su "i Turci i hrišćani pred nekoliko godina u njemu bili katolici". U svjetlu ekonomskih pritisaka, koji su ranije bili izloženi, to je lako razumjeti. Isto tako, kad se g. 1633. navodi da su rođena braća biskupa fra Jeronima Lučića, iz Brgula kod Vareša, (po imenu Behrem, Alija i Pervan) nedavno sa svojima prešli na islam, teško je zamisliti ikoje drugo tumačenje osim barem ekonomske prisile.

Slabljenju katolicizma na području današnje Bosne, pridonijelo je snažno iseljavanje iz područja oko rijeke Sane i dalje na zapad i sjever, koje je došlo kao posljedica Krbavske bitke (1493) i kasnijeg trajnog četovanja (u XVI. st.). Odselili su se u Austriju, gdje su nazvani Wasser-Kroaten, što je iskvaren oblik od Bosser- (odnosno: Bossner-)-Kroaten, "bosanski Hrvati". U tu prazninu došli su pravoslavni Vlasi i Srbi iz istočne Bosne.

7. Širenje Bosanske provincije i njezino stanje

Nakon ovog prikaza općeg stanja bosanskih franjevaca i katolika u XVI. i XVII. st. treba izložiti i stanje i djelovanje Provincije kao ustanove.

a) Uporedo sa širenjem turske države u XVI. st. prema sjeveru i prema jugu širi se i Bosanska franjevačka provincija. Sultan Sulejman II. već je g. 1536. osvojio gotovo cijelu Slavoniju a nešto kasnije i dobar dio Ugarske. Pred Turcima su izbjegli svećenici pa i franjevci Ugarske provincije a na njihovo su mjesto došli bosanski franjevci; oni će kroz čitavo vrijeme turske okupacije biti jedini svećenici koji će se brinuti za puk toga područja. Bosanski trgovci iz Budima pozvali su ih tamo, sagradili im dvije crkve i stan pa su oni odatle posluživali vjernike i po ostaloj Ugarskoj. Uz Budim, istaknuta su mjesta franjevačkog djelovanja Temišvar i Radna. U Slavoniji su imali kao znatna središta Požegu, Veliku i Našice.

Na sličan način postepeno se širila turska vlast i prema Veneciji pa je tamo Bosanska provincija imala niz samostana: Visovac, Makarsku, Zaostrog, Živogošće, Karin.

Krajem XVI. st. poveo je fra Petar Zlojutrić (ili: Soljanin), bosanski provincijal od 1589-1592, veći broj bosanskih franjevaca u Bugarsku i tamo, u predjelu oko Ćiprovca*, okupio ono malo rasutih katolika i počeo obraćati i pavlićane, sektu sličnu bogumilima. Imao je uspjeha i mnogo ih je obratio pa ga je tako g. 1601. papa imenovao sofijskim nadbiskupom. Vješto je i revno djelovao i kao nadbiskup, odgajao odmah i

* Ćiprovac (danas: Čiprovci) staro je rudarsko mjesto u sjeverozapadnoj Bugarskoj, blizu današnje jugoslavenske granice. Osnovali su ga Sasi a u njemu je, za vrijeme Turaka, bilo i dubrovačkih kolonista. Ćiprovac je, kao i Bosna, stradao u Bečkom ratu; mnogo njegovih stanovnika tada se iselilo jer su bili digli ustanak.

domaći kler. Umro je g. 1623. na povratku iz Rima u svom rodnom kraju, Tuzli, i bio pokopan u samostanu, u Gradovrhu. Iza njegove smrti postao je ovaj bugarski ogranak Bosanske franjevačke provincije samostalnom kustodijom, koja se g. 1645. posve odijelila od svoje matice. Kasnije će bugarska franjevačka zajednica (1703) tražiti da se ujedini s Bosanskom provincijom ali ova neće na to pristati.

Vrlo kratko - i bez trajnih plodova - djelovala je misija fra Marka Bandulavića i fra Ilije Požežanina u Vlaškoj i Moldavskoj. I fra Marko je postao preslavskim nadbiskupom i upraviteljem crkve u Moldaviji. Nesretne prilike spriječile su toj crkvi rast i razvoj.

Koliko je tada u Bosanskoj provinciji bilo samostana i braće?

Za drugu polovicu XVI. st. podatke o stanju Provincije iznosi fra Franjo Gonzaga, generalni ministar Franjevačkog reda g. 1589; podaci se odnose na nešto ranije vrijeme, jer se navedena godina tiče samo godine tiskanja njegova djela. Tada je, prema njemu, bilo u njoj četrnaest samostana a od toga deset u samoj Bosni: Srebrenica, Sutjeska, Fojnica, Olovo, Visoko, Kreševo, Tuzla, Gradovrh, Modriča i Rama; tri u Dalmaciji: Visovac, Makarska, Zaostrog; i jedan u Slavoniji: Velika. Broj braće se u pojedinom samostanu kreće oko 6-7, ali za Fojnicu, gdje ih je moralo biti najviše, nije naveden. Župe ovdje nisu ni imenom ni brojem navedene.

Podaci iz XVII. st. su brojniji, a od njih ćemo pregledati tri popisa:

- Iz g. 1623, prema izvještaju provincijala fra Marijana Pavlovića, Provincija broji 17 samostana i 73 župe, pripojene samostanima, te 11 kapelanija; valja držati na umu da se barem polovica župa koje su tu uključene nalazi izvan Bosne. Provincija je imala 335 franjevaca ali su od toga 53 bili mladi klerici, koji su se nalazili na višim naukama u Italiji ili Ugarskoj. U svim navedenim župama bilo je tada oko 300.000 vjernika.

- Šesnaest godina kasnije, g. 1639. broj samostana je isti (17) ali se broj tzv. hospicija (gdje se nalaze župe ili kapelanije) povećao na 100, dok je ukupni broj franjevaca (svećenika, braće i klerika) sada bio 412, iako ih je, u samom zadnjem šestogodištu, umrlo 69!

- Navest ću još i Ogramićev (Olovčićev) popis iz g. 1675, prema kojemu je u Provinciji bilo 19 samostana i 375 franjevaca. Samostani su: Fojnica, Rama, Imotski, Zaostrog, Živogošće, Makarska, Visovac, Kreševo, Sutjeska, Visoko, Olovo, Srebrenica, Tuzla, Gradovrh, Velika,

Požega, Našice, Modriča, Budim. Kako se vidi u ovom popisu na tlu same Bosne bilo je deset samostana, na tlu Dalmacije pet, na tlu Prekosavlja četiri. Na samu Bosnu prema Ogramićevu izvještaju otpada - ubrajajući tu i samostane, župe i samostalne kapelanije - samo 48 mjesta. Popis ne obuhvaća cijelo područje ni cijelo stanovništvo Bosne, jer ne navodi npr. Hercegovinu i Završje (Livno, Duvno, Glamoč) pa je stoga nemoguće iskazati ukupni broj vjernika, iako ga on za pojedine župe navodi.*

8. Način djelovanja u tadašnjoj Provinciji

a) O pobližem načinu dušobrižničkog rada bosanskih franjevaca s vjernicima u ovo vrijeme nema svjedočanstava. Kad uzmemo u obzir da je prema Ogramićevu izvještaju pred kraj 17. stoljeća na tlu Bosne samo u osamnaest mjesta (uključujući tu i samostane) bila kakva-takva crkva, onda je jasno da se u većini župa (u njih 29, od ukupnog broja 48, dakle oko 60%) služba Božja i vjerska pouka morala obavljati na otvorenom. Način kako su ih bosanski fratri izvodili dobro nam je poznat iz XVIII. st.: pod krošnjom kakvog stabla ili uz kakvu kuću ili pojatu, zabili bi četiri koca, na njih stavili daske i prijenosnu kamenu ploču, prekrili taj improvizirani stol plahtama i odozgor zaštitili ponjavom ili kabanicom. Ispovijedalo se tako da je svećenik sjedio na komadu drveta, panju ili kamenu. Mračne težačke kolibe, bez stola i stolica, s kakvim bijednim uskim prozorčićem, zatvorenim kožom svinjskog mjehura, bile su gore od vanjskog uzduha, makar palila žega ili stezala studen. Kako se u takvim uvjetima molilo ili kako se vršila pouka, teško nam se u to uživjeti i to makar i zamisliti. Pa ipak, činjenica je da izvanjski promatrači hvale "osobitu pobožnost i vjeru" bosanskih katolika (npr. barski nadbiskup Marin Bizzi g. 1610). Činjenica je također da su vrlo mnogi u brojnim i izvanrednim kušnjama pokazali stalnost i čvrstinu prvih kršćana. Kad su god. 1666. turski činovnici došli kupiti kršćansku djecu da se odgajaju u Carigradu za stajaću vojsku, katolici su s djecom pobjegli u šume te ostali tamo dok opasnost nije prošla a neki su čak poskakali s djecom i u vodu, samo da se ne iznevjere krstu, iako bi im kod Turaka bilo i lakše i udobnije. Bilo je, naravno, i onih koji su otpali (kako bismo inače u cjelini protumačili islamizaciju Bosne?), ali oni koji su ostali vjer-

---

* Broj vjernika koje služe bosanski franjevci što ga navodi fra Franjo Varadinac (oko 500.000) ne može nam ovdje poslužiti jer se odnosi i na krajeve izvan Bosne.

ni, bili su dobrim dijelom zlato u vatri prokušano. Mnogi su, pod pritiskom, samo na izvanjski način postali muslimani a u duši su mislili ostati kršćani; takve su zvali "poturi", što znači – napola Turci, napola kršćani. Da su okolnosti bile povoljnije, takvi bi se brzo vratili djedovskoj vjeri.

Dušobrižnički pristup bosanskom vjerniku možemo u ovo vrijeme ocjenjivati prema djelima fra Matije Divkovića (njegovom Nauku krstjanskom /1611. i 1616/ te njegovim Besjedama /1616/). Iako su te knjige (prve tiskane u Bosni!) rađene prema zapadnim uzorima, toplina i jasnoća kojima se pisac (propovjednik) obraća svom čitaocu pokazuje svojevrstan odnos dušobrižnika prema svojim vjernicima i bliskost koja osvaja. S druge strane, lijepi i čisti narodni jezik i način pisanja izražava veliku povezanost između ovoga pisca i njegova ondašnjeg čitaoca.

Da su ova i druga bosanska djela (recimo fra Pavla Posilovića i fra Ivana Ančića) mogla nastati u ovo teško vrijeme, gdje se samo na predahe moglo mirnije živjeti, izaziva divljenje. Ovi su ljudi htjeli i u ovo surovo doba pružiti barem nešto od književnog cvijeća koje je raslo u primorju (npr. Posvetilište Abrahamovo i Verši o sv. Katarini u Divkovićevu Nauku krstjanskom iz 1616).

Čitav niz značajnih i svetih ljudi pojavljuje se i u ovo vrijeme. Dovoljno je navesti među izrazito svetima fra Petra Soljanina, revnog misionara u Bugarskoj, te izvanrednog fra Matiju Benlića, biskupa beogradskog. Na književnom polju, ako ćemo biti pravedni pa uzeti u obzir i vrijeme kad su pisali, valja priznati znatne zasluge i navedenim piscima pa i drugima koje ovdje nisam spomenuo: Pištole i evanđelja od fra Ivana Bandulavića tiskane su kroz tri stoljeća u petnaest izdanja, a slično su često tiskana i djela fra Matije Divkovića i fra Pavla Posilovića.

b) I studij, osobito potreban za odgoj i obrazovanje svećenika, nisu franjevci ni u ovo teško vrijeme zanemarili. Istina, iz XVI. st. nemamo nikakvih pisanih svjedočanstava o tome, jer su izvori vrlo, vrlo oskudni. U XVII. st. vidimo da godine 1623. studiraju filozofiju i teologiju čak 53 mlada franjevca u Italiji i Ugarskoj. Priprava za takav studij vršila se i po skromnim bosanskim samostanima, gdje su držali djecu već od 8. i 9. godine (i ujedno ih uzdržavali), učeći ih, uz osnovno obrazovanje, osobito latinskom jeziku. Za to je u pojedinim samostanima bio određen poseban svećenik-predavač, tzv. lektor; god. 1623. takav je lektor bio u Gradovrhu kod Tuzle spomenuti fra Matija Divković a u Fojnici fra Pavao Papić. Franjevci su se brinuli ne samo za školovanje svećeničkih pri-

pravnika nego i za vanjsku djecu, kako se to vidi iz dozvole dobivene g. 1593, da mogu "i po selima" (a ne samo po samostanima) učiti djecu; oko 1650. spominju se dvije javne učionice, gdje je pedeset dječaka, uz hranu i opskrbu, dobivalo pouku.

c) S obzirom na franjevačke *zgrade* - samostane i crkve - možemo reći da su bile vrlo skromne i pravi odraz tadašnjih njihovih prilika. Ako ne računamo zgrade na području Slavonije i Dalmacije, koncem ovoga razdoblja (1674) na tlu Bosne (u već opisanim granicama, bez Hercegovine i Završja) bilo je devet samostanskih zgrada, 22 župska stana i 25 crkava u 18 mjesta (uračunavši tu i samostanske crkve). Već je bilo napomenuto kako je u prvoj polovici XVI. st. bilo određeno da čak i samostanske zgrade budu samo od šepera, tj. da se sastoje od dva paralelna gusta plota od šiblja a prostor između njih da bude ispunjen ilovačom. Kasnije su (za Fojnicu g. 1571) ipak dozvolili da zidovi crkve mogu do polovice biti od kamena a dalje od šepera ali u starom opsegu. Dali su tu dozvolu uz uvjet da se dokaže da je Fojnica bila bez borbe osvojena a fratrima su trebale tri godine da to učine. Tako je to vjerojatno dozvoljeno i drugim starim samostanima, kako se vidi npr. iz prikaza požara kreševskog samostana, gdje se govori o kamenom zidu u donjem dijelu crkve.

Izgled, osobito unutrašnji, bio je prema svjedočanstvu fra Pavla iz Rovinja (1640) - vrlo skroman, čak i kod velikih samostana npr. fojničkog. Bio je prislonjen uz brijeg i prozori su mu gledali u brdo, tako da je unutra vladala tama. Ulaz je i tu i u drugim samostanima bio nizak da Turci ne bi mogli na konju ujahivati u njega. - Samostan u Srebrenici imao je dvanaest sobica ali bez namještaja, tako da je fra Pavao morao spavati na daskama, na podu, na koji su mu prostrli malo slame. - I samostani u Gradovrhu i Tuzli vrlo su maleni: tuzlanski ima svega četiri sobice i više sliči spilji nego ljudskom stanu; tako je taman da je i po najvedrijem danu potrebno užeći svijeću da bi se moglo hodati. - Najjadniji od svih u Bosni, bio je samostan u Modriči. U podrumu su imali nešto kapelice a na oltaru bila je slika raspeća - od papira!

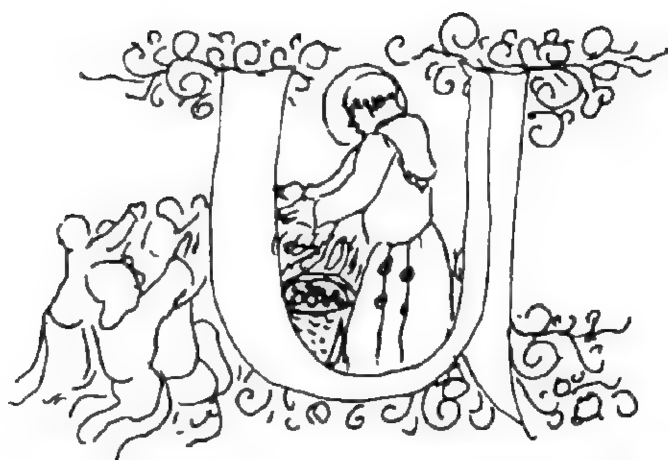
Inače su crkve bile znatno ljepše od samostana. Čak je i ona u Modriči, koja je od samostana bila udaljena kilometar i po, bila prostrana. Tako su bile prostrane i crkve u Gradovrhu, Tuzli i Olovu. Ova zadnja bila je s obzirom na crkveno ruho i posuđe osobito bogata a tako i ona u Fojnici dok je Visoko već tada po opremi bilo siromašno.

Izvori i literatura

1. Kuripešić, Benedikt: Itinerarium der Gesandtschaft König Ferdinand I. von Ungarn nach Konstantinopel 1530 (Facsimiledruck nach der Ausgabe 1531), Bochum 1983. - Isp. i prijevod Đ. Pejanovića pod naslovom "Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju", Sarajevo 1950.
2. Mandić, Dominik: Borba katoličke Crkve za opstanak u Bosni i Hercegovini za turskih vremena, u *Hrvatski kalendar za 1964* (XXI), Chicago, 56-69.
3. Handžić, Adem: O islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni, u *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 16-17/1966-67.
4. --- Kanuni i Kanun-name, u *Monumenta Turcica*, I-1. Sarajevo 1957.
5. Varadino, Franciscus a - (=Franjo Sudić): Libellus hoc nomine Pastor bonus, Venetiis 1679.
6. Pandžić, B.: Relatio de provincia Bosnae Argentinae OFM anno 1623, u *Mandićev Zbornik*, Rim 1965.
7. Gonzaga, Franciscus: De origine Seraphicae Religionis, Roma 1587.
8. Horvat, Karlo: Novi historijski spomenici za povijest Bosne i susjednih zemalja, u *Glasnik Zemaljskog muzeja BiH*, 21/1909 (u nastavcima). Sarajevo 1909, osobito str. 68-75.
9. --- Zbornik radova o Matiji Divkoviću, Sarajevo 1982.

V. poglavlje: OD POČETKA BEČKOG RATA DO KONAČNE PODJELE PROVINCIJE BOSNE SREBRENE (1683-1757)

U ovom razdoblju najveće značenje ima tzv. Bečki rat (1683-1699), koji je započeo neuspjelom turskom opsadom Beča a nakon toga gonjenjem Turaka. On je uvelike izmijenio političke odnose osobito na zapadnom rubu turskog carstva, ozbiljno uzdrmao samouvjerenost Turaka da su nepobjedivi i pozvani da osvoje Evropu; štoviše, on je otvorio put konačnoj propasti turske moći. U Srijemskim Karlovcima (1699) Turska je izgubila veći dio Dalmacije i Moreju u korist Venecije, Ugarsku, dobar dio Hrvatske, Slavoniju i Srijem u korist Austrije. Bezuspješni turski pokušaji (1715) da ponovo osvoje izgubljena područja u Dalmaciji, a pogotovo sasvim neuspjeli turski pothvat da povrate svoje posjede u Prekosavlju, koji se završio blistavom pobjedom princa Eugena kod Petrovaradina g. 1717, samo su konačno potvrdili granice dogovorene karlovačkim mirom g. 1699. U tom pogledu, ni turski uspjeh kod Banjaluke g. 1737. nije ništa bitnog izmijenio.

Za domaće kršćansko stanovništvo spomenutih oslobođenih područja potiskivanje Turaka značilo je početak novog, uglavnom mirnog, razvoja. I u Bosni je Bečki rat donio velike promjene: 1) došlo je do iseljivanja velikog broja katoličkog stanovništva i do useljavanja muslimana iz oslobođenih područja; 2) dosadašnja velika provincija Bosna

Srebrena podijeljena je na tri manja područja: dalmatinsko, prekosavsko i bosansko; to će prouzročiti s vremenom i podjelu Provincije; 3) osnovan je apostolski vikarijat u Bosni.

1. Opadanje broja bosanskih katolika

Bečki je rat doveo do iseljavanja velikog broja katoličkog stanovništva, do smanjivanja broja samostana i župa na tlu Bosne i Hercegovine te do useljavanja muslimana iz ratom oslobođenih krajeva.

Kad se pothvat sultana Mehmeda IV. i njegova velikog vezira Kara Mustafe da osvoji Beč izjalovio, došlo je do potiskivanja Turaka iz Ugarske, Hrvatske, Slavonije a tako i iz Dalmacije. Austrijska je vojska prodrla južno od Save i osvojila brojna mjesta u Bosni i Srbiji. Turke je zahvatio velik strah a ujedno i bijes protiv katolika, koje su oni smatrali suradnicima svojih neprijatelja. I stvarno, u Slavoniji i Dalmaciji ne samo katolički puk nego i franjevci vrlo su živo sudjelovali u borbama protiv Turaka. I sam biskup Ogramić a pogotovo poznati fra Luka Ibrišimović, osvajač Požege, svjetovali su i pomagali vojnike oslobodilačke vojske. Nije stoga čudo što su Turci iskaljivali svoj bijes nad onim katolicima i franjevcima koji su im bili na dohvatu, u Bosni. To se događalo osobito dolinom rijeke Bosne, kuda su prolazile turske čete iz Makedonije na sjever ili se otuda tim putem vraćale. Zaredala su nasilja i domaćih ljudi. Potrebno je navesti poimence barem iz g. 1683. nekoliko zlostavljanja za ilustraciju: u Gradovrhu su zboli gvardijana a župnika fra Luku živa ispekli; u Modriči su posjekli župnika; u Sarajevu su dva kapelana udarcima usmrtili. Ta su se nasilja (zatim zatvori, globe, mučenja i ubijanja) nastavila tijekom ovoga dugog ratovanja. Ne manje su katolici i franjevci stradali zbog otimačine i pljačke. I kao da sve te nevolje nisu bile dovoljne, u ovom je periodu došlo i do velike suše (1690) i nakon toga, do užasne gladi a u dva navrata (1686. i 1690) i do kuge.

Sve je to za katolike postalo neizdrživo. S druge strane Save i u mletačkom području pokazala se, međutim, prilika za miran život, bez nasilja i strahovanja. Tako je razumljivo što su ljudi, kad se više nije moglo trpjeti, potražili izlaz u napuštanju svoga jadnog zavičaja i bježanju u neki podnošljiviji kraj.

Navedimo nekoliko primjera!

Nakon što su isprodavali sve na svom samostanu pa čak i brave s vrata, *sutješki* su ga fratri napustili, obukli seljačko odijelo i kroz sedamnaest godina uz ovaj teški rat boravili po okolnim selima vršeći svoje svećeničke dužnosti. Fratri *ramskog* samostana (njih 36) napustili su g. 1687. svoj samostan i krenuli u Dalmaciju; gvardijan, fra Stjepan Matić, zapalio je na polasku zgrade, da se njima ne okoriste Turci. S njima je krenulo oko 150 katoličkih obitelji. God. 1685. ostavili su *modrički* fratri s mnogo vjernika svoj samostan i svoj kraj i odselili u Slavoniju. Oko god. 1687. napustili su svoj samostan i *srebrenički* franjevci, pri čemu je njihov gvardijan i životom stradao. God. 1688. napustili su fratri samostan u *Gradovrhu* i prešli preko Save i zasnovali novi samostan. Nekako u to vrijeme (1688) ostavili su i *visočki* franjevci svoj samostan a on je definitivno bio porušen g. 1697, prilikom povratka princa Eugena iz Sarajeva. Privremeno je, g. 1690, bio napušten i samostan u *D. Tuzli;* kasnije su ga, u nekoj zgradici, ponovo otvorili ali nije bio duga vijeka. *Olovski* samostan napustili su fratri onih mračnih godina i to zbog strahovite ucjene, koju im je paša nametnuo kad su se o Velikoj Gospojini g. 1681. neki Dalmatinci posvađali s Turcima i nekoliko ih izboli. Samostan i crkva bili su kasnije, g. 1704, po naredbi Sefer-paše zapaljeni.

U isto je vrijeme došlo i do velike seobe katolika dijelom u Dalmaciju (prema nekima: više od 5.000 obitelji) a još više u Slavoniju. Prema bivšem provincijalu fra Andriji Šipračiću iz Dubočca, otišlo ih je oko 100.000 duša do 1696. a slijedeće godine, zbog nesretne provale Eugena Savojskog u Bosnu, oko 40.000 duša iz doline Bosne u Slavoniju, i raspršilo se po tom području sve do Zrinja. Iz zapadne Bosne i Hercegovine preveo je fra Franjo Marinović oko 2.000 porodica*.

Kakve su bile po Bosnu posljedice ovog iseljavanja?

Katolici u Bosni spali su na najmanji broj u svojoj povijesti, na nevjerojatnih 17.000 (sedamnaest tisuća). A tako su se i franjevci spustili do najmanjeg broja od svoga osnutka: na 26 svećanika i trojicu braće, te svega tri samostana: Sutjesku, Fojnicu i Kreševo. Kad je fojnički gvardijan fra Stjepan Margitić morao otputovati u Carigrad, ostavio je samostan seljaku, kmetu, na brigu i čuvanje!

---

* Službeni popis onih koji su pod vodstvom franjevaca prešli govori o 22.800 duša i to samo u austrijsko područje (J. Jelenić: Spomenici kulturnoga rada franjevaca Bosne Srebreničke, str. 3).

I socijalni je sastav katoličkog stanovništva sada postao nepovoljniji. Dok je ranije bilo dosta dobrostojećih katolika-trgovaca, svjetovnih ljudi koji su se kretali i po inozemstvu, njih je ovih godina nestalo: iselili su se s odlaskom princa Eugena i drugim prilikama. U Bosni su sada ostali samo kmetovi i rudari te poneki obrtnici a osobito kovači. Jedini obrazovani ljudi bili su franjevci. Ne može se reći da se Provincija lako mirila s ovim napuštanjem starog bosanskog područja. Na kapitulu održanom u Velikoj, iste godine 1699. kad je bio zaključen i mir, bilo je naređeno gvardijanima napuštenih bosanskih samostana koji su ostali pod turskom vlašću, da se povrate iz kršćanskih zemalja na svoja stara središta. Bilo je čak određeno da oni koji to ne bi učinili gube gvardijansku čast a tako i milostinja sa župa koje su pripadale tim samostanima treba da se uruči napuštenim samostanima a ne onim novima u Slavoniji. S tim se saglasio i vrhovni poglavar Reda fra Matej di S. Stefano, koji je tražio da se opet podignu porušeni samostani u Bosni. - Na sličan način, i Kongregacija za raširenje vjere zaključila je g. 1723. da se naredi bosanskom provincijalu i kustosu da suzbijaju iseljavanje katoličkih obitelji ispod turskog gospodstva. Ipak, prilike su bile jače od naredbi; osim ove zadnje, druge odredbe nisu provedene u djelo.

Unatoč ovako niskom broju, bosanski se katolici počinju polako oporavljati. Biskup fra Mato Delivić zabilježio je g. 1737. na samom bosanskom području (bez Hercegovine) 16.504 duše. Ako se tome pribroji oko 10.000 katolika u Hercegovini, ukupni broj te godine iznosi oko 25.500 katolika. Samo šest godina kasnije zabilježit će biskup fra Pavao Dragičević na svom području 39.942 katolika, pri čemu se treba sjetiti da u ovaj broj nisu uključeni katolici trebinjske biskupije, a krajem ovoga perioda (tj. oko 1757) broj katolika bit će oko 50.000. - I broj franjevaca (svećenika i braće) porastao je g. 1708. na 49, ali treba uvažiti da su tu pribrojani i fratri iz Imotskog, kojih je bilo devet, pa bi na terenu prave Bosne i Hercegovine bilo tada 40 franjevaca. Nešto kasnije (1725) broj svećenika u turskoj Bosni je 50, klerika 7, braće 5 i 62 novaka. Tako nam postaje shvatljivo da će broj franjevaca krajem ovoga kratkog perioda porasti na 150.

Uz ovaj prikaz stanja katoličkog stanovništva Bosne, valja napomenuti da su se, nakon oslobođenja hrvatskih, dalmatinskih i prekosavskih krajeva, mnogi tamošnji muslimani, vratili u Bosnu, najčešće u kra-

jeve koje su katolici napustili. Na žalost, brojno stanje tih muslimanskih imigranata nije istraženo pa se ne može kazati koliko je ono; takvi se doseljenici u izvorima samo uzgredno spominju.

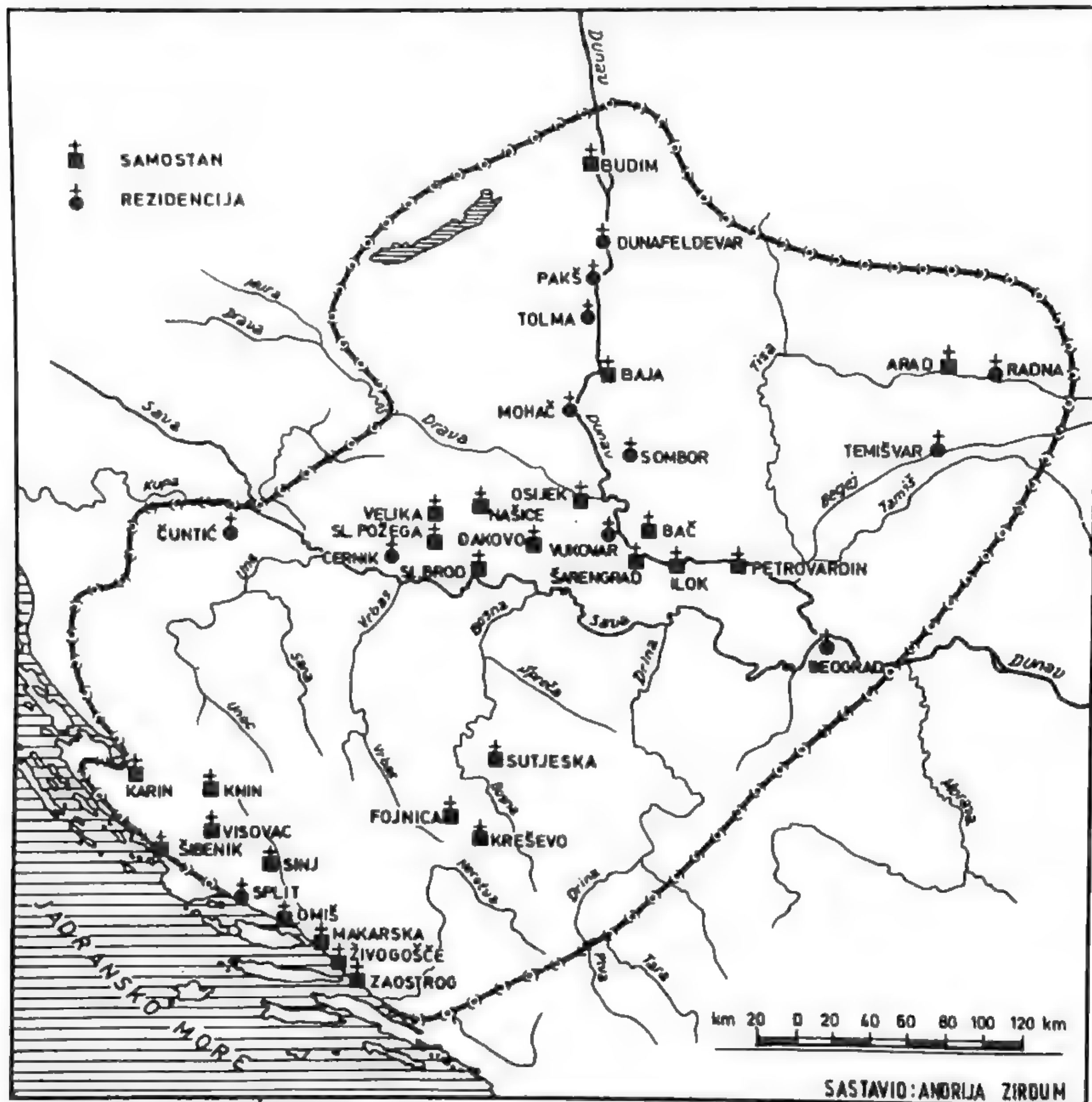
Ulogu katoličkih trgovaca sad preuzimaju pravoslavni trgovci i postaju znatna snaga u okupljanju i osvješćivanju srpskog stanovništva u Bosni.

2. Bosanska provincija i dalje se dijeli

Nove političke promjene ugrozile su jedinstvo zajedničke provincije Bosne Srebrene. S karlovačkim mirom g. 1699. postala je rijeka Sava granicom prema Austriji a planina Dinara prema Dalmaciji pa se tako prostrana Bosna Srebrena nalazila u tri države: preko Save - u austrijskom carstvu, na jugu, u mletačkoj republici, i konačno u Bosni - turskom carstvu. Granice su bile pod oštrim nadzorom ovih država tako da je prelaženje iz jedne u drugu bilo vrlo otežano. Posebnu teškoću stvarala je granična karantena, boravak od 20 ili više dana u mjestu prijelaza, da se ne bi s turskog područja unijela kakva zarazna bolest, osobito kuga. Tako je saobraćanje poglavara i braće jednog državnog područja s braćom u područjima drugih država bilo vrlo otežano. - K tome su Mlečani, iz političkih razloga, donijeli g. 1703. odredbu da fratri koji nisu mletački podanici ne smiju vršiti bilo koju redovničku službu na području njihove republike; slijedeće godine (1704) zabranili su Bosancima boravak na mletačkom tlu. Bilo je također ograničavanja samostalnosti i uplitanja u unutarnje stvari Provincije i od strane Austrije.

Osim što je ovim načinom otežan poglavarima nadzor nad braćom, i prilike u oslobođenim krajevima bile su sasvim drukčije od bosanskih. Nije, prema tome, bilo moguće zavesti jedinstvene propise za cijelu Provinciju. Sudjelovanje braće pojedinih dijelova Provincije u njezinoj upravi bilo je također sporno i izazivalo je trzavice. Prekosavski pa i dalmatinski dio imali su sada znatno više samostana, dok je bosanski spao na svega tri. Ipak su se članovi zajedničke provincije s početka, na skupštini u Sinju g. 1711, dogovorili da se upravne službe ravnomjerno podijele prema tri dijela a ne prema broju samostana: iz svakog područja trebalo je da se naizmjence biraju provincijal, kustos i vijećnici, i to je naknadno odobrila i Kongregacija za raširenje vjere. Ali, kad se broj samostana i učilišta u Prekosavlju i Dalmaciji povećao, povećalo se i nezadovoljstvo s postojećim stanjem. Stoga je generalni poglavar Reda

FRANJEVAČKA PROVINCIJA
BOSNA SREBRENA 1729.

poslao fra Kajetana iz Introdakve kao apostolskog (papinskog) povjerenika da izvidi stvar i predloži rješenje. Izaslanik je posjetio pojedine samostane Provincije a tako i Beč pa je predložio da se Bosanska provincija podijeli na tri dijela: dalmatinski (sa devet samostana), bosansko-slavonski do Drave (sa 11 samostana) i ugarski sa Srijemom (također s 11 samostana). Dalmatinci su prihvatili tu diobu ali su joj se Slavonci žestoko oduprli. Razlog opiranja bio je u tom što je Kajetan priključio ugarskoj provinciji i četiri samostana, koji su po jeziku i narodnosti prirodno pripadali Slavoniji. Spor se završio tako da je samo Dalmacija ostala kao zasebna provincija a sav preostali dosadašnji dio ostao u istoj provinciji, koja se sastojala od turske Bosne i Prekosavlja. Sve se to dogodilo god. 1735; od toga vremena postoji dalmatinska provincija Presv. otkupitelja.

Uskoro se pokazalo da nije dobro što nije podijeljen i preostali dio Provincije. Prekosavlje je imalo 19 samostana a Bosna svega tri. Prekosavski dio imao je i vlastita učilišta (kao i Dalmacija), a turska je Bosna muku mučila da samo ostane na životu. Razumljivo je da su sada Bosanci bili, sa svoja tri samostana, samo privjesak preostalog golemog tijela Provincije i da su oni rijetko mogli sa svojim zahtjevima prodrijeti na zajedničkim skupštinama. Isto tako, provincijali pa i opći pohoditelji rijetko bi, ako ikad, došli u Bosnu. Zbog ovih, i već ranijih razloga (npr. teškoće putovanja preko granice), Bosanci su već g. 1740. i kasnije g. 1756. zatražili da se odvoje od Prekosavlja. Toj njihovoj molbi konačno je udovoljio god. 1757. generalni poglavar fra Klement Guignoni iz Palerma, ali na način koji je razočarao Bosance. On je, doduše, odvojio tursku Bosnu od Prekosavlja ali ju je proglasio samo kustodijom, dok je Prekosavlje dobilo i rang i naziv Provincije. To je bilo bosanskim franjevcima teško prihvatljivo, jer su bili svjesni da su upravo oni matica novih dijelova (i Bosne-Hrvatske, Dalmacije i Prekosavlja); izloženi i nadalje opasnostima i turskim zlostavljanjima, osjetili su se i od Reda i od Crkve zapostavljenima i poniženima. Poslali su stoga fra Filipa Lastrića, bivšeg zajedničkog provincijala u Rim da on pokuša ispraviti taj nepravedni dekret. To je fra Filip i kod vrhovnog poglavara i kod pape sjajno obavio: vratio se g. 1758. s novim dekretom, kojim je opozvan onaj raniji; sad je Bosni ponovo priznat rang provincije i povraćen njezin stari naziv "Bosna Srebrena"; čak joj je data prednost pred novom, prekosavskom provincijom.

Nova podjela imala je i za samu Bosnu i neke slabe strane i neke prednosti.

Slaba strana bila je izoliranost, odvojenost, od dosadašnjih zajedničkih krajeva i njihove braće i to kako u ekonomskom tako i u društvenom i kulturnom djelovanju. Upućena samo na sebe samu, osjetit će nova Bosanska provincija gorčinu oskudice, koju su joj nekoć bogatiji prekosavski krajevi ublažavali. - Svedena u turske granice, ona nema nikakvih učilišta pa je upućena da trajno traži kamo da pošalje na nauke svoje kandidate za svećenike.

Dobra strana bila je jedinstvenost i preglednost Provincije. Sad je poglavar mogao, ne prelazeći državne granice, doći do svoje braće i ona do njega pa je tako manji opseg činio službu provincijala i pohoditelja i lakšom i korisnijom, iako je ona - zbog bespuća, brdovitosti i nesigurnosti - i dalje ostala teška. Budući da su se sada sva braća nalazila u jednakim uvjetima života, na sve su se mogli postaviti i jednaki zahtjevi.

3. Osnivanje apostolskog vikarijata

Uporedo s odjeljivanjem dalmatinskog dijela Provincije došlo je i do osnivanja tzv. "apostolskog vikarijata". "Apostolski" ovdje znači "papinski" a "vikar" označava "zamjenika" ili "namjesnika"; prema tome, pod "apostolskim vikarijatom" misli se služba "papinskog namjesnika".

Zašto je bilo potrebno uspostavljati takvu službu?

Sv. Stolica je imala velike muke pri postavljanju biskupa u Bosni zbog toga što su austrijski vladari (koji su u svojoj osobi predstavljali i ugarske kraljeve) tvrdili da imaju stečeno pravo predlagati kandidate za biskupe u Bosni. Sv. Stolica nije bila s tim sporazumna jer su u Bosni zbog izvanjskih okolnosti nastupile izvanredne prilike pa je ona sada predstavljala izuzetno područje, koje potpada neposredno pod vrhovnu upravu Crkve. Ipak, Sv. Stolica nije htjela prostim odbijanjem njegova zahtjeva ozlojediti austrijskog vladara, na čiju je suradnju inače morala računati. Da izbjegne direktan sukob i suvišan spor, ona više nije htjela postavljati redovitog biskupa za ovo područje pod naslovom "bosanskog biskupa", jer je taj naziv nosio onaj biskup koji je stolovao u Đakovu. Umjesto toga dala je za Bosnu biskupa koji je nosio naslov neke ugasnule biskupije (redovno negdje na istoku) i ujedno ga zadužila da upravlja Crkvom u Bosni, područjem koje se poklapalo s područjem Bosanske franjevačke provincije. Tome austrijski vladari nisu pravno mogli ništa prigovoriti a Sv. Stolica se pobrinula da Bosna ipak imadne stvarnog

biskupa, dok će đakovački biskup nositi samo naslov bosanskog biskupa. To, dakle, nije bio redoviti bosanski biskup nego upravo "papin namjesnik" na ovom području. Sad su se i u samoj Bosni mogli podjeljivati sv. potvrda i svećenički red a uz to se ovaj apostoski vikar brinuo za dobro vjernika, pohađao ih i slao izvještaje Kongregaciji za širenje vjere o stanju Crkve.

Šteta je što se u Rimu već ranije nisu dosjetili ovom rješenju, jer je Bosna do 1735. već više od pedeset godina bila bez biskupa koji bi stvarno u nju zavirio. Biskupi koje su austrijski carevi predlagali i ponekad "progurali" za Bosnu, ponekad nisu znali ni našeg jezika (bili su Mađari) i nisu ni nogom stupili preko Save. Vjerojatno su u Rimu očekivali da će i Bosna, kao i Slavonija, biti tih godina oslobođena a onda bi trebalo drukčije riješiti i ovu stvar.

Svi su apostolski vikari (od 1735. do 1881) bili franjevci. To je bilo potrebno, ne samo zato jer su jedino oni poznavali prilike, nego i zato što su apostolski vikari bili posve upućeni na Bosansku franjevačku provinciju: stanovali su u nekom od njezinih samostana, franjevci su ih uzdržavali i zaštićivali pred vlastima, i ujedno oni su bili pastoralno osoblje u Bosni. Doduše, Kongregacija za širenje vjere slala im je neku skromnu godišnju pomoć. Međutim, ako držimo u vidu okolnosti, jasno nam je da život i djelovanje u Bosni ne bi apostolskim vikarima bili mogući bez požrtvovnog pomaganja Provincije. Apostolski su vikari bili svjesni toga i živjeli s Provincijom uglavnom u slozi i miru, izuzev nekih iznimaka, o kojima će kasnije biti govora.

Neki su susjedni biskupi (splitski i makarski, a dijelom i zadarski) smatrali da se vlašću ovoga novog apostolskog vikarijata krnji njihovo biskupijsko područje. Splitski je biskup tvrdio da pod njegovu vlast spada Livno, Grahovo i Glamoč, a makarski je protezao svoje pravo na određena područja Hercegovine te na Duvno i Ramu. Kongregacija za raširenje vjere riješila je spor tako da je ponovo potvrdila da čitavo bosansko područje pod turskom vlašću - osim trebinjske biskupije - potpada pod upravu bosanskog apostolskog vikara.

Fra Ivan Krstitelj de Vietri, generalni komisar za Bosansku provinciju, izvješćuje o stanju g. 1708.

Gore navedeni bosanski samostani sagrađeni su u mračnim i sumornim dolinama toga kraljevstva. K toj mračnosti pridolazi niskost zgrada, uskoća prozora sa

željeznim rešetkama i povučenost redovnika, koji uvijek drže zakračunata vrata kao da su živi zakopani u onim samostanima. Turci trajno bezočno muče jadne redovnike, jer svaki dan dotrče u samostan i bezdušno lupaju na vrata grdeći i psujući; prijete da će zapaliti i ubiti ako im ne daju ono što traže. A neki hoće da jedu i piju, neki da dobiju novca, a kad vide da im nisu udovoljili koliko žele, tuku jadne gvardijane. Stoga su redovnici napravili crkvena i samostanska vrata vrlo niska da Turci ne mogu ući s konjima... Život jadnih župnika još je teži negoli redovnika u samostanu. Bosansko je kraljevstvo naime brdovito i šumovito pa jedva što si sišao s jednog brda već počinje uspon na drugo. Kršćanska sela udaljena su jedno od drugog pa jadni župnici prevaljuju po 20 i 30 milja na dan. Mnoge Turci i ubiju u onim šumama i pustošima. Povrh toga, jadni župnici nigdje nemaju ni kuće ni crkve, jer to Turčin ne dopušta pa stoga, da posluže svima, uvijek jedu hladnu hranu kao da bježe i spavaju na goloj zemlji u jadnim kršćanskim kolibama.

Starine, knj. 17, str. 91-92.

I franjevci u odijeljenim dijelovima Bosanske provincije (u Dalmaciji i Prekosavlju) imali su muke sa svojim biskupima, jer su im oni sada, nakon što je prestala opasnost od Turaka, osporavali pravo na župe. Neki prepošt sv. Petra tjerao je franjevce uz pomoć oružnika sa župe i bio čak zabranio uz prijetnju globom od četiri vola da nitko ne smije primiti franjevca ili mu dati milostinju. Zanimljivo je da su u obranu franjevačkog dušobrižništva ustali mletački dužd i carski upravnik za Slavoniju pa i sam car.

4. Kakav je sada bio život u Bosni?

Kroz ovo vrijeme prilike su i za puk i za franjevce bile teške: krajnje teške za Bečkog rata, a vrlo teške ili teške u prvoj polovici XVIII. st. Da su samostani bili i nakon Bečkog rata u velikoj nevolji, vidi se iz izvještaja fra Franje Travničanina iz g. 1701; prema njemu, braća su bila bez hrane i gotovo gola i bosa. Opet su se morali zaduživati, jer je trebalo mititi moćnije muslimane. Crkveno ruho i posuđe kreševskog, visočkog, sutješkog i srebreničkog samostana, koje je bilo založeno kod Filipa Brnjakovića, nije bilo moguće otkupiti, pa je on bio prisiljen da ga jeftino

proda, da bi koliko-toliko namirio svoj gubitak. Fojnički samostan morao je begu Kasumu iz Kasapovića namiriti dug ramskog samostana od 1.700 groša pa je ta parnica išla i do sultana i do mletačkog dužda. Kakvo je bilo stanje, rječito pokazuje i slučaj prvog apostolskog vikara fra Mate Delivića: morao se godinu i pol dana skrivati u kući jednog popa glagoljaša u Posušju da ne izloži braću u samostanima ucjenjivanju i zlostavljanju. O ucjenama, globama, nezaobilaznom davanju mita u ovo vrijeme izvješćuju pisci domaćih ljetopisa npr. fra Nikola Lašvanin i fra Bono Benić.

Fra Filip Lastrić opisuje djelovanje bosanskih kapelana u 18. st. (oko 1760. i ranije)

Znam ja, poštovani kapelani i misionari bosanski, trude vaše i ustrpljenje. Znam da su vaše ovčice rastrkane po daleku. Šta radi (= stoga), za služiti njih potpuno, malo počivanja imate, nego ste najviše u optrkivanju i hodu po selije. Znam da na mlogo mista pribivališta vaših ovčica jesu pomišana s nevirničkim, kroz koje vam valja putovati sve sa strahom, niti brez pogibili. Znam da vam se ne zna mlogo puta dan ni noć, konak ni postelja, ručak ni večera, nego valja da ste zadovoljni onako kako se gdi nađe kod siromaha. Znam da, crkava nejmajući, valja vam tražiti zgrada i pojata, ili načinjati kolibice pod dubjem (hrastovima), te kabanicom pokrivši, misu govoriti. Znam da vaše ovčice, budući, kako rekosmo, po daleku rastrkane, inače ljudi težaci i siromasi, ne mogu k vama doći u druge dneve nego najviše u svetkovine. Onda vam je krstit, vinčat i upisat jedno i drugo, ispovidat i pričešćivati, onda nad nelagodnim (= bolesnim) Boga moliti i blagosivljati...

Iz predgovora knjige: "Od' uza me" (= Hodi uz mene), Mleci 1763, str. 6. ("Od' uza me" je prijevod latinskog "Vademecum" = svagdanji priručnik).

Možda su i te teškoće uplivale da je religiozni život bosanskih katolika bio na rijetkoj visini. Pohoditelj poslan od uprave Franjevačkog reda fra Ivan K. de Vietri g. 1708. ne može se nadiviti njihovoj revnosti i pobožnosti s kojom dolaze iz velike daljine na misu i u njoj sudjeluju, poštovanju koje iskazuju svećenicima, zdravom moralnom životu njihovih obitelji; s nekom tugom on to uspoređuje s onim što vlada u to vrijeme u Italiji. Jednako se pohvalno izražava i o bosanskim franjevcima i o

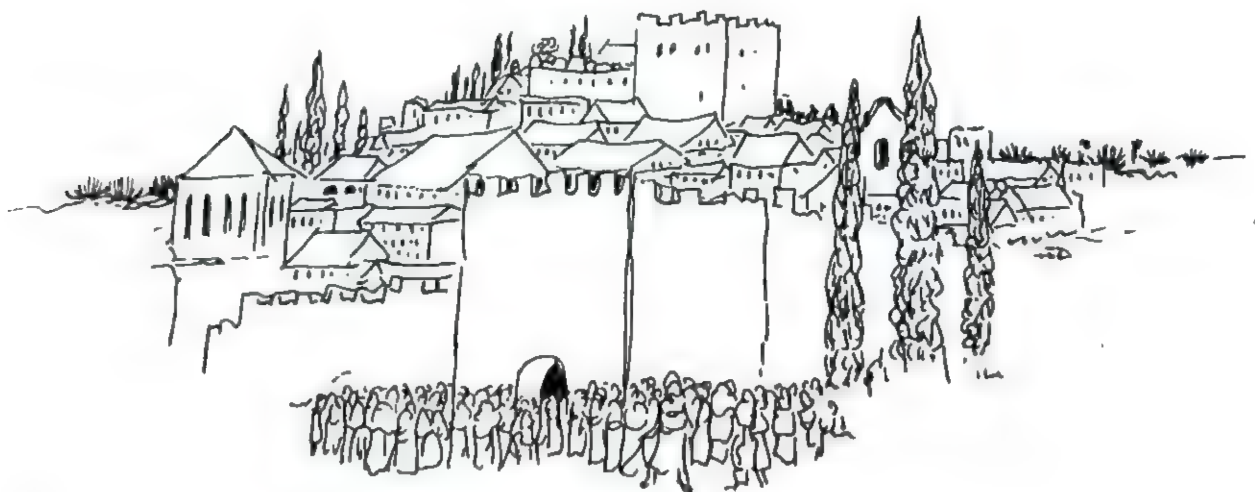
životu u samostanima. I četvrt stoljeća kasnije (1737) sličan, iako nešto konkretniji, sud o bosanskim katolicima donosi biskup fra Mato Delivić. On iznosi i nekoliko crnih točaka, npr. da neki, zavedeni strašću, otmu djevojke i protiv njihove volje "vjenčaju se" s njima pred kadijama. Ali te stvari, kao i poneki otpad od vjere, predstavljaju sada iznimke, koje ne mogu opovrgnuti opći, vrlo dobar, sud biskupov o njegovim vjernicima.

Mučan život franjevaca i njihova puka ogleda se i u zgradama u kojima borave. Samostani su - prema de Vietriju - krajnje skromne, neugledne i mračne zgrade, koje obiluju sada jedino oskudicom i nesigurnošću.

Podataka o franjevačkim školama ove provincije izvan Bosne ima mnogo ali ih u samoj Bosni nema: očigledno je da se i mladež Bosne bila poučavala u provincijskim učilištima u Dalmaciji i Prekosavlju pa i vani npr. u Italiji i Poljskoj. Zanimljivo je napomenuti da je i u ovo osobito teško vrijeme jedan bosanski franjevac (fra Stjepan Margitić) tiskao svoja djela ("Izpovid krstjanska" g. 1701. i "Fala ot svetih" g. 1708).

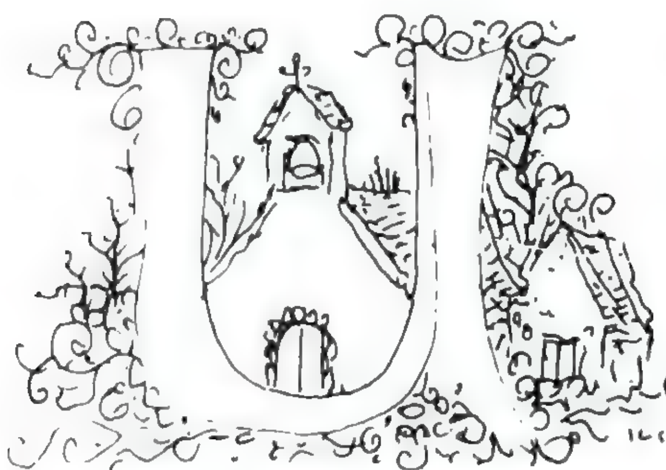
Izvori i literatura

1. Nedić, Martin: Stanje redodržave Bosne Srebrene, Đakovo 1884.
2. Postanak i djelovanje Franjevačke provincije Presvetog otkupitelja (Radovi sa Simpozija) u *Zborniku Kačić* 17/1985.
3. Georgijević, K.: Hrvatska književnost od XVI. do XVIII. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb 1969.
4. Zirdum, A.: Filip Lastrić-Oćevac 1700-1783. Zagreb 1982.

VI. poglavlje: OD PODJELE PROVINCIJE DO BISKUPA MILETIĆA (1757-1831)

1. Stanje turske vlasti u ovo vrijeme

2. polovici 18. st. i 1. polovici 19. st. turska je država bila zauzeta obrambenim ratovima protiv Austrije i Rusije te protiv ustanaka svojih podložnika u balkanskim zemljama. Ujedno je ovo vrijeme razdoblje duboke unutarnje, prvenstveno ekonomske krize, koju turska uprava nastoji svladati, ali mjere koje u tu svrhu bira ili nisu bile pogodne, ili nisu dovoljne, ili ih vlada nije u stanju provesti. Zbog toga ta država nezaustavljivo ide k svom rasulu. Ta agonija uzrokuje mnogo neizrecivih patnja za njezino nezaštićeno kršćansko stanovništvo.

Pokušajmo to pobliže objasniti. Već od početka Turska je bila osvajačka država. Za nju je ratni plijen bio bitan: njime je ona plaćala i nagrađivala svoje borce a on ujedno omogućavao da se oni koji se nalaze na višem položaju mogu odavati raskoši i uživanju. Dok je bilo uspješnog osvajanja, dok je ta država cvala, vojska je bila zadovoljna a porezi za podložnike podnošljivi pa je vladao relativno miran poredak. Tako je to bilo u 15. i 16. stoljeću pa s početka i u 17. st. Kad su prestala osvajanja, kad su ratovi za Turke postali gubici, pojavili su se u državnoj blagajni strahoviti manjci pa turska uprava nije imala čime plaćati vojsku i podmirivati ostale državne troškove. Da se domogne novca, država je pribjegla sve većem i većem oporezovanju stanovništva pa tako porezi postaju sve teži, sve raznovrsniji i brojniji. Normalno bi bilo da poreska

opterećenja snose svi građani i to razmjerno prema svojoj ekonomskoj moći. U Turskoj je, međutim, vojnički stalež (janjičari i spahije) bio od ovih tereta izuzet; u gradovima su se trgovci i obrtnici domogli janjičarskih povlastica prostim upisivanjem u njihovu organizaciju ili time što su bili posjednici čifluka. Sav teret, prema tome, spao je gotovo isključivo na seljake i to prvenstveno kršćanske. - Oni nisu bili u stanju platiti porez pa su se morali zadužiti uz visoke kamate. To je bio siguran put do gubljenja vlastitog posjeda – da postanu kmetovi s vrlo teškim obvezama (besplatni rad begu na njegovu zemljištu, besplatno popravljanje tvrđava i putova, dovoženje hrane i streljiva za vojsku i sl.). Istina, i turska je država krajem 18. st. pokušala obvezati i povlaštene slojeve da plaćaju porez (Mustafa III. g. 1765) ali su se oni tome snažno oduprli.

Još gori potez vlasti bio je kad je ona ubiranje poreza prepustila zakupnicima (haračlijama). Oni su ubirali porez na bezdušan način ugoneći i znatno više nego što su bili ovlašteni.

Franjevci su bili izuzeti od mnogih poreza ali su ih, u stvari, često morali plaćati. Osobito težak teret bio je džulus, porez za vršenje vjerskih obreda, zaveden negdje u drugoj polovici 17. st. Njega su plaćali gvardijani triju samostana svake godine i prilikom nastupa novog vezira. Kako su se veziri često mijenjali, to bi ponekad platili i po tri pa i četiri džulusa na godinu. Ukupni trošak u novcu za jedan džulus bio je tijekom godina 1770-1800. prosječno 1.400 groša, od čega je na fojnički samostan otpadalo 600, na sutješki 420 a na kreševski 380 groša. Uz taj iznos valjalo je veziru predati i 1 ovna, 2 oke šećera, 20 kruhova, 20 sapuna i 2 svijeće od pola oke voska u svakoj. Slično su davali u naravi i sarajevskom muli. Nešto manje morali su davati kadiji i serdaru, koji su se mijenjali svakog mjeseca.

Iako, u poredbi s drugim davanjima, džulus i nije bio tako visok, njegova učestalost i redovitost značila je strašno opterećenje za samostane. Prema A. Ćoriću, fratri su kroz 180-190 godina, koliko su predavali džulus, isplatili svotu od 70.000 dukata.

O porezima u 18. i prvoj polovici 19. st.

Kroz taj period (tj. tokom 18. st. pa do 1839.) broj izvanrednih nameta od 20 koliko ih je, po prilici, bilo u XVII stoljeću, porašće na 97, dok će njihova količina biti najčešće neodređena i stajaće u punoj ovisnosti od svake konkretne situacije i nahođenja ubirača...; za kakve

su sve besmislice uzimani (nameti) pokazuju najbolje njihovi nazivi... porez za "zube", čije je ubiranje motivisano time što su državni službenici za vrijeme jela kod seljaka trošili svoje zube, dok su tri nameta nosila naziv: "za vazduh" (tayyarat).

Avdo Sućeska: Ajani (*Djela ANUBiH*, knj. XXII), Sarajevo 1965. str. 62-63.

Drugi izvor nevolja bio je sudski i upravni sistem turske carevine. Umjesto da vlast za suce i upravnike postavi sposobne i poštene ljude, ove su se službe (osobito služba suca-kadije) prodavale pa ih je trebalo kupiti za znatan novac i to svake godine iznova. Ovi položaji nisu nosili neku plaću: činovnik se za izdatu svotu kojom je kupio svoju službu i za svoje uzdržavanje morao namiriti od stanovništva, posebno onoga koje nije bilo zaštićeno - od kršćanske raje. Pristojbe (takse) određivao je sudac ili upravni činovnik najčešće po svojoj volji. Kazne za prekršaje bile su stroge i opet samovoljno odmjerivane; najomiljenije su (gdje ih je bilo moguće primijeniti) bile globe. Budući da stvarnih prekršaja nije bilo dovoljno, valjalo ih je izmisliti i za te izmišljene (a ničim dokazane) prekršaje valjalo je plaćati visoke svote. Tome je pridolazilo i ucjenjivanje: plati, ako nećeš da dadnem na tebe tužbu (da te odilamim); onda ćeš platiti daleko više!

2. Patnje franjevaca i kršćana od strane Turaka

Svega ovoga bilo je u turskom carstvu i ranije - u 17. i prvoj polovici 18. st. ali je sada - u ovom razdoblju - ovaj način dosegao vrhunac. To je bio prvi i najveći izvor patnji kršćanske raje i fratara. Da ne bi izgledalo da su ove riječi pretjerane ili izmišljene, iznijet ću nekoliko poreza, napose džulusa, koji su pogađali franjevce u ovo vrijeme; patnje običnog kršćanskog svijeta najčešće su prošle nezabilježene.

a) G. 1773. kajmekam (namjesnik) Ali-paše Dagistanlije zatražio je od fratara džulus pa su mu fratri dali 200 groša s molbom da ih *pričeka* dok skupe novce za džulus od trgovaca. Platili su ga nakon mjesec dana (oko 1.400 groša).

b) G. 1778. predali su fratri četiri džulusa u 12 mjeseci; jednom zgodom kad su ga davali, proveli su osam dana u tamnici unatoč tome što je fermanom iz g. 1775. bilo zabranjeno uzimati poreze pa i džulus.

c) G. 1785. opet su fratri platili četiri džulusa na godinu, iako je u fermanu od g. 1783. izričito stajalo da su oni slobodni od svih javnih danaka.

d) Skupljači harača ranije nisu napastovali fratre ali se u ovo vrijeme bezvlađa i nepoštivanja sultanovih fermana (kako se to vidi iz sutješkog i kreševskog ljetopisa) događalo da su oni ovaj porez i od fratara tražili i na silu ga uzimali. Neki su hvatali pojedinog fratra na putu, vezali ga za drvo, dok ne bi platio. Kreševski ljetopis govori o Hadži-Smailu, koji je svezao sutješkog gvardijana i pješice ga, sam jašući na konju, tjerao; kasnije je slično učinio s ostalom dvojicom gvardijana, pa mu je svaki morao dati po 400 groša; sutješkog su gvardijana, "na suđenju", tom prilikom gurnuli niz stepenice a onda ga zatvorili u konjsku štalu.

Još su daleko gore bile najvećim dijelom izmišljene optužbe ("musevede" ili potvore); najčešće su ih oklevetali da su proširivali zgrade (crkvu, samostan, štalu), da su nabavljali grožđe, da su kopali blago, da su nagovarali Turke da se pokrste ili da su poturčene kršćane kušali povratiti u katoličku vjeru, da su kupovali zvono i slično. Opet je - za ilustraciju - potrebno navesti barem nekoliko pojedinačnih optužbi, najčešće podvala.

a) G. 1760. - da je neka sarajevska Turkinja ulazila u sutješku crkvu i "da su fratri za njom ašikovali", pa su fratri platili 34 groša.

b) G. 1770. da su došli neki popovi iz Moreje (= Grčke) koji bune narod. Na to je vezir poslao nekoliko svojih pašalija da pregledaju samostane. Nisu našli ništa, ali da iznudi novac, pašin predstavnik rekne fratrima: "Ili mi dajte pet kesa (2.500 groša) ili će vam stradati deset fratara" (tj. povest ću ih u Travnik). I poveo je gvardijana ali su se putem kod Busovače nagodili da mu dadne 1.190 groša.

c) G. 1777. neka se muslimanka iz skopaljskog (gornjovakufskog i bugojanskog) kraja zagledala u nekog Dalmatinca pa je s njim pobjegla na mletačko područje. Mustaj-paša Skopljak za to optuži kod paše Čengića fratre i zatraži da se sva tri gvardijana objese. Nekako se stvar smirila sa 900 groša. Stradali su i skopaljski katolici: paša ih je oglobio sa 800 groša a trojicu muškaraca i jednu ženu objesio. U međuvremenu, Mlečani su djevojku vratili u Bosnu!

d) G. 1780. potvorio je fojnički kadija kreševskog gvardijana da je načinio *crkvu* a ne pojatu (za koju je imao skupo dobivenu dozvolu). Kad se ta optužba pokazala kao obična podvala, rekao je da fratri prate pokojnika s križem u groblje. Za prvu optužbu platio je gvardijan 348 groša a za drugu 1.300 groša.

Dokumenat koji donosimo pisan je turski ali izvana nosi kratki sadržaj (to i znači "regest", ili "res gesta") na našem jeziku; ovdje ga donosim da se vidi kakve su se sve nevjerojatne, nemoguće, stvari podmetale fratrima i na što su morali trošiti novce. Za navedenu svotu mogle su se sagraditi dvije kuće.

"/God./ 1807. 14. IX. Bujruntija Mehmedpaše u kojoj piše kako Parok O. Josip Ivić nije prikopavao poturačke djece ni prinosio u kršćansko groblje, mrtvu nju krsteći. Za koju madu (= parnicu) štetova šest kesa, /što/ čini gr/oša/ 3.000. /To je/ šteta koju na župi ne pamti toliku niko.

Josip Matasović: Fojnička regesta, *Spomenik SKA*, knj. LXVII. Beograd 1930. str. 242.

e) G. 1794. rekli su Turci da je fra Tomo Dafinić (Dapinić) dao otrovni melem Ivanu Peliću i da je on od toga umro. Kazna je bila 846 groša.

U ljetopisima se može naći još mnogo sličnih slučajeva. Te stvari današnjem čitaocu možda i ne izgledaju osobito važne ali one su i u 17. i u 18. st. dovodile samostane na rub propasti; tako su i početkom 19. st. kreševski fratri pomišljali da zbog prezaduženosti napuste svoj samostan.

Neredi koji su u Bosni izazvani turskim neuspjesima na fronti i vrlo malen ugled središnje vlasti pogodovali su i u ovo vrijeme nasilju pojedinaca i još više otežavali bespravni položaj raje i fratara umorstvima franjevaca i katolika npr. fra Luke Mikulića (1769), fra Tadije Tomića (1783), fra Lovre Milanovića (1807) i fra Joze Valentića (1807), koji su s čista mira ubijeni a vlast ostavila nekažnjenim njihove ubojice. Tako su također ubijeni s čista mira npr. Ivka r. Suđerić (1768) i Luka Vidović (1804) a brojni su kažnjeni bezdušnim batinanjem po stopalima ("da im meso otpadne!"), nečovječnim tamnicama s podlijevanjem vode i tome srodnim strahotama. Vlasti često ne osvećuju umorstvo katolika ali pogibiju muslimana ne puštaju neosvećenu. Kad je g. 1781, nedaleko od

Fojnice, poginuo neki Sinanović, Turci su potvorili neke vinare da imaju s tim veze pa su ih šestoricu zatvorili, udarili im mnoge štapove, jednome 520, a štapovi su bili klincima okovani i otrovnom vodom pokvašeni; naravno je da su svi stradali (umrli) a jedan od njih bio i obješen, iako Turci - ni na svom sudu - ničim nisu mogli dokazati da su jadnici krivi.

I u ovom je vremenu nova teška nevolja zadesila bosanske franjevce: požar. kreševskog samostana. Na sam Uskrs g. 1765. buknula je vatra najprije u samostanu a onda u crkvi i za dva sata sve preobratila u pepeo izuzev podruma i stvari u sakristiji. Dugo i uporno obraćali su se molbama za dozvolu da ponovno izgrade samostan i crkvu vlastima u Travniku, Sarajevu i Carigradu, dok je konačno - nakon dvije godine, uz golem izdatak - nisu dobili. S velikim oduševljenjem (i gotovo s jednakim strahom - da protivnici ne ometu gradnju) podigli su i crkvu i samostan za tri mjeseca. Izdaci su - razumije se - bili znatni ali je karakteristično da su Turci uzeli gotovo triput toliko za dozvole i preglede (8.793 groša) koliko je stajala sama izgradnja (građa, majstori i radnici) tj. 3.313 groša. I nakon što je konačno pregledana i proglašena ispravnom (tj. nimalo veća nego što je ranije bila), sarajevski je mula još pet puta tražio ponovne preglede i izmuzao svaki put dosta novca za sebe.

3. Patnje franjevaca od strane pravoslavnih vladika

Istovremeno s nasiljima i ekonomskim izrabljivanjem koje su vršili predstavnici turske države, pravoslavni patrijarhe i vladike nastavljaju svoju rabotu prema franjevcima.

Glasovita je bila parnica vođena g. 1760. u Travniku, na kojoj je protiv pećkog patrijarha Gavrila i vladike Vasilija franjevce predvodio fra Filip Lastrić. Ona je franjevce stajala 1.136 venecijanskih zlatnika, koje su, uz visoke kamate, morali posuditi od trgovaca Turaka. Iako je patrijarh ovdje teško izgubio, njegov se nasljednik g. 1777, zajedno sa svojim sinodom, potužio na "talijanske svećenike", koji - navodno - dovode i pravoslavne pod vlast rimskog pape pa oni onda ne priznaju pravoslavne crkvene vlasti. Turci, uvijek kivni na papu, izdaju ferman da se takvi svećenici uhvate i kazne. S tim fermanom u ruci pravoslavni su više puta ugrozili biskupa fra Marka Dobretića kad je dolazio u Mostar da dijeli svetu potvrdu. Dobretić je bio oslobođen optužbe ali je fojnički samostan prvi put morao zbog toga platiti 543 groša. Međutim, stvar nije bila time završena, jer je Dobretić na nove tužbe morao više puta ponovo

ići na sud g. 1778. i 1779. Da se samostan i hercegovački župnici obrane, morali su Turcima dati 1.300 talira mita. I nešto kasnije (g. 1781) pokušao je hercegovački metropolit Ananija podvrgnuti hercegovačke župnike i katolike pod svoj "harač" i "lijepo" im savjetovao da im je bolje davati njemu s mirom to što traži nego se goniti po turskim sudovima.

4. Brojčano stanje katolika i franjevaca

Uz ove nevolje, koje su dolazile od nesređenih prilika u turskoj državi, ovdje valja spomenuti i nekoliko sušnih i gladnih godina. Tako su osobito g. 1763, zatim 1802. i dvije za njom slijedeće, te g. 1815. i 1818. bile vrlo sušne pa je glad i skupoća prisilila ljude da isprodaju zemlju pa čak i odijelo i da se znatan broj odseli u Dalmaciju. Još više zla počinila je kuga, koja se u ovom periodu pojavila, u većim razmjerima, triput i to g. 1764, zatim 1782. i 1783. kad su uvelike stradali izrazito katolički krajevi uz tri samostana, te Rama, Skoplje, Roško Polje, Livno, Vareš, Travnik i Sarajevo (oko 20.000 samo katolika). Najveća i najdugotrajnija kuga pojavila se 1814; ona je trajala tri godine i prepolovila katoličko pučanstvo; uslijed nje su opustjela mnoga sela a uvelike se smanjili gradovi. U samom travničkom kraju pomorila je tada kuga 4.000 katoličkih žitelja.

Fra Mijo Batinić opisuje stanje 1815.

Još su žalostnije viesti prispjele u Rim godine 1815. o položaju franjevaca i katolika. Bosanski vezir toga je ljeta strašno oplienio narod, kuga je morila a glad mučio, da su i njeki franjevci pobjegli bili u Dalmaciju. Kuga /je/ uz to proriedila i mloge redovnike, te su samostani i župe skoro zapuštene bile. Imali su dvaestak mladića za višje nauke, nu nisu ih imali kuda poslati. U sličnoj biedi, pa i većoj, nalazili su se bosanski katolici. Ovladavši glad i skupoća, biskup Miletić i franjevci dielili su desnom i lievom, mlogi od njih izprodavaše zemlje, a najposlje i odjeću sa sebe, te ipak jedva tretina osta živa.

Fra M. Batinić: Djelovanje franjevaca, sv. III. str. 191. (prema dopisu Kongregaciji za raširenje vjere i prema Kristićevića Ljetopisu).

Sad će biti razumljivo zašto katoličko stanovništvo tijekom ovog razdoblja nije pravilno raslo s prirodnim prirastom nego je ponekad bilo više nego prepolovljeno. Da konačni rezultat nije izišao još slabiji, valja pripisati i velikom doseljivanju iz Dalmacije u prvim desetljećima 19. st. Evo kako izgleda kretanje katoličkog pučanstva za godine iz kojih imamo podatke:

1762.	–	58.814
1774.	–	66.895
1798.	–	83.480
1807.	–	114.391
1818.	–	50.929
1829.	–	115.969

Kuga i glad nisu štedjeli ni fratre pa je i kod njih stanje u prvim desetljećima porazno:

1786.	141	franjevac-svećenik
1807.	79	franjevaca-svećenika
1813.	100	svećenika ukupno; od toga su 22 nesposobni za služenje (zbog bolesti, starosti ili neprikladnosti)

Ta nestašica prisilila je g. 1804. da je čak i provincijal Ivekić morao služiti jednu župu (Dolac) uz svoje poglavarske dužnosti.

5. Djelovanje apostolskih vikara

Unutarnji razvoj Provincije stoji u ovo vrijeme u tijesnoj vezi s djelovanjem apostolskih vikara, osobito fra Marka Dobretića, fra Grge Ilijića i fra Augustina Miletića. Ima i jak izvanjski razlog zašto prikazujemo razvoj prvenstveno preko njih: apostolski su vikari pisali o svom djelovanju izvještaje u Rim pa po njima gotovo jedino i znamo što se događalo.

a) Već je ranije spomenuto što su radila dvojica apostolskih vikara fra Mato Delivić i fra Pavao Dragičević. Ovaj zadnji djeluje jedno vrijeme i u ovom razdoblju. Njega je naslijedio čestiti biskup fra Marijan Bogdanović ali je on djelovao, kao biskup, vrlo kratko (četiri godine 1768-1772). Nakon njega preuzeo je biskupsku službu fra Marko Dobretić, već u godinama (kao 66-godišnjak). U mladosti je 18 godina djelovao kao profesor bogoslovlja u Italiji a onda je dvaput bio poglavar Bosne

Srebrene (1757-1760. i 1768-1771) i biskup (1773-1784). Napisao je tri izvještaja o svojim pastirskim pohodima, koje je obavio kao starac i bolesna želuca; prevalio je na tim putovanjima svaki put oko 1.600 km, izvrgnut pljuskovima, snijegu, bespuću, prijelazu preko rijeka bez mostova, izložen opasnostima od hajduka. A kad bi već stigao u neko naselje, valjalo mu je redovno noćiti u seoskoj kolibi ili u štali zajedno sa stokom, jer su samo na nekoliko mjesta postojali skromni župski stanovi. Ponekad je u tim naseljima bio izložen nasilju i ucjenjivanju pa se morao kriti ispod nabacanog granja kao da je lopov. Bio je veoma revan u propovijedima, kojima je znao rasplakati ljude do suza a isto tako i ispovijedanju. Napisao je i, dvije i po godine pred smrt, izdao vrlo lijepo djelo o sakramentima za svećenike da znaju kako će ih dostojno i plodonosno dijeliti; njime su se mnogo služili i bosanski i dalmatinski svećenici. Djelovao je osobito svojim svetim životom.

b) Njegov drugi nasljednik (nakon službe biskupa fra Augustina Okića, 1784-1798, koji je dugo bolovao) bio je fra Grgo Ilijić (1798-1813).

Taj fra Grgo poznat je više po sporovima što ih je imao s franjevcima Bosne Srebrene, negoli - što bi bilo pravo - po svom vrlo vrijednom i zauzetom radu za dobro Crkve u Bosni. Izložit ću i jedno i drugo.

Fra Grgo je bio po naravi otvoren, nagao i temperamentan čovjek, pa je nastupao ponekad i bezobzirno i nepromišljeno. Time je izazivao protiv sebe mnoge ljude pa je tako često naškodio dobroj stvari koju je zastupao. A on je neosporno bio ispunjen velikom revnošću i neumornom radinošću. Od njega potječe u bosanskom katolicizmu niz značajnijih osobina, koje su ostale sve do dolaska Austrije pa i dalje, sve do naših dana. Brinuo se za što bolje poučavanje u vjeri, za čistoću moralnog (osobito bračnog) života, za iskorjenjivanje praznovjerja, ukratko - za život po vjeri. Zato je žestoko udarao i na one svećenike koji, po njegovu mišljenju, nisu bili dovoljno dobri ili su bili loši.

Šteta što ove divne stvari za kojima je išao nije ostvarivao na blagi način. Najprije se sukobio s franjevcima kad je bio imenovan provincijalom, i to prema mišljenju nekih, vlastitim nastojanjem, pa je pokušao provesti neke reforme, npr. isključiti bivše provincijale da ne sudjeluju pri donošenju odluka provincijske uprave. Protivnici su uspjeli da mu iz Rima obustave vršenje njegove provincijalske službe, što ga je uvrijedilo i ojadilo za sav kasniji život. Kad je postao biskup, htio je da se točno

provodi ono što je naredio; osnivao je nove župe, videći da su potrebne, ali - bez dogovora s Provincijom, koja se morala brinuti da ih popunjava svećenicima upravo u vrijeme kad ih je bilo vrlo, vrlo malo. Spor se zategao i postao vrlo napet, pa je fra Grgin pomoćni biskup s mukom nekako uspio da barem izvana primiri obje strane. Popovi glagoljaši (njih desetak) bili su fra Grgi trn u oku svojom niskom naobrazbom i svojim napola seljačkim životom pa ih je kušao ukinuti, iako su oni puku u Bosni bili dragi i, zbog nestašice svećenika, potrebni.

I od ovoga biskupa ostalo je dosta pisanih djela: pastirske upute, propovijedi, "Nauk krstjanski" i mnogobrojni dopisi i izvještaji.

c) Njega je naslijedio fra Augustin Miletić, najprije kao pomoćni biskup (1803-1813) a zatim kao apostolski vikar (1813-1831). Bio je obrazovan, vrlo pobožan pa i svet, blage naravi; uspio je kroz 28 godina svoga djelovanja u Bosni ostaviti neizbrisivu i vrlo dragu uspomenu na sebe među bosanskim katolicima i franjevcima. U doba srpskih ustanaka i brojnih unutarnjih neprilika u Bosni, Miletić je podijelio svoju godinu na dvije polovice: u toploj (ljeti) obilazi svoje vjernike a u hladnoj (tijekom zime) boravi u samostanu u Fojnici, odakle piše dopise uglednim ličnostima izvan Bosne i svojim župnicima u Bosni te živi strogim samostanskim životom pomažući u duhovnom radu osoblju samostana. Osobito nastoji da se u posebnim bosanskim prilikama (gdje nije bilo crkava) omogući svakom vjerniku da sudjeluje u misi. U tu je svrhu odredio da svaka župa imadne po više prijenosnih oltara, da se pomoću njih može misiti na mnogo mjesta. Brinuo se za misne knjige a tako i za misno ruho i posuđe, koje je u tim teškim godinama na dosta mjesta bilo zapušteno pa je potaknuo domaće majstore (krojače i zlatare) da ga izrađuju. Ti domaći radovi, nimalo nametljivi, pokazuju dosta ukusa; za misale je nerijetko sam uplaćivao od svoje skromne plaće da mu ih pošalju iz Italije.

Miletić je zadužio bosanske katolike i svojim pisanim djelima. Napisao je vrlo toplo i jasno sastavljen "Nauk krstjanski", koji je doživio četiri izdanja. Vjerojatno će se mnogi upitati - koja korist davati nepismenu čovjeku (a takvi su u Bosni bili u to vrijeme gotovo svi) knjigu u ruke? Miletić je stoga napisao i "Početak pismenstva", pomoću kojega se - uz malu usmenu uputu - moglo naučiti čitati. Uz to, jedan pismeni čovjek mogao je na selu prenositi mnogim drugima sadržaj knjige pa je tako djelovanje knjige zahvaćalo daleko veći krug nego što je bilo njezinih primjeraka. Za svoje svećenike ovaj je biskup napisao priručnu knjigu "Naredbe i uprave"; njom je znatno olakšao pastirsko vođenje vjernika.

6. Pisci ovoga vremena

Pored ovih istaknutih ljudi, u ovom se razdoblju susrećemo s nizom značajnih pisaca, od kojih je potrebno navesti barem fra Filipa Lastrića i reći nešto o njemu. Sastavio je četiri propovjednička i jedno povijesno djelo na latinskom jeziku. Fra Filip pozna svoje vjernike u dušu pa im tako u dušu i govori: svježim domaćim a vrlo lijepim pjesničkim slikama iznosi on vjerske i moralne istine a usput svojim slušaocima razvija i smisao za ljepotu prirode. On je prvi pisac koji je, doduše kratko ali vrlo toplo i oduševljeno, prikazao prirodne ljepote Bosne i njezino bogatstvo; isto tako prvi je pokušao kratko zacrtati povijest ove pokrajine.

Osim ovih gore spomenutih pisaca valja istaknuti i trojicu ljetopisaca, djela kojih nisu u svoje vrijeme bila tiskana ali predstavljaju vrlo vrijedna svjedočanstva prošlosti: fra Bonu Benića, pisca ljetopisa Sutješkog samostana, fra Marijana Bogdanovića, pisca ljetopisa Kreševskog samostana, i fra Nikolu Lašvanina, koji je član fojničkog samostana i pripada zapravo u ranije razdoblje (umro 1750).

To je nekoliko istaknutih ljudi. A kakav je bio prosjek?

Nema sumnje da se među bosanskim franjevcima nalazilo i nekih koji su bili promašenog zvanja: poneki pijanci, neki osioni i surovi pojedinci, treći opet neaktivni i lijeni, ili sebični i lakomi, takvi kojima nije bilo mjesto nigdje u Redu a napose ne - među bosanskim misionarima. U nekih je, bez sumnje, bilo i nedostataka u pogledu odgoja i obrazovanja - općeg i teološkog. Sve to je razumljivo kad se uvaže teške odgojne i obrazovne prilike i mučan život bosanskog fratra. Nemamo mogućnosti provjeriti - koliko je bilo tih promašenih ljudi i redovnika. Ipak, sudeći po kakvoći bosanskih katolika, u velikoj većini vjernih do mučeništva, spremnih na žrtvu, čistih i čestitih u obiteljskom životu, moramo zaključiti da je velika većina fratara dobro odgovarala svom zadatku. Tako to tvrdi i biskup Miletić opovrgavajući g. 1826. optužbe uperene protiv bosanskih franjevaca. Potrebno je znati razlikovati pljevu od zdravog zrna i ne dati se zavesti samim izvanjskim znacima.

7. Izbor i školovanje podmlatka

Kako je bilo stalo sa školovanjem i odgojem?

U ovom se razdoblju Bosanska provincija našla - s obzirom na odgoj svojih gojenaca - u vrlo teškom položaju. Budući da su joj ostala samo tri samostana i to trajno ugrožena u samom svom postojanju, njoj nije bilo moguće u samoj Bosni organizirati učilište gdje bi mladi franjevci mogli dobiti visoko obrazovanje. U tim su samostanima dječaci koji su željeli postati franjevcima-svećenicima, dobivali samo osnovno i nešto srednjeg obrazovanja; išlo se uglavnom za osposobljavanjem u latinskom jeziku, ali prave sustavne pouke redovno nije bilo. Nakon toga poučavanja, koje je redovno trajalo oko četiri godine, dječaci bi stupali u novicijat, gdje bi dobili pouku u redovništvu i duhovnosti. Nakon novicijata trebalo je nastaviti studij filozofije i teologije i to su redovno u prvom dijelu ovog razdoblja svršavali u Italiji, u nekom od gradova između Sicilije i Lombardije ili u dubrovačkoj i dalmatinskoj provinciji, osim ako bi odlazak iz Bosne spriječile ratne prilike ili kuga. Ali, talijanske su vlasti g. 1783. zabranile studij u svim talijanskim državicama osim u papinskoj, a kad je g. 1796. Napoleon zaposjeo Italiju, morali su i zadnji bosanski studenti biti odatle povučeni.

Sad je trebalo tražiti izlaz na sjeveru pa se apostolski vikar fra Augustin Okić obratio caru Josipu II. s molbom da se bosanski klerici školuju u austrijskim zemljama i da im on pruži financijsku pomoć. Car je odredio svotu od 107.000 forinti iz zaklade koja je pripadala svetim mjestima u Palestini i to tako da se godišnje kamate od 4% upotrijebe u tu svrhu. Gornjoj svoti dodao je mađarski grof Niczky još 12.000 forinti, tako da bi ukupni godišnji dohodak iznosio 4.760 forinti. Tako se od toga vremena do g. 1810. redovno školovalo oko 20 mladića a od toga vremena dalje oko 30, iako je ponekad dolazilo do obustave primanja tih kamata zbog drugih potreba ili iz političkih razloga.

Ipak, teškoće koje su nastale premještanjem studenata na sjever bile su vrlo velike. Austrijske su škole bile daleko zahtjevnije negoli samostanska talijanska teološka učilišta toga vremena. Ono skromno obrazovanje koje su bosanski dječaci dobivali u tri svoja samostana za njih je bila sasvim nedovoljna priprava. Osim toga, u austrijskim školama učilo se mnogo toga što je Bosancima bilo nepotrebno (npr. mađarski jezik) a njima potrebne stvari bile su zapostavljene (tamo se pretežno učila teorijska teologija a Bosancima su najviše bile potrebne praktične, pa-

storalne struke). Najveća je smetnja ipak bila u tome što su bosanski mladići dolazili u austrijske škole prestari, pa su morali prelaziti gradivo s djecom i do devet godina mlađom od sebe. Bilo je i raznih drugih poteškoća, koje su potjecale iz različitog odgoja i mentaliteta, iz nedostatka pravog nadzora nad njima, jer su bili podijeljeni po raznim mjestima (u Zagrebu, Požegi, Pečuhu i dr.) i često bili prepušteni samima sebi. Tako je dolazilo do čestih otpada i prelazaka u druga zvanja a ponekad i do nemilih izgreda pa oni koji su ostali u Redu nisu mogli nadomjestiti one koji su umrli. Spomenimo da je kroz 32 godine (od 1783-1815) umrlo 168 članova Provincije a na studij bilo poslano 167; od toga se znatan broj neće vratiti u Bosnu da zauzme ispražnjena mjesta.

Bilo je mnogo pokušaja da se ovo tužno stanje popravi; od Okićevih Uredbi g. 1784, od provincijalnih statuta g. 1789, od prijedloga zagrebačkog biskupa M. Vrhovca g. 1808. do zahvata pojedinih provincijala i apostolskih vikara. No, nestašica osoblja a nekad i unutarnje prilike u Provinciji osujetile su mnoge razborite zamisli. Dosta je mladića ostajalo u Bosni, jer ih naprosto nisu imali kamo poslati, npr. g. 1801. 24 klerika, a tako je bilo i kasnije, npr. g. 1815.

Ovu nestašicu klera pokušao je ukloniti biskup fra Grgo Ilijić i na drugi način: isposlovao je od cara Franje II. g. 1801. potporu od 150 dukata da smjesti šestoricu đaka u Padovu na studij, s namjerom da to bude njegovo, svjetovno svećenstvo, potaknut proračunatim i sebičnim nagovorom makarskog kanonika I. J. Pavlovića-Lučića. Međutim, nijedan mu od tih kandidata nije došao u Bosnu, nego su ostali u Dalmaciji, odakle su većinom (5 njih) i potjecali.

Kraj svih tih nevolja, Provincija - na prijedlog biskupa Miletića - šalje g. 1824. dvojicu mladih svećenika na studij istočnih jezika kardinalu Mezzofantiju u Bolonju a kasnije na daljnje školovanje u Beč. To su bili fra Marijan Šunjić i fra Stjepan Matijević. Za sporazumijevanje Provincije s turskim vlastima bilo je to od znatne važnosti.

8. Građevinska djelatnost

Budući da se - zbog stava turskih vlasti - nije moglo podizati ništa nova, sva se građevinska djelatnost svodila uvijek iznova na obnavljanje onog što je od ranije postojalo tj. na tri samostana s njihovim crkvama i dvije crkvice na župama (u Varešu i Podmilačju) te na nekoliko skrom-

nih župskih stanova. Budući da su na svim tim zgradama krovovi bili drveni, njih su u svakom stoljeću morali barem dva do tri puta obnavljati. To je svaki put iziskivalo goleme svote novca, jer se bez dozvole nije smjela izmijeniti ni jedna jedina daska. Pokazat ćemo što to znači na nekoliko primjera.

Vareš je g. 1805. platio 8.000 groša globe za popravak župskog stana; i kad uvažimo devalvaciju groša koncem 18. st., to ipak znači oko 1.500 mletačkih zlatnika. Za taj novac bilo je moguće iz temelja napraviti tri nova lijepa župska stana.

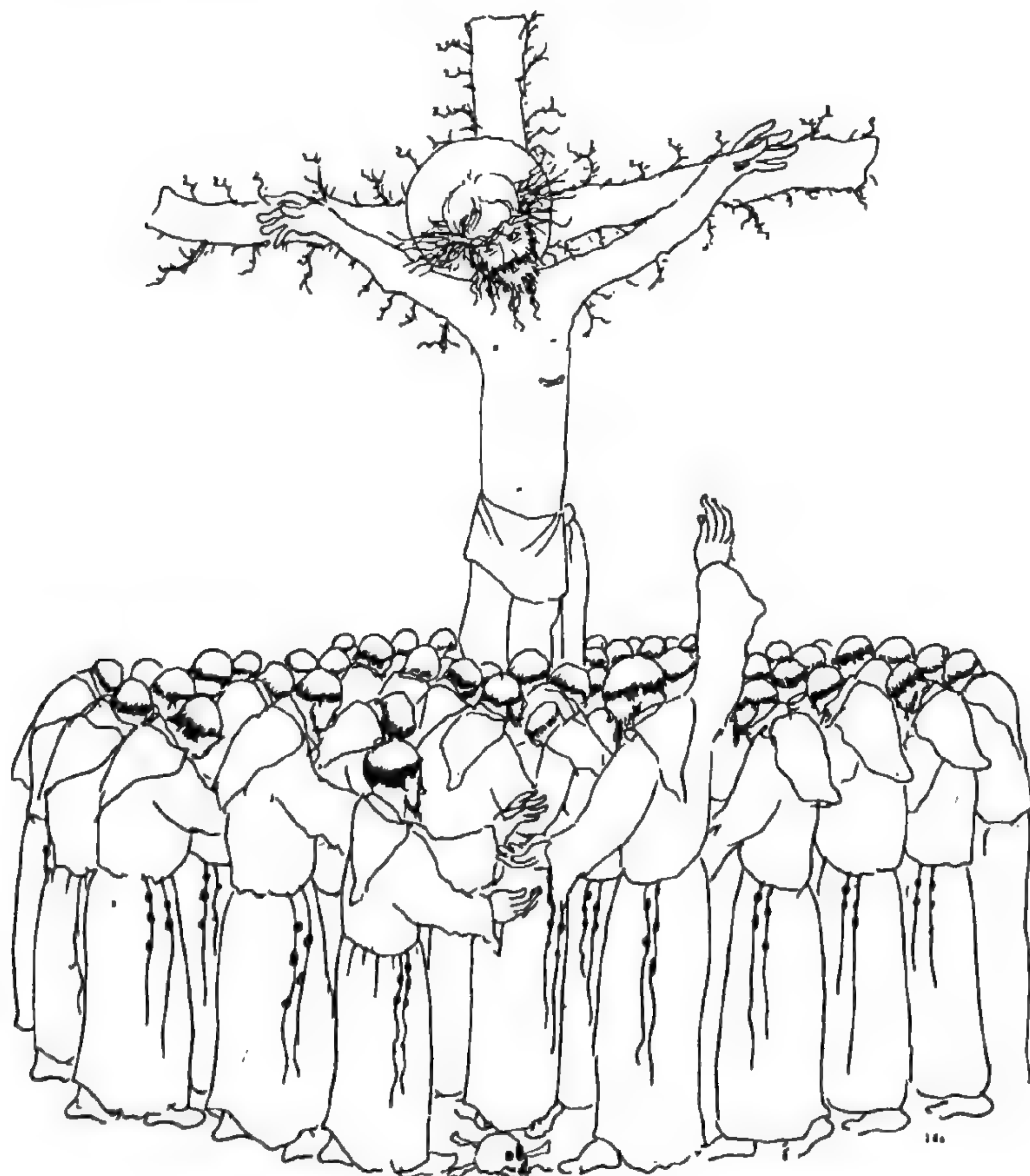
Sličan slučaj bio je s premještenjem župskog stana u Seonicu. Fra Mijo Čuić dobio je za to dozvolu od Miralem-bega iz (bosanskog) Skoplja; uz trostruku taksu dozvolio je da zid bude i od kamena u visini čovjeka. Kad su izidali zgradu do polovice, netko je prijavio u Travnik da se gradi ne kuća nego prava budimska tvrđava. Zato iz Travnika narede da se župnik u lancima predvede; bio je osuđen na 3.000 groša. Novac je nekako sabran i plaćen pa su onda vlasti u Travniku izdale ispravu da se gradnja može nastaviti i dovršiti. Kako se u međuvremenu promijenio vezir, sve se to još triput ponovilo. Fratrima je toga bilo dosta pa su htjeli napustiti i tu nesretnu kuću i župu ali katolici toga kraja nisu to dopustili. Slično je bilo i u Jajcu.

Već sam spomenuo muke kreševskog samostana s izgradnjom crkve i samostana nakon požara 1765. Iako obnovljen, on je već početkom 19. st. bio tako trošan da se morao obnavljati. Za to je trebalo skupljati milodare po inozemstvu; bez njih ta izgradnja ne bi bila moguća.

Fojnički je samostan bio koncem 18. st. vrlo ugrožen ali sve su molbe da se izda dozvola za popravak bile odbijene. Obijali su tako turske pragove više od dvije godine. Jednom zgodom vezir im je rekao da im ne samo neće dati dozvolu, nego da bi on, kad bi mogao, i ona druga dva samostana porušio. Dozvolu za popravak samostana isposlovao je konačno fra Mato Ivekić od sultana: otišlo je pri tome 6.000 groša, 35 volova, 40 svinja, 700 sitne stoke.

Izvori i literatura

1. Zvonigradski, Fra Jozo (=Čuturić, L.): Stogodišnjica smrti bosanskog apostola, u *Franjevački vijesnik,* Beograd 38/1931.
2. Gavran, Ignacije: Pastoralno djelovanje fra Augustina Miletića, u zborniku *Kačić* 14/1982, i kao posebni otisak, Split 1982.
3. Kamber, D.: Stanje župa i duša apostolskog vikarijata u Bosni... 1813, u *Franjevački vijesnik,* 38/1931, 39/1932.
4. Kamber, D.: Patnje i poteškoće katoličkog klera u Bosni, u *Vrhbosna,* 56/1941, Sarajevo 1941.
5. Džaja, S.M.: Katolici Bosne i zapadne Hercegovine na prijelazu iz 18. u 19. st., Zagreb 1971.

VII. poglavlje: OD MILETIĆEVE SMRTI DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE (1831-1878)

1. Pogled na opće stanje

iše nego inače, u ovom je odsjeku potrebno kazati nekoliko riječi o općem stanju u Evropi i u Bosni, da bismo lakše mogli shvatiti ono što se u 19. stoljeću događalo s katoličkim bosanskim pukom i s franjevcima.

Francuska je revolucija, iako je bila savladana, izvršila golem upliv na cijelu Evropu, pa - možemo reći - i na cijeli svijet. Ona je izvlastila staleže po rođenju povlaštene, proglasila opću jednakost svih građana pred zakonom, naglasila osnovna ljudska prava svakog čovjeka i zacrtala nove dužnosti države. Sve je to malo pomalo prodiralo u svijest ne samo ljudi u Francuskoj nego i u drugim zemljama.

Kulturni pokret, nazvan romantizam, koji se pojavio nakon ove velike revolucije, istakao je vrijednost pojedinih naroda pa i onih dotada zanemarivanih i prezrenih, veličao je slobodu i kod pojedinca i kod naroda i pozivao na oslobođenje potlačenih i na njegovanje vlastite samobitnosti.

U austrijskoj carevini Josip II. (1780-1790) naumio je objediniti narode svoje prostrane države (koja se protezala od Belgije na zapadu do Galicije na istoku) i približiti ih jedne drugima namećući svima njemački jezik. Protiv toga ustali su na obranu svog jezika i Belgijanci i

Mađari, pa je car morao odustati od te zamisli. Sa svoje strane, Mađari su htjeli učiniti na području zemalja ugarske krune ono isto što je pokušao Josip II, samo da ovaj put Hrvatima i Slovacima nametnu mađarski jezik. Došlo je i ovdje do otpora pa se iz toga rodio narodni pokret tridesetih godina prošlog stoljeća, nazvan od njegovog najistaknutijeg vođe kod nas ilirskim. Želio je Ljudevit Gaj time objediniti različite pokrajine, koje tada još nisu imale zajedničke narodne svijesti. Budući da se Srbi i Slovenci nisu htjeli odreći svoga imena i svoje samobitnosti, ilirski se pokret ograničio da bude hrvatski narodni pokret. On je dao Hrvatima novi pravopis, novu svijest o vlastitom biću i jeziku, novi zamah u kulturnom stvaranju (književnosti, umjetnosti, glazbi i znanosti) i u političkom okupljanju; u socijalnom pogledu, njegovim plodom i dalekim plodom Francuske revolucije možemo smatrati što je g. 1848. ban Jelačić u Hrvatskoj ukinuo kmetstvo.

Sve je to imalo upliva i na tursku carevinu i na Bosnu.

I turski sultani postali su u 19. st. svjesni da moraju izmijeniti stanje u svojoj državi, da bi ona u novom vremenu mogla opstati. Neki od njih - Selim III. (1789-1808), Mahmud II. (1808-1830), Abdul-Medžid (1839-1861) ugledaju se u napredne zapadne države i žele da od njih preuzmu ne samo ustrojstvo vojske nego i građansko uređenje. U tu svrhu dokinuti su g. 1826. u Carigradu janjičari, izdat je g. 1839. novi carski proglas, nazvan Hatišerif od Gülhane, kojim su kršćani gotovo izjednačeni s muslimanima, i napokon, tzv. Hatihumajûn (1856).

2. Položaj franjevaca i bosanskih katolika

Ali, od tih dobrih namjera i proglasa malo se što ostvarilo u samoj Bosni! Da bi dobre zamisli donijele plod, mora biti i netko tko će ih ostvarivati. U Bosnu su, međutim, slali često nesposobne, sebične, okrutne vezire, koji su kao i raniji, punili svoje džepove a nisu provodili prave reforme. Kako ni sada činovnici ni vojska nisu bili pravo plaćeni, nastavili su i dalje da se sami naplaćuju - prodajući pravdu, pljačkom i nasiljem. - Još veća prepreka poboljšanju stanja bio je otpor domaćih bosanskih muslimana protiv naumljenih reformi. One su njima izgledale kao odricanje od islama a s druge strane smatrali su da one ugrožavaju njihov dohodak i povlašteni položaj. Stoga su se oni oduprli provođenju reformi

i oružanim ustancima (npr. onim iz 1830-1832. Huseina Gradaščevića, ili kasnijim, hercegovačkim i krajiškim, iz 1849-1851). Ti su ustanci doduše bili vojnički ugušeni ali su prave reforme provedene tek u maloj mjeri.

Općenito govoreći, sada su stvari bosanskih franjevaca stajale mnogo bolje: dobili su svoje zastupstvo kod vlade u Sarajevu i u Carigradu. Na njihovu je molbu Austrija - kako se to vidi iz fermana iz g. 1840. - i franjevce i bosanske katolike uzela i službeno pod svoju zaštitu i pokroviteljstvo. God. 1840. bio je dokinut i džulus a nema više ni nekadašnjih bezdušnih globa ni podvala; neki se veziri pokazuju vrlo nakloni prema franjevcima (npr. Huršid- paša).

Huršid paša i fratarska desetina, g. 1854.

God. 1854. vezir Huršid-paša, videći, da se sa strane turskih zastupnika navaljuje na fratre, od kojih pokušaše uzeti desetinu, reče javno pred svim medžlisom (= vijećem):

"Uzimajte od svakog desetinu: paša bio, džamija bila, vakuf bio, kajmekan bio, osim samih fratara. Njih je Devlet (carstvo) mehaf učinio (iznimio), i neću, da mi take dave (tužbe) od fratarskih desetina više ikad dolaze".

Ali to je važilo za Huršid-paše; nijedan drugi vezir (poslije Hatihumajûna) - prema Martiću - nije htio priznati stare fratarske povlastice.

Fra Ignacij Strukić: Povjestničke crtice Kreševa i franjevačkoga samostana, Sarajevo 1899, str. 120.

Ali, stradanje bosanskih katolika i dalje se nastavilo - zbog bezdušnih poreza i danaka. Pod Tahir-pašom (oko 1840) bosanski seljak daje caru desetinu svog prihoda, svom begu trećinu a od sijena polovicu. No to se samo tako kaže a stvarno je beg uzimao sebi ponekad i polovicu. Begovi često nisu podmirivali svojih obaveza prema kmetovima ali su od njih sve strogo ubirali, često ne osvrćući se na nerodne godine i na neimaštinu. Da se dobije neka slika o patnjama raje i u ovo vrijeme, dovoljno je pročitati poslanicu fra Rafe Barišića koju je on uputio caru Ferdinandu. Uz bezdušne namete, treba istaknuti nasilja, ubojstva, otimačine i teško zamisliva ponižavanja, neljudske uvjete stanovanja i uopće života. Ali-paša Stočević preselio je, u stvari: otjerao u progonstvo, god. 1841.

300 kršćanskih obitelji iz Mostara, iz jednog jedinog razloga: "da ne smetaju muslimanima"! A slično je postupio i Tuzla-kapetan, čiji je sin nekoliko mjeseci pirovao, trošeći kršćansku stoku, a da za to nikome ni pare nije platio.

Iz spomenice biskupa Barišića austrijskom caru god. 1838.

... Kad njeki age ili drugi mogućniji Turci hoće da od nas kupe koju stvar koja im služi ili koja im se dopada, onda ipak ovu naklonost (ako se naklonošću može nazvati ova otimačina) prama nami iskazuju, pitaju naime, koliko zapada konj, vol itd. /Tada/ mi ne smijemo drugi izim ovaj odgovor dati: "Gospodaru, ja sam tvoj, konj je također tvoj, pak čini što ti se sviđa, jer nami nije prosto niti procjenivati stvar, niti pravednu cijenu zatraživati ili se prodaji protiviti." Zločin bi bio išta od ovoga usuditi se, zločin koji bi platili gubitkom same stvari i užasnim šibanjem...

Ovo je samo jedan stavak od vrlo mnogih u ovoj dugoj latinskoj poslanici, koju cijelu u prijevodu s latinskog donosi djelo J. Jelenića: Kultura i bosanski franjevci, sv. II, str. 150-162.

Zbog teških poreza i zlostavljanja nastaju u ovom stoljeću i kršćanski ustanci npr. g. 1852. i najveći 1875-1878. Oni su upereni najprije protiv begova a na koncu i protiv sultanove vlasti. U zadnji ovdje spomenuti ustanak, potaknut uostalom i propagandom iz susjednih država Srbije, Crne Gore i Austrije, umiješale su se i druge sile; po sebi, Turska bi svladala taj ustanak pa i provalu srpskih četa u Bosnu, da Rusija nije tih godina napala Tursku u Bugarskoj i na taj način oslabila turski pritisak na ustanike i njihove saveznike. Rusija je na to, g. 1878, odredila pogodbe mira u San Stefanu, koje su značile slobodu za mnoge turske pokrajine ali ne i za Bosnu. Taj ruski uspjeh nije bio po volji evropskim vlastima pa su one na Berlinskom kongresu iste godine izmijenile sanstefanski ugovor i, među ostalim, odredile da Austro-Ugarska ostvari mir i sredi prilike u Bosni i Hercegovini. To je i provedeno.

O. J. Baltić opisuje stanje katolika pred austrijsku okupaciju, oko g. 1870.

S ovim (ekonomskim zahvatima turskih vlasti) krstjani dopadoše velikog siromaštva. Vladi poreza platiti ne mogu, zato se gone kano marva u tavnice nečiste turske,

trpaju ih jednog na drugog da dihati ne mogu; njeke zatvaraju u krmetnjake i vodu na njih livaju, druge stavljaju na dim: plač i jauk krstjana sa svih strana. Kad upitaš najmirnijeg i najboljeg "što ti je, brate", odgovara: "kako neću plakati? Imam deset čeljadi u mojoj kući, koji se satrsmo radeći i znojeći, ali opet ne imamo ništa, sve nam Turci oteše; došlo nam je da u vodu skačemo".

Iz djelca fra Jakova Baltića: "Stanje u Bosni od godine 1856. do ulaska Austrije 1878"; ovaj odlomak donosi fra Julijan Jelenić u "Kultura i bosanski franjevci", sv. II, Sarajevo 1915; izvornik je, kako se čini, propao u zadnjem ratu.

3. Djelovanje apostolskih vikara - sukob s Barišićem

I u ovom razdoblju vrlo važnu ulogu imaju tri apostolska vikara: fra Rafo Barišić, fra Marijan Šunjić i fra Paškal Vujičić.

Od svih apostolskih vikara (ne samo 19. st.) najviše nemira izazvao je biskup fra Rafo Barišić.

Prije nego što će, na prijedlog svog rođaka, biskupa fra Gabrijela Barišića, g. 1832. postati apostolskim vikarom, fra Rafo je studirao u Italiji, u Torinu, i nakon toga predavao u tom gradu i u Bolonji. Vidio je držanje biskupa u slobodnim zemljama i poželio da i on bude onakav gospodin, onako samostalan i samosvjestan kao i oni, iako je u Bosni bila u svakom pogledu drugačija situacija. Odmah iza kako je imenovan biskupom, predstavio se u Rimu (Kongregaciji za raširenje vjere) i u Beču (nunciju i dvoru) i ostavio lijep dojam svojim prirodnim darovima i svojom energičnošću.

U Bosni, on je zamislio da se osamostali od Bosanske franjevačke provincije. U tu svrhu, on je na svoju ruku, ne pitajući upravu Provincije, imenovao svojim pomoćnicima neke između franjevaca i zatražio da se sutješki samostan smatra biskupskom rezidencijom a za sebe je tražio znatan dio njegove zgrade. Mislio je stvoriti svoj, svjetovni, kler i svoje sjemenište i ne biti ovisan o Provinciji. U tu je svrhu kupio u Travniku zemljište. On je htio biti predsjednik provincijskog kapitula i trajni član provincijskog vijeća (definitor natus). Ako bi se Provincija pomirila s tim Barišićevim zahtjevima i postupcima, ona bi izgubila samostalnost i postala igračkom u njegovim rukama. To Barišićevo nastojanje da potisne Provinciju u kut izazvalo je spor, koji je kroz petnaest godina žestoko

potresao i Bosanskom provincijom i bosanskim katolicizmom i koji je izazvao sablazan i zgražanje vjernika a čuđenje inovjeraca. U taj spor umiješao se i Rim (Kongregacija za raširenje vjere i uprava Franjevačkog reda), i Beč (carski dvor i nuncij) pa čak i turske vlasti u Bosni i u Carigradu.

Sukob je počeo naizgled sitnim, djetinjastim stvarima: sporom oko tzv. biskupovog prijestolja u sutješkoj i fojničkoj crkvi; pri tome je Barišić sutješku crkvu udario interdiktom (prokletstvom) i zabranio da se u njoj vrše sveti obredi a nešto sličnog bilo je i u Fojnici, iako su franjevci upravo nastojali izbjeći sukob. Provincija se na ta i na druga uplitanja u njezine unutarnje stvari potužila Kongregaciji u Rimu. Ova je tu tužbu poslala biskupu Barišiću i on je onda na svoj način prikazao stvari i sa svoje strane optužio Provinciju, pa je Kongregacija taj spor riješila u njegovu korist. Osim toga, da popravi navodne nerede, Kongregacija je poslala u Bosnu apostolskog (papina) izaslanika, vrlo uglednog franjevca Dalmatinske provincije Presv. otkupitelja, fra Šimuna Milinovića. Njegov je sud bio da je Barišić prekoračio granice svoje vlasti i da je spor i nastao zbog njega. Nereda, za koje biskup optužuje Provinciju, u njoj nema, osim nekih manjih, razumljivih, iznimaka. Po želji i naputku iz Rima Milinović je imao i zadatak - izmiriti obje strane. To mu je konačno i uspjelo pa je zaključeno da se ostane na starom stanju i da se svaka strana drži granica svoje vlasti, da se nepravde i uvrede zaborave i da se šuti. To je bilo 1839.

Međutim, mir nije dugo potrajao nego je spor buknuo još jače i još strašnije. Razlog tome bio je najprije u tom što one "granice vlasti" nisu bile jasno, u pojedinostima određene, a zatim što je netko g. 1840. optužio bosanske franjevce i kod vezira, i u Rimu, i u Beču, da misle pomoću Gaja osnovati ilirsko kraljevstvo! Taj "netko" bio je sam Barišić. Uz ovu optužbu, koja je "palila" kod svih kojima se potužio, bosanski su franjevci bili optuženi da podržavaju razne zablude, koje su usisali po ugarskim školama, i da mrze Talijane. Biskup je tražio da se kao vođe nemira kazne tadašnji provincijal fra Stjepan Marijanović, bivši provincijal fra Andrija Kujundžić i kasniji provincijal i biskup fra Marijan Šunjić i da se imenuje novo starješinstvo u Provinciji.

Nakon što su se tim povodom obje stranke u Rimu parbile ali se nisu mogle složiti, predložio je general Reda da se u Bosnu pošalje novi izaslanik, apostolski delegat J. M. Molajoni, biskup i apostolski upravitelj u Rumunjskoj. I ovaj je izaslanik našao da su Barišićeve optužbe neisti-

nite; kao i svagdje, i u Bosni ima loših redovnika (po njegovu sudu 2%) i to su Barišićeve pristalice. On je predložio da se iz Bosne ukloni Barišić i da se u nju i ne vraća a mjesto njega da bude apostolski vikar fra Marijan Šunjić. Postigao je također ponovno pomirenje bosanskih fratara s biskupom Barišićem 13. lipnja 1842. Nakon toga otišao je ponovno u Rumunjsku, ali je, na nesreću Bosne, ostavio kao svoga zamjenika, koji će dovršiti stvari, svog tajnika Karla Pootena, iz Nizozemske.

Pooten je pomislio da je ovo zgodna prilika da se domogne biskupske časti u Bosni. Na tu suludu zamisao fratri nisu htjeli pristati. Pooten je nakon toga u svoje ruke preuzeo upravu Provincije, smijenio gvardijane i mjesto njih stavio "predsjednike". Protiv te samovolje bosanski franjevci su protestirali, ali ih je Pooten optužio i ocrnio u Rimu i Beču i isposlovao g. 1843. da petoricu najodličnijih fratara pošalje u progonstvo, u talijanske samostane. Protiv toga se pobunio narod a turska vlast, smatrajući Pootena uzročnikom nemira, protjerala ga iz Bosne. On je, međutim, otišao u Beč i tamo optužio fratre da ga ne slušaju i da su ga *oni* protjerali! Bosanski su franjevci u međuvremenu izabrali novo starješinstvo.

Bili su sada ponovno krivi i Rimu i Beču. Rim sada proglasi Barišića ponovno apostolskim vikarom i upraviteljem bosanskih franjevaca. Time je Bosanska provincija bila privremeno dokinuta. Apeli franjevaca u Rimu i Beču nisu našli nikakva odziva, jer su ih smatrali buntovnicima. Uz njih je ovaj put bila jedino turska vlast ali ne sva: budući da se Hercegovina, nakon Gradaščevićeva ustanka, politički odijelila od Bosne, hercegovački se upravitelj Ali-paša Stočević opredijelio za Barišića a bosanski Husrev-paša za bosanske fratre. Zbog toga je Husrev-paša zabranio Barišiću ulazak u Bosnu, a kao odgovor Ali-paša je naredio "da gdi se god koji fratar iz Bosne u hercegovačkom pašaluku ufati, ima mu se glava osići". Tako je Barišić i boravio u to vrijeme samo u Hercegovini, u Čerigaju, pa je odatle i uputio g. 1843. svoju poslanicu u Bosnu.

Novi vezir Ćamil-paša shvatio je zamašitost ovoga spora pa je uputio stvar u Carigrad da se tamo rješava. U Carigradu je, kako izgleda - pod pritiskom austrijskog poslanika, donesena odluka da paša pomiri Barišića i bosanske fratre! Paša je g. 1844. pozvao obje strane i saopćio im volju svoje vlade pa su je one, videći da se nema kuda, prihvatile. Pogodbe mira bile su da će Barišić pisati u Rim da se izabere starješinstvo Provincije, da se kazne oproste i da se do nove odredbe Sv. Stolice ništa ne mijenja.

Ali, prošla je bila godina dana a da pogodbe nisu izvršene. U međuvremenu, biskup Barišić bio je pozvan na opravdanje u Carigrad, jer su sumnjali da mnogo šuruje s bečkim dvorom. U Carigradu se već nalazilo nekoliko najuglednijih bosanskih franjevaca, koji su radili na ponovnoj uspostavi svoje provincije. Barišić je opazio da će u Carigradu izgubiti; iz Rima su mu vjerojatno predložili da se zahvali na časti apostolskog vikara pa je on to i učinio. Postao je onda prvim apostolskim vikarom Hercegovine.

Uskoro je i Rim prihvatio molbu bosanskih franjevaca da im se obnovi Provincija pa je onda papa imenovao novo starješinstvo, na čelu s fra Marijanom Šunjićem.

Tako je utrošeno oko petnaest godina (1832-1846), koje su se mogle upotrijebiti u koristan rad, u spor koji je ozloglasio Bosnu Srebrenu, sablažnjavao vjernike a izazivao čuđenje i kod inovjeraca. Biskup Barišić je imao dovoljno sposobnosti, odlučnosti i radinosti da bismo ga mogli i u Bosni (a ne samo u Hercegovini) pamtiti po značajnim djelima a ne uglavnom po sporu.

O djelovanju biskupa fra Marijana Šunjića (1854-1860), koje je bilo vrlo kratko - svega šest godina, govorit ću na drugom mjestu; ovdje treba samo napomenuti da je on uspješno zaliječivao rane koje je Bosni nanijela Barišićeva afera. Djelovanje biskupa fra Paškala Vujičića (1866-1881) po svom sadržaju poklapa se sa Šunjićevim; to je rad na dobrom obavljanju pastirske dužnosti, na izgradnji i opremanju crkava, na organizaciji osnovnog školstva i školovanja bosanskih klerika, na stvaranju sirotišta, na promicanju dobre knjige, bez ičega upadnog i nametljivog. O svemu tome govorit ću na drugom mjestu.

4. Školovanje bosanskih franjevačkih klerika

Već smo u prikazu prošlog razdoblja vidjeli kako su bosanski klerici prešli na školovanje u prekosavske krajeve, iako se manji broj, nakon Napoleonovih ratova i njegova pada, školovao i u Italiji. To dvojako školstvo stvaralo je u Provinciji napetost: oni sa sjevera bili su znatno otvoreniji svijetu, upoznatiji s novim idejama i naprednim školstvom, a oni iz Italije polagali su više važnosti na redovničku ispravnost. Osim toga, činjenica da su bosanski klerici i u Italiji i u prekosavskim samostanima bili razvrstani na mnogo mjesta (oko 20), pogodovala je da budu izloženi

lošim utjecajima. Financijske teškoće oko izdržavanja bile su znatne: novac iz zaklade Josipa II. dotjecao je samo za tridesetak klerika; talijanski samostani primali su samo dvanaest. A kamo s ostalim, kojih je bilo još 26?

Provincija je imala već puno troška pri odgoju mladeži do novicijata i u novicijatu, koji se obavljao u Bosni. Tih kandidata bilo je oko 70. Njihov odgoj, budući da su oni bili raspodijeljeni na tri samostana, nije mogao biti kakav je trebalo da bude. Istina, Provincija je oko g. 1830. zavela sustavan oblik školovanja prema nacrtu fra Stijepe Marijanovića, ali nedostaci koji su potjecali iz rascjepkanosti i nedostatka stručnih nastavnika i odgojitelja nisu se mogli ispraviti samim "sustavom", ma kako on u sebi bio dobar.

Stoga se kod bosanskih franjevaca rodila misao da se za bosanske klerike sagradi zasebni kolegij u Rimu, gdje bi svi oni bili na okupu pod vodstvom zajedničkog odgojitelja. Zamolili su za jedan takav kolegij Kongregaciju za raširenje vjere; ona im nije mogla pomoći jer nije imala novaca. Isti su takav neuspjeh bosanski predstavnici (fra Marijan Šunjić i fra Ilija Starčević) doživjeli u Beču. Činilo se da im se napokon nasmiješila sreća: senjski biskup obećao je dati im novac da u Senju sagrade sjemenište i da ga uzdržavaju a grof Laval Nugent ponudio im je jednu tvrđu kraj Gornjeg Karlovca da tamo smjeste sjemenište. Ali, nakon što je biskup Barišić ocrnio bosanske klerike u Rimu i Beču - da su ih ugarske škole zadojile lošim, nacionalističkim, revolucionarnim i gotovo bezvjerskim duhom - austrijski kancelar Metternich a tako i Kongregacija za raširenje vjere osjetili su se potaknutim zabraniti da se bosanski klerici školuju preko Save! Tako je i primamna ponuda dvojice dobrotvora pala u vodu a problem školovanja, nakon što su se 32 klerika prinudno vratila sa sjevera, postao još daleko teži.

Očajno stanje navodi na očajne korake pa su bosanski fratri sada pomislili kako bi bilo da sagrade sjemenište u Beogradu ili Carigradu. Srpska se vlada, zbog svojih tadašnjih teškoća, pokazala prema toj namjeri hladnom; u Turskoj je plan donekle već krenuo prema ostvarenju zauzimanjem fra Filipa Pašalića, koji je u tu svrhu sagradio u blizini Carigrada i kuću pomoću Poljaka Čakovskog, ali je ostalim bosanskim fratrima to rješenje izgledalo neprihvatljivo. Ostalo je, dakle, da se stisnu u svoja tri tijesna samostana. Provincija je 1849. raspisala među braćom

natječaj za nastavnike i 1851. otvorila u Fojnici i Sutjesci filozofsko-teološko učilište! Bilo je to za ljutu muku ali su te dvije škole otada ipak djelovale kroz čitav ovaj period pa i kasnije!

Ipak, trebalo je tražiti i drugo rješenje. Biskup Strossmayer pokazao se g. 1851. spremnim da primi određeni broj bosanskih klerika u Đakovo. Fra Marijan Šunjić i fra Martin Nedić izmole onda od cara da im se obnovi iskorištavanje one zaklade Josipa II. za klerike koji bi studirali preko Save; zamolili su također Kongregaciju u Rimu da dokine zabranu studiranja preko Save. Biskup Strossmayer primio je bosanske klerike najprije u svoje sjemenište a kasnije im pomogao izgraditi vlastitu zgradu (konvikt) za njih, time što im je dao zemljište i građu a car im poklonio 10.000 forinti. Tamo su živjeli s vlastitim gvardijanom i odgojiteljem a predavanja pohađali zajedno s biskupovim bogoslovima. Prve godine bilo ih je 13 a kasnije je broj porastao na 33. Uzdržavanje se plaćalo iz one zaklade Josipa II. Franjevci su pokušali da tu zakladu prenesu u Hrvatsku i da je povoljnije ulože, ali Mađari, koji su taj novac i ranije nastojali prisvojiti, nisu toga dopustili.

Ovo je bio najsređeniji period školovanja bosanskih klerika, ali je, pod konac ovog razdoblja, g. 1876, mađarska politika dokrajčila ovo uspjelo rješenje. Mađari su smatrali da se bosanski klerici pod okriljem biskupa Strossmayera, odgajaju suviše slavenski. Htjeli su da mlade bosanske franjevce pomađare ili ih barem učine sklonima mađarskoj politici time što će se odgajati u Mađarskoj. Svi su bosanski franjevci bili protiv toga i htjeli se čak odreći i zaklade samo da im mladež ostane u Đakovu. Ali Mađari su napravili pritisak na Kongregaciju a ova opet na generala Reda, koji je Provinciji postavio ultimatum: ili poslušati pa poslati mladiće u Ostrogon (na krajnjem sjeveru Mađarske) ili će Provinciji biti zabranjeno primati kandidate u novicijat. Pritisnuta o zid, Provincija je popustila. Taj mađarski pokus stajat će Provinciju teških gubitaka.

Uporedo s onima koji su se školovali u Đakovu, dio klerika je i dalje išao u Italiju a dio je, kao što je rečeno, studirao u bosanskim samostanima. Ovi studenti koji su ostajali u Bosni nikad se nisu mogli uzdignuti do većih uspjeha i zbog loših uvjeta i zato što su sposobniji kandidati odlazili na studij izvan Bosne.

5. Osnovno školstvo

U austrijskoj carevini bilo je zavedeno obvezatno osnovno školovanje u 18. stoljeću. Bosanski klerici koji su studirali preko Save mogli su na svoje oči vidjeti goleme prednosti toga propisa pa je sasvim naravno da su ga željeli provesti, koliko se dalo, i u Bosni. Vidjeli smo da je i Miletić zamislio svojim "Početkom pismenstva" neke vrste analfabetske tečajeve a već g. 1823. pojavljuje se, u blizini Slavonije - u Tolisi, prva osnovna škola u Bosni. Nju je osnovao fra Ilija Starčević i on je u njoj bio sve: i nabavljač, i predavač, i okupljač učenika. Ipak je to tada bila osamljena pojava; nakon petnaestak godina i ona je gotovo sasvim propala i bila tek g. 1843. obnovljena.

God. 1830. uputili su fratri triju bosanskih samostana molbu sultanu da smiju otvoriti škole ali na nju nisu dobili odgovora. Uskoro je nastupila tzv. Barišićeva afera, koja je omela rad i na tom korisnom poslu kroz čitavih petnaest godina. Najistaknutiji franjevci ovog razdoblja ujedno su i snažni borci za narodno prosvjećivanje i otvaranje škola: Jukić, Martić, Šunjić, Karaula, Nedić, Josić, Kujundžić ali i čitav niz drugih. Sad se postupno javlja najprije g. 1852. šest škola a već 1855. dvanaest odnosno trinaest škola s 550 učenika. God. 1857. bilo je izgrađeno 17 skromnih školskih prostorija, dok je škola kao ustanova bilo dvaput toliko. God. 1868. zaključuju franjevci da otvore 18 novih škola pa su tako nakon okupacije bosanski i hercegovački fratri predali državnim vlastima ukupno 54 škole sa 2.295 katoličke djece (osim pravoslavne i židovske). Gotovo u svima predavači su bili franjevci; u tri škole poučavali su civilni učitelji. Osim što su predavali, morali su iz ničega stvoriti i kakav-takav školski namještaj i knjige za djecu a onima najsiromašnijim priskrbiti opančiće za zimu i štogod haljinice, da ne budu u školi polugoli.

Otkuda sredstva za to?

Isposlovali su skromnu potporu od 1.500 forinti od austrijske vlade, kojoj su zbog toga provincijali morali slati izvještaje. Ta svota bi za jednu školu možda i bila dovoljna, ali kod ovolikog broja, pojedine je škole zapadala tek mrvica. Franjevci su preuzimali na sebe dodatni teret - da budu u školama učitelji pa su i poučavali bez ikakve naknade (osim što bi neki istaknutiji dobili godišnje neko simbolično priznanje). Dječji roditelji donijeli bi za školu drva a ponešto bi za te škole dobili i od koje ustanove izvana.

Poučavali su po tzv. Lancasterovu sustavu, tj. uz učitelja poučavala su i naprednija djeca svoje manje napredne drugove. Sigurno je da u tim školama nije bilo česte školske boljetice: uspavanosti i nemotiviranosti. Već rano, g. 1854, za ove škole napravljen je pravilnik ("Ustanove"), koji je kasnije (1868) bio dopunjen i usavršen.

Znatna pomoć ovom školovanju došla je kad je apostolski vikar fra Paškal Vujičić, uz pomoć franjevaca pa i drugih, doveo časne sestre milosrdnice najprije u Sarajevo a onda u Dolac, Derventu, Banju Luku i Livno. Htjeli su ih imati i drugi (npr. Fojnica) ali to, u to vrijeme, nije bilo moguće.

Taj isti biskup ostvario je ono za čim je biskup Šunjić težio a smrt ga omela: otvorio je dva sirotišta - jedno u Docu kod Travnika a drugo kraj Banje Luke, koje su otvorili trapisti; dajući im dozvolu za samostan, stavio im je i uvjet da otvore i sirotište.

6. Brojčano stanje

Najznačajnija izmjena koja se dogodila u ovom razdoblju svakako je - odjeljivanje hercegovačkog područja od Bosne Srebrene, stvaranje nove, Hercegovačke zajednice. Gledano objektivno i iz udaljenosti, to je pojava sasvim prirodna a nova hercegovačka zajednica po dinamičnom razvoju kroz koji je prošla i po plodovima koje je donijela, izaziva poštovanje. Najprije je osnovana kao neovisna kustodija stvarno g. 1846. a pravno g. 1852. a onda g. 1892. nastavila djelovati kao provincija.

Ipak, okolnosti pri nastanku ove nove zajednice nisu bile ni za staru, Bosansku, ni za novu, Hercegovačku, ni lake ni prijatne. Ona je nastala u teškoj krizi Bosanske provincije, kad su njezina autonomija pa i opstanak postupcima Barišića i Pootena bili ugroženi a upravo su te neprijatne okolnosti omogućile hercegovačkom dijelu odjeljivanje. S druge strane, i hercegovačkoj braći moralo je biti teško što su nakon diobe morali početi od ničega, jer je normalno da starija provincija ustupi mlađoj dio dobara, da ova ne započne naprosto od ledine. To bi se sigurno bilo i dogodilo, da okolnosti podjele nisu bile tako nesretne, nenormalne za normalan postupak.

U ovom se razdoblju znatno povećao broj samostana: od tri na osam. Osnovani su novi samostani u Livnu, Gučoj Gori, Plehanu, Tolisi i Rami. U sretnom smo položaju da možemo, prema službenim podacima, porediti brojčano stanje osoblja približno na početku (1836) i na kraju ovog perioda (1877), jer iz tih godina imamo šematizme:

g. 1836.	broj župa (zajedno s hercegovačkim)	40
	samostalnih kapelanija	12
g. 1877.	broj župa (bez hercegovačkih)	60
	samostalnih kapelanija	22

Što je broj župa tako znatno porastao, razlog su dvije okolnosti: povećao se i broj samostana; više nije bilo opasno, ni ekonomski ni politički, osnivati nove jedinice (samostane i župe), jer se u zadnja dva-tri desetljeća pravno stanje Katoličke crkve znatno popravilo (nije se plaćao džulus i drugi nameti).

Broj vjernika nije rastao onako kao što bi čovjek očekivao. Iako je taj broj g. 1806. iznosio 98.932, on i pedeset godina kasnije (1855) iznosi tek 122.146 (prema 560.000 pravoslavnih i 400.000 muslimana). Zašto je prirast tako malen? Najprije valja odračunati hercegovačko katoličko stanovništvo, koje u Šematizam Bosne Srebrene iz 1877. nije uneseno. Već sam napomenuo da je kuga iz 1815-1817. strahovito smanjila broj stanovništva a tome treba pridodati i prelaženje mnogih katolika u prekosavske krajeve zbog teških uvjeta života. Dvadeset godina kasnije (oko 1877) broj katolika u samoj Bosni porastao je na 138.492, što treba pripisati, osim prirodnom porastu rađanjem, i doseljavanju iz Hercegovine i Dalmacije.

Broj svećenika - kad se uvaži otcjepljenje Hercegovine - također je znatno porastao:

g. 1836. u Provinciji ima (zajedno s Hercegovinom)
svećenika 155, klerika 81, braće 2, novaka 13

g. 1877. (bez Hercegovine) Provincija ima
svećenika 204, klerika 59, braće 4, novaka 11.

7. Gradnje

Po prvi put, nakon nekoliko stoljeća, u ovom razdoblju dolazi do novogradnje crkava. U sukobima s bosanskim feudalcima, turska je vlada počela u 19. stoljeću tražiti oslonca i u kršćanskoj raji. Već nakon Gradaščevićeve bune turske vlasti lakše daju dozvole za gradnju župskih stanova ili za popravak samostana i njihovih crkava. To pogotovu važi nakon Omer-paše g. 1853. i nakon izdavanja širokogrudnih odredbi Hatihumajûna 1856, koje dopuštaju novogradnje crkava uz normalne uvjete. Već g. 1853. vlasti su dale mig kršćanima da mogu tražiti dozvole za gradnje. Ta je vijest odjeknula poput groma po svoj Bosni pa se odjednom sve dalo na gradnju. Kroz kratko vrijeme od šest godina Šunjićeva biskupovanja sagrađeno je devet novih crkava i barem pet novih župskih stanova te započeta gradnja samostana u Livnu i Gučoj Gori, a za Plehan odlučena izgradnja. Za vrijeme fra Paškala Vujičića (15 godina) podignuto je oko 40 novih crkava i vrlo mnogo župskih stanova te preko 20 školskih učionica. Neke od tih crkava blistaju ljepotom i veličinom, tako npr. crkva livanjskog samostana, svojim impozantnim masama i skladno oblikovanim prostorom, i toliška (najveća u cijeloj Bosni i Hercegovini, duga 56, a široka 20 metara).

Rijetko se gdje i rijetko kad mogla susresti tolika glad za crkvama kao u Bosni ovog vremena. Činilo se da je dugo pribivanje bogoslužju na snijegu, kiši, sunčanoj pripeci, bosanskim vjernicima udahnulo neodoljivu odlučnost da što prije dođu do zaštićenog molitvenog prostora. Uskoro su franjevci vidjeli da taj zanos valja obuzdati i da treba pri gradnji postupati oprezno, jer se crkva ne pravi za deset ili dvadeset godina nego za stoljeće ili stoljeća; stoga su izdali propise kako treba postupati pri građenju. Tako su se uskoro pravile sasvim dolične crkve, naravno prema ukusu i mogućnostima onog vremena.

Odakle novac za toliku gradnju?

Obratili su se dobročiniteljima izvana. Svećenstvo u Austriji skupilo je između sebe preko 20.000 forinti; znatno manja svota skupljena je od ostalih. Francuska vlada dala je 13.000 franaka (od toga - 5.000 franaka za učionice). Srpska vlada i napuljski kralj dali su po 100 dukata.

Ipak, najvažniji doprinos dali su sami bosanski vjernici, najčešće u dobrovoljnom radu (na tisuće nadnica) ali, koliko su mogli, i od svoje sirotinje. Bosanski katolički puk uvijek je bio velikodušan kad se radilo o gradnji crkava. - Biskup fra Marijan Šunjić zasnovao je već g. 1857. na

županama odličnu ustanovu "Kovčežić za gradnju" s dva ključa (jedan za župnika a drugi za predstavnika puka); u njega će se skupljati milodari za gradnju, zavjeti, takse koje će se uplaćivati za oproste od ženidbenih zapreka, milostinja skupljana pod misom u određeno vrijeme i dr. Tako su crkve podignute ipak prvenstveno trudom i znojem bosanskih katolika.

Izvori i literatura

1. Alaupović, T.: Biskup fra Marijan Šunjić, u *Serafinski perivoj* 24/1910, str. 203-213.
2. Kecmanović, I.: Barišićeva afera, Sarajevo 1954.
3. Gavranović, B.: Biskup fra Paškal Vuičić, posljednji apostolski vikar u Bosni, u *Spomenica Franjevačke klasične gimnazije u Visokom*, Beograd 1932. str. 57-68.
4. Jukićevac (= fra Gavro Gavranić): Zbor franjevačkih bogoslova "Jukić", Sarajevo 1935.
5. Glavaš, Radoslav: Život i rad fra Rafe Barišića, Mostar 1900.
6. --- /Fra Alfonzo Bralić/: Trijestgodišnja povjest književnog družtva Redovničke mladeži Bosanske, Pečuh 1885.

Četvrti dio: DJELOVANJE BOSANSKIH FRANJEVACA NAKON OSLOBOĐENJA OD TURAKA

VIII. poglavlje: POD AUSTROUGARSKOM OKUPACIJOM (1878-1918)

1. Izmijenjena situacija

austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine nastale su za Franjevačku bosansku provinciju sasvim nove prilike. U pogledu građanskih sloboda i sudstva došlo je do poboljšanja: ni katolici ni franjevci nisu više raja i oni sada, načelno, pred zakonom uživaju zajedno s ostalim građanima ravnopravnost, za kojom su tako dugo čeznuli. Ali, nova je država u priključenom području imala svoje zasebne račune; za nju ono treba biti neke vrste kolonijalni posjed, koji će u prvom redu koristiti njoj a ne narodima koji u njemu borave. Nova pokrajina ne smije ojačati slavenske narode u Monarhiji. Zato je austrijska politika pokušala uvesti još jednu novu, bosansku, narodnost pored hrvatske i srpske, po starom pravilu "podijeli pa onda bez brige vladaj!" Toj politici smetali su vodeći ljudi kod Hrvata i Srba. Stoga su austrijski političari odlučili potisnuti i bosanske franjevce, oduzeti im dosadašnju ulogu, gurnuti ih u zapećak i pustiti da s vremenom izumru. Mjesto njih treba zavesti kler koji će novoj državi bolje odgovarati. Sve to, naravno, neće činiti otvoreno nego pritiskom na crkvenu upravu, da država ne bi navukla na sebe omraženost.

Zavesti u nekoj zemlji redovitu crkvenu hijerarhiju po sebi je sasvim normalna stvar. Čudno je bilo da je Bosna tako dugo ostala bez nje, a razlog je bio samo u tom što se Sv. Stolica morala obzirati na interese Austrije i Ugarske, koje su se miješale u imenovanje redovitih bosanskih biskupa. Ovi su, kao što smo vidjeli, pobjegli iz Bosne u 17.

st. i otada nisu više u nju ni zavirili. Da se nekako pomogne vjernicima, papa im je poslao izvanredne biskupe kao svoje namjesnike, tzv. apostolske vikare. Sad je došlo vrijeme da te izvanredne prilike prestanu i da crkvena uprava u Bosni bude jednaka kao i u susjednim pokrajinama. Austrija je nastojala, iz svojih razloga, da to bude brzo i da bude onako kako njoj odgovara.

Apostolsko (papino) pismo "Ex hac augusta" g. 1881.

...U tom (= očuvanju vjere) blistavo su zasjali upornost i junaštvo članova opservantskog Franjevačkog reda, koji su se trudili da u tim krajevima prošire vjeru. Za nju su ponekad prolili i krv i donijeli mnoge spasonosne plodove pa su izvanredno zaslužni za vjeru.

Nadam se da će tako (ustanovom sjemeništa za odgoj svjetovnog klera) nastati mnogo evanđeoskih radnika svjetovnog klera, odlično pripremljenih da vjerno i revno obrađuju Gospodnji vinograd, povezani jednim duhom ljubavi i sloge s redovnicima. Ovima treba iskazivati dužni obzir i pažnju (dignis officiis prosequi) zbog dugotrajnih napora kojima su nastojali vrijedno služiti Crkvi i spasenju duša u onim krajevima.

Acta Ordinis Minorum 1/1881, str. 97 ss a napose str. 101b i 104a.

Tako je, tri godine nakon ulaska austrijskih četa u Bosnu, imenovan prvim bosanskim nadbiskupom dr. Josip Stadler. Njegova je namjera bila uspostaviti čim prije svjetovno svećenstvo, koje će u cijelosti preuzeti duhovnu pastvu bosanskih vjernika. Na franjevce u daljnjoj budućnosti nije računao; njima se mislio samo privremeno, za nevolju, poslužiti. Kako se vidi, plan nadbiskupa Stadlera, što se tiče sudbine bosanskih franjevaca, dobro se podudarao s planom austrijskih političara.

2. Odnos prema Vrhbosanskom ordinarijatu

Tako je u trenutku kad se napokon oslobodila turske vlasti, Bosanskoj provinciji zaprijetila opasnost od dvije moćne ustanove: od Austrije i od novouspostavljene redovite hijerarhije. Ukoliko ih potpuno ne unište, obje su željele oduzeti bosanskim franjevcima njihovu stoljetnu misiju u njihovu puku, tako da ostanu ograničeni na život u samostanima.

Poslanica bosanskim franjevcima vrhovnog poglavara Franjevačkog reda fra Bernardina del Vago g. 1882.

Neću prestati razglašavati da ste vrijedni svake hvale i svakog priznanja, jer vas kroz četiri stoljeća i više godina nije moglo krivovjerje zaraziti, ni grčki raskol privući, niti su vas turski mač, vatra, pljačkanje i ljute prijetnje mogli saviti ili slomiti... Uvijek ste se trudili da katolički puk, povjeren jedino vašoj brizi,... čvrsto ustraje u vjeri i pobožnosti..., od kojega ne znam ima li koji drugi vjerniji i pobožniji; on - i dok šuti - kazuje koji je plod vaših nastojanja.

Acta Ordinis Minorum, 1/1882, str. 166. Isp. također *Srce Isusovo* (Sarajevo) 1/1882, str. 129 ss, posebno 132.

Nadbiskup Stadler pokušao je ostvariti svoje zamisli na dva načina: a) oduzimanjem župa od franjevaca i b) prevođenjem franjevaca u svjetovne svećenike ili tzv. sekularizacijom franjevaca.

a) Još prije nego što će doći u Bosnu, g. 1881, pitao je Stadler u Rimu - kakvo će biti njegovo pravo s obzirom na župe kojima upravljaju franjevci. Rimska kongregacija za izvanredne crkvene poslove izjavila je da mu, u načelu, pripadaju sve župe ukoliko franjevci ne dokažu svoja posebna prava na njih. Franjevci su ta prava u posebnoj predstavci dokazali a o tom je tada izašla i posebna knjiga Philadelphus Jelenež: Iura specialia... Ipak su oni, u znak dobre volje i za volju mira, dragovoljno odstupili 35 svojih župa sarajevskom nadbiskupu i banjalučkom biskupu. Njima je ostalo 59 župa. To je spomenuta Kongregacija prihvatila i onda 14. ožujka 1883. izdala dekret, kojim je "definitivno" riješila pitanje župa u Bosni.

Nadbiskup je time bio nezadovoljan ali je, barem s početka, prihvatio dekret kao konačno rješenje. Kasnije ga je (npr. 1898) pokušao osporiti ali bez uspjeha.

Iz pisma vrhovnog poglavara fra Bernardina del Vago nadbiskupu Stadleru, g. 1882.

Ostavljajući po strani druge točke, najviše me boli upravo to da tamo (u Vašem pismu) nema ni jedne riječi koja bi pokazivala dobrohotnost prema franjevcima. Umjesto toga pojavljuje se neuvažavanje, nepovjerenje, gotovo prezir. Pa ipak, jedino franjevcima dugujemo sve

ovo što je još ostalo katoličkog u Bosni. Gdje su bili svjetovni svećenici kroz četiri stotine godina turskog tlačenja? Zar je možda istina da su postali svećenicima da budu župnici samo ondje i onda kad nema nikakve opasnosti? Ali, presvijetli gospodine, da ste Vi odmah od početka pokazali više poštovanja i povjerenja prema franjevcima, pa kad biste još i danas pokazali i osjećali više dobrohotnosti prema njima, Vi biste pridobili njihova srca i pomogli da ih poboljšate.

Čitavo pismo na talijanskom originalu donio sam u knjizi: "Lucerna lucens?", Sarajevo 1978, str. 182.

Ipak je nadbiskup nastojao drugim putem djelomično ostvariti svoj naum - dijeljenjem i umanjivanjem franjevačkih župa. Prema općem crkvenom pravu, biskup ima pravo dijeliti župe i svoje i redovničke ali za diobu mora postojati bar jedan od ova dva razloga: 1) da je udaljenost vjernika od župske crkve tako velika da im je teško do nje pristupati; 2) da postoji tako velik broj vjernika da se pomoću duhovnih pomoćnika ne može zadovoljiti njihovim duhovnim potrebama. Nadbiskup se obilno poslužio tijekom vremena svojim pravom da dijeli župe pa je tako od franjevačkih župa osnovao novih jedanaest, pri čemu kod znatnog broja njih nije postojao ni jedan od navedenih razloga. Usto je nadbiskup ponekad otkidao dijelove franjevačkih župa i pripajao ih svjetovnim.

b) Nadbiskup nije imao svoga, svjetovnog, klera pa se potrudio da ga čim prije odgoji. U tu je svrhu odmah osnovao dječačko sjemenište s gimnazijom u Travniku, za koje je sagradio i golemu zgradu, a isto tako nešto kasnije, i veliko sjemenište s bogoslovijom u Sarajevu. Međutim, da se ovim redovitim putem dođe do svećenika, treba vrlo mnogo vremena, redovno dvanaest godina pa je tako nadbiskup do g. 1898. skupio svega jedanaest svjetovnih pastoralnih radnika. Zato je u više navrata, zajedno sa svojim suradnicima, pokušao namamiti franjevce da napuste svoj red i da prijeđu u svjetovni kler.

To je pokušao odmah g. 1882. ali bez nekog uspjeha. Zatim je g. 1897, kad su franjevci bili na velikoj muci kako da školuju svoje bogoslove, nagovorio bosanskog provincijala da pošalje jedanaest mladih klerika u njegovu bogosloviju. Obećao je i pismeno se obvezao da ih neće mamiti u svoj kler pa i kad bi neki htio prijeći u svjetovne svećenike, da

ga on neće primiti među svoje kandidate. Od tih jedanaest franjevačkih bogoslova, devetorica su - unatoč Stadlerovu obećanju - prešla i bila primljena u svjetovni kler.

Izjava vrhovnog poglavara Franjevačkog reda fra Bernardina del Vago a Portu Romatino o Bosni, g. 1882.

Pred austrijsku okupaciju širile su se po susjednim zemljama loše glasine o bosanskim franjevcima, kojima je - kako se čini - i vrhovni poglavar povjerovao. Nakon što je sam pohodio Bosnu (pregledao ju je mjesec dana) javio je caru Franji Josipu I.:

"Ja činim dužnu čast istini kad Vašem veličanstvu javljam da sam uvidio da je Bosanska franjevačka provincija uistinu znatno bolja nego što možda izvana izgleda. Svakako, nisu svi učeni, nisu svi sveti, ali ih ima i učenih i pobožnih, i činili bi čast bilo kojoj provinciji... Na koncu preporučam Vašem veličanstvu ovu jadnu bosansku braću, koji su stekli mnogo zasluga za vjeru, Crkvu, društvo, ne samo u prošlim vremenima nego to još uvijek čine, ma što rekli oni koji ih nepravedno optužuju. Oni sa svojim katoličkim pukom, možda su jedini sigurni elemenat na koji Vaše veličanstvo može u Bosni računati čak i po uplivu što ga danas imaju na muslimane."

Franjevački vijesnik, 44(1937), str. 409 ss. gdje se donosi i talijanski tekst.

Godine 1897. izdao je papa Leon XIII. svoju bulu (dekret) "Felicitate quadam", kojom je ujedinio razne ogranke Franjevačkog reda i zaveo u njima jedinstvenu upravu i poredak. Nadbiskup je pogrešno shvatio odredbe te bule i tu priliku iskoristio da privatno i javno pozove franjevce u svjetovne svećenike (usp. njegov poziv u "Vrhbosni" 25. 3. 1898). Posljedica tih poziva bila je da je Bosanska franjevačka provincija izgubila oko četrdeset svojih članova (oko jedne šestine ukupnog broja). Tako nam je razumljivo što je broj bosanskih franjevaca znatno opao: početkom Stadlerova razdoblja (prema šematizmu iz g. 1887) bilo ih je 225, a koncem (prema popisu iz g. 1916) 155. To je bio silan gubitak, osobito kad se uvaže napori oko odgajanja i goleme materijalne žrtve koje je Provincija uložila da tolike ljude dovede do svećeništva. Ipak, Provincija je i nakon toga ostala živa i iz te kušnje izišla pročišćena i ujedinjena.

c) Još jednom u vrijeme ovoga nadbiskupa Provincija je bila ugrožena crkveno-političkim sporom što ga je on izazvao. Htio je - da ukratko kažemo - biti vođa bosanskih Hrvata. Htio je nametnuti svoje shvaćanje i svoju volju Hrvatskoj narodnoj zajednici, tadašnjem ekonomsko-prosvjetnom pokretu Hrvata u Bosni, koja ih je u to vrijeme (1908) ujedno i politički predstavljala. Tražio je da on bude ključna osoba u toj zajednici a ona da mu bude poslušna. Kad to Hrvatska narodna zajednica nije prihvatila, osnovao je svoju stranku Hrvatsku katoličku udrugu i preko svojih listova ("Hrvatskog dnevnika" i "Vrhbosne") udario protiv Hrvatske narodne zajednice, proglasivši je liberalnom, nekatoličkom pa čak i protuvjerskom a svećenicima zabranio da budu njezini članovi. Time je, u doba otvaranja Bosanskog sabora - kad im je jedinstvo bilo najpotrebnije, znatno oslabio bosanske Hrvate, i inače brojem znatno slabije od Muslimana i Srba.

Nečijim je nastojanjem Sv. Stolica zabranila bosanskim franjevcima da budu predstavnici u Bosanskom saboru, a istovremeno je ostavila bosanskim svjetovnim svećenicima tu mogućnost. One koji su se zauzimali da Sv. Stolica dozvoli da i franjevci mogu biti narodni zastupnici, Stadler je optužio da niječu papin autoritet a od Sv. Stolice ponovno zatražio da se franjevcima oduzmu župe; ujedno su njegovi istomišljenici ozloglašavali franjevce i u zemlji i u inozemstvu. Da smiri duhove i povrati sklad u bosanskim crkvenim krugovima, poslao je papa benediktinca o. Pierre-a Bastiena u Bosnu. On je s mukom postigao pomirenje; nadbiskupova Hrvatska katolička udruga bila je raspuštena a svećenicima je ostavljena sloboda da budu članovi Hrvatske narodne zajednice.

Pismo o. Pierre-a Bastiena, izaslanika Sv. Stolice, o stanju u Bosni prijatelju u Rim, g. 1911.

Korjenito rješenje bilo bi da nadbiskup dadne ostavku; mnogi su mi, također iz kruga njegovih prijatelja, to predložili. Međutim, ja nisam toga mišljenja a naveo bih kao jedino obrazloženje načelo autoriteta, koje moramo održati neuzdrmanim i nepovrijeđenim. Recimo da nadbiskup zatraži da se povuče! Njegovi bi protivnici likovali pa kad bi jednom kasnije nastale poteškoće s nekim novim nadbiskupom, igra bi morala započeti iznova i poslušnost prema crkvenom autoritetu bila bi zauvijek upropaštena. ... A onda, ima još jedan razlog: dugovi preuzvišenog gospodina Stadlera, koji se penju do dva i po milijuna (kruna). Sad se vode pregovori s bankama da

ga se spasi, ali ne znam hoće li to poći za rukom. Tko će kasnije biti voljan preuzeti ovu odgovornost da bude sarajevski nadbiskup uz takav teret?

Dopis u Arhivu Bosne i Hercegovine Pr. BH, Nr 645 od g. 1911. (u cijelosti objavljen na njemačkom kao prilog u "Lucerna lucens?")

Biskupi u banjalučkoj biskupiji, najprije fra Marijan Marković a nakon njega fra Jozo Garić, smatrali su da je sudjelovanje franjevaca u pastvi bosanskog puka opravdana stvar pa tamo i nije bilo sporova. Slično je bilo i u Hercegovini za biskupa fra Paškala Buconjića i njegova nasljednika fra Alojzija Mišića.

Iako je ovaj žestoki sukob, koji je trajao oko tri godine, završio mirom, rane koje je on zadao hrvatskim katolicima u Bosni, ugledu nadbiskupa i svećenika jedne i druge vrste, bile su teške i teško će se zaliječiti.

3. Školstvo Bosne Srebrene

Potrebno je sada razmotriti djelovanje franjevaca u ovo vrijeme a u prvom redu njihovo školstvo, koje je jedan od temelja opstanka ovakve zajednice. Obrazovanje na suvremeni način bilo je u ovo vrijeme neophodno nužan uvjet da se u novim prilikama opstane.

Kao što smo već vidjeli, tijekom 19. st. do okupacije, franjevci su dječake koji su htjeli biti franjevci-svećenici odgajali u pojedinim samostanima. Imali su jednoga ili dvojicu svećenika koji su ih poučavali u osnovnim znanjima a najviše u latinskom jeziku prema "Obrazovnom sustavu" fra Stjepana Marijanovića, tiskanom g. 1835. ali u praksi prihvaćenom već g. 1826. To nije bilo dovoljno. Stoga su franjevci na želju vrhovnog poglavara Reda, fra Bernardina del Vago (a Portu Romatino), na kapitulu u Fojnici g. 1882. odlučili objediniti sve te male samostanske škole u jednu i odredili da ona bude u Kreševu. Bila su to samo 32 đaka, podijeljena u tri razreda s tri nastavnika i jednim upraviteljem, koji nije držao predavanja (fra Grgom Martićem). Uskoro se pokazalo da Kreševo nije pogodno mjesto za dječake, jer su bili smješteni u potkrovlju, gdje su sobe bile niže od 2 metra. Stoga je škola slijedeće godine

bila premještena u Guču Goru, u znatno pogodnije prostorije. Tamo je s vremenom (1886) otvoren i IV. razred a nešto kasnije (1897) i V. razred. Dalje se u Gučoj Gori, zbog tijesnih prostorija, nije moglo ići.

Očito je bilo da treba graditi zasebnu zgradu za dječačko sjemenište i za gimnaziju pa su franjevci već g. 1888. kupili u Visokom zemljište za nju. Međutim, tadašnja Vlada čitavih jedanaest godina nije htjela dati dozvolu za gradnju, dijelom iz svojih političkih razloga a dijelom zato jer se bojala da će se franjevci u Visokom sukobiti s tamošnjim pretežno muslimanskim stanovništvom. Kad je konačno dobivena dozvola, izgrađena je za godinu dana (1899/1900) lijepa dvokatnica, koja se pružala u dva kraka: jedan okrenut prema istoku, dužine 50 metara, a drugi, prema jugu, blizu 40 metara. Te su se godine (u kolovozu 1900) đaci u nju i uselili.

U Visokom je odmah otvoren i VI. razred. Za VII. i VIII. r. i ta je zgrada bila pretijesna pa su je g. 1913/1914. proširili na istok, sjever i zapad čime je prostor bio gotovo udvostručen. G. 1916. isposlovao je, uz mnogo truda, direktor fra Karlo Ikić dozvolu da učenici ove gimnazije polažu i završni ispit, istina, tada još pred mješovitom komisijom, sastavljenom od profesora sarajevske i visočke gimnazije. Franjevci su se pobrinuli postupno i za vlastito nastavno osoblje, školovano na domaćim i stranim sveučilištima. Nakon dolaska u Visoko (1900), oni su primali na školovanje i vanjske đake; s početka ih je bilo malo, a od g. 1913. oni su stalno u porastu. Tako je Bosanska provincija s obzirom na srednje obrazovanje vlastitim snagama konačno stupila u 20. stoljeće, ravnopravno s drugima.

Provincija se morala pobrinuti, jednako oslonjena na sebe samu, i za filozofsko-teološko školovanje svojih mladih članova. Kao što smo vidjeli ranije, nastojanjem mađarske vlade, uz veliko opiranje Provincije, većina je bosanske bogoslovske mladeži bila smještena na studij u Ostrogon, s namjerom da ih se pridobije za Mađare. Bila je to luda namisao; nakon tri godine boravka tamo, oni su g. 1880, na svoju ruku, razočarani, napustili tu tuđu zemlju i vratili se u matične bosanske samostane. Dvije godine kasnije, na fojničkom kapitulu (1882), poglavari su odredili da studenti I. i II. tečaja odu u Livno, a III. i IV. tečaja u Guču Goru; kasnije su boravili i po drugim samostanima npr. u Sutjesci, Kreševu i Plehanu. Uzdržavanje tih mladića bio je znatan teret za Provinciju a iskorištavanje kamata od ranije spomenute zaklade Josipa II, koje su u to vrijeme godišnje iznosile 4.000 forinti, Mađari su onemogućili: oni bi im

ih davali pod uvjetom da se Bosanci školuju na mađarskom tlu, pod mađarskim uplivom. Ponudili su tako Bosanskoj provinciji da joj studenti odu u dosta blizi Pečuh, kao mjesto studija, i ujedno su obećali prema njima bolji postupak nego što je bio u Ostrogonu. Tako je provincijal Ćavarović pristao da u jesen 1883. pošalje tamo sedamnaest klerika.

Bio je to promašaj, jer su Mađari, kad su vidjeli da ne mogu za se pridobiti te mladiće, gotovo upola smanjili stipendiju (do 2.500 forinti) i pogoršali postupak s njima. Ni vjerski duh na pečujskoj školi i u onoj sredini nije bio na visini. Nakon petnaest godina, svi koji su se tada tamo našli, bili su za Provinciju izgubljeni, jer su prešli u svjetovne svećenike. Sreća je bila da je dio studenata bio u Bosni ili po Italiji pa se nije izgubio sav podmladak.

Odsele, tj. iza 1898, skoro svi bogoslovi studirat će u Bosni, uz male izuzetke. Od raznih samostana u kojima su učili najviše se isticalo Livno, gdje se škola za sva četiri tečaja konačno g. 1905. ustalila. Ali i tu su franjevci osjećali da pravom filozofsko-teološkom obrazovanju škodi nedostatak posebne zgrade za njega. Samostan sv. Ante u Sarajevu, sagrađen kao provincijalova rezidencija, trebalo je da posluži i za bogosloviju. Tamo su je stvarno 1909. i premjestili; budući da je on bio za tu svrhu premalen, povisili su ga g. 1912. za jedan kat i on će, takav kakav je tada bio, služiti toj svrsi do II. svjetskog rata pa i mnogo dalje.

4. Dušobrižnički rad

Osvrnimo se sada na glavno, duhovno-pastirsko, djelovanje Bosanske provincije.

Iako je ona g. 1883. ustupila 35 svojih župa da budu biskupskog prava, ipak su njezini članovi do pred kraj stoljeća vršili župničku i kapelansku službu i u njima (izuzev Sarajevo i Travnik). Negdje su na njima posluživali sve do 1909. a negdje i do 1918. Ta služba u novoj državi uključivala je i održavanje vjeronauka po školama, ondje gdje su one postojale. Kad uzmemo da je negdje učenika bilo i do 200 i 300, jasno je da to nije bio malen zadatak. Katehezu nepismenih vjernika i dalje su vršili po ustaljenom i prokušanom načinu iz ranijeg vremena apostolskih vikara. - U prvo vrijeme služba kateheta na srednjoj školi bila je povjerena franjevcima, sve dok nadbiskup nije dobio dovoljno svjetovnih svećenika.

Uz redovni dušobrižnički rad neki su franjevci držali i tzv. pučke misije po bosanskim župama. Tako su ih g. 1910. održali u 23 župe; to predstavlja zamjeran rad na propovijedanju i ispovijedanju.

Od vanjskih misija oni su u ovo vrijeme djelovali u Albaniji. Tamo je fra Lovro Mihačević pomogao uskrisiti propalu albansku provinciju. Prihvatio se g. 1883. uprave kolegija u Trošanu i tamo, uz pomoć još četvorice bosanskih franjevaca, uzgojio za svećenike-franjevce 26 mladića i spremio još 15 pripravnika i znatno unaprijedio položaj te ustanove. I Provincija kao cjelina primala je nekoliko godina mlade Albance u svoj novicijat i na bogoslovski studij, iako se i sama borila s velikim poteškoćama. Fra Lovro Mihačević širio je i znanje o Albaniji i o Albancima člancima i knjigama.

U ovo vrijeme osobita je novost, vrlo korisna za duhovni rast vjernika, bilo širenje Trećeg reda. Toplo ga je preporučio papa Leon XIII. a bosanski su franjevci svesrdno prihvatili taj poticaj pa je broj članova toga reda g. 1906. iznosio više od 7.000. Ova je ustanova u ovo vrijeme, kad su se svećenici oko nje marljivo trudili, bila rasadnik pravog kršćanskog života, u nekim slučajevima i svetačkih kreposti. I članovi III. reda i obični vjernici osjećali su pripadnost njemu kao obvezu na vođenje uzornog kršćanskog života u svakidašnjici pokorom, molitvom, uzdržavanjem od svađe i drugih grijeha i vršenjem dobrih djela. Počesto su upravo članovi III. reda bili stupovi župe.

Plodno su djelovala i vjerska društva, osobito Marijina kongregacija. Uz nju treba spomenuti i tadašnje misijsko Društvo sv. djetinjstva i Zadrugu sv. Ante. Franjevci su i sada nastavili širiti pobožnost križnog puta, moljenje krunice te pobožnost tzv. "mladih nedjelja" a od ostalih pobožnosti počeli su nastojati oko pobožnosti prvih devet petaka i štovanja sv. Ante.

5. Ostala djelatnost

a) Franjevci su i u ovo vrijeme nastavili svoju tradiciju da se brinu i o drugim, a ne samo vjerskim potrebama svoga naroda. U ovo vrijeme oni često pokreću osnivanje narodnih čitaonica, pjevačkih i sviračkih društava te raznih dobrotvornih i potpornih ustanova. Budući da je obra-

zovanih ljudi bilo malo, oni su ponekad u njima bili i predsjednici i zborovođe, npr. u Banjoj Luci (društvo "Nada"), u Jajcu ("Tomašević"), u Bugojnu, Fojnici, Varešu i drugdje.

b) Neobičan ali vrlo koristan pothvat, koji su franjevci ostvarili početkom 20. st., bilo je osnivanje i vođenje hrvatskih gospodarskih zadruga. To su bile neke vrste seljačke banke i štedionice. Stvorene su da se pomogne siromašnim ljudima da ne padnu u ruke lihvara, ili da se mognu otkupiti od kmetstva, ili da obrtnik i sitni trgovac mogne stati na svoje noge. Već g. 1910. ima ih znatan broj — u cijeloj Bosni i Hercegovini na franjevačkim župama 46. Većinu njih osnovali su franjevci pa su ih oni nerijetko i vodili, budući da nije bilo drugih pogodnih osoba; sve su one bile ujedinjene u Hrvatskoj zadružnoj banci u Sarajevu. Kao primjer njihova poslovanja može se navesti Težačka banka u Livnu (u samostanu Gorica), koja je imala 591 člana i obavljala godišnji promet od 800.000 kruna. Osim što su ovdje mogli štedjeti i uzajmljivati novac, članovi su preko zadruge mogli jeftinije nabavljati namirnice i bolje unovčiti svoje proizvode.

c) Kad se uvaže okolnosti, nije bio malen ni rad na knjizi. Sad je (g. 1887) započeto izdavanje časopisa bosanskih franjevaca, koji je kroz cijelo ovo vrijeme (1887-1918) pod raznim imenima (najdulje: "Franjevački glasnik" i "Serafinski perivoj") zastupao franjevačku misao i interese bosanskih franjevaca, pored katoličkih i hrvatskih interesa. Nešto kasnije (1906) franjevci su počeli izdavati "Glasnik sv. Ante", koji je kod puka bio omiljen i relativno dobro raširen. Franjevci su se osobito bavili istraživanjem svoje povijesti pa su izdali niz značajnih djela s toga područja: fra Martin Nedić: Stanje redodržave Bosne Srebrene (1884), fra Antun Knežević: Carsko-turski Namjestnici u Bosni-Ercegovini (1887), fra Mijo Batinić: Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini, sv. I-III (1881-1887) i osobito fra Julijan Jelenić: Kultura i bosanski franjevci, sv. I-II, (1912. i 1915) uz čitav niz drugih rasprava i objavljenih povijesnih izvora. Neki su pisali i književna djela a najistaknutiji je rano preminuli fra Eugen Matić (književno ime: Narcis Jenko), drugi opet nabožna (npr. fra Ignacije Strukić), da spomenemo samo neke.

6. Gradnje

Rad na izgradnji crkava i drugih zgrada vezanih uz crkvu (kao što su župski stanovi i gospodarske zgrade) u ovom je razdoblju znatan. On je tim zaslužniji kad se uvaži da su se franjevci oslanjali isključivo na pomoć svoga puka i da se tada teško dolazilo do novca.

U ovo vrijeme, u ovih 40 godina, izgrađeno je šest novih samostanskih zgrada (Sutjeska, Kreševo, Sarajevo, Jajce, Petrićevac, Visoko), ukupne vrijednosti oko 295.000 forinti. Izgrađeno je i devet samostanskih crkava (Fojnica, Sutjeska, Kreševo, Guča Gora, Jajce, Petrićevac, Plehan, Sarajevo, Visoko), ukupne vrijednosti od preko 300.000 forinti. Izgrađeno je 28 župskih crkava na franjevačkim župama i 26 na župama biskupskog prava (kod ovih zadnjih pomagala je dijelom i državna vlast). Sagrađena su i 33 župska stana. Pored toga obnovljene su, dograđene i proširene neke ranije zgrade, što je ponekad (npr. u Varešu g. 1906) ravno pothvatu novogradnje. Koliki je to napor za župnike koji su iznijeli na sebi teret te gradnje, u ovo vrijeme kad se vrlo teško dolazilo do novca, zna donekle samo onaj koji je i sam vodio neku gradnju i morao stizati za nju novac: oni su se u te zgrade gotovo ukopali.

I opremanje crkava oltarima, zvonima, orguljama, slikama, klupama, crkvenim posuđem, odijelom i ruhom, a kućâ namještajem, tražilo je goleme izdatke i napor, koji je teško iskazati.

Može netko reći da su neke od tih izgrađenih crkava skromne. To jest istina, ali je i njih bilo teško izgraditi; s druge strane, ima među navedenim crkvama i takvih koje bi mogle stajati po zapadnim gradovima ravnopravno s mnogima od njihovih crkava, iako su oni stotinama godina živjeli pod kršćanskim vladarima.

Ovo što je rečeno o ekonomskim teškoćama nije olako kazano. Da se to vidi, dovoljno je ogledati samo jednu gradnju: gimnaziju u Visokom. Ona je građena, kao što je rečeno, u dva navrata: (prvi: južni i istočni) dio, koji je završen 1900, stajao je 63.000 forinti (ne računajući zemljište). Ta je svota podmirena prodajom bosanskog franjevačkog gostinjca sv. Jurja u Carigradu (26.000 forinti), prilozima franjevačkih samostana (18.000 forinti), prilozima sa župa (8.000 forinti), prilozima raznih darovatelja (9.000 forinti). Kod druge gradnje, koja je završena 1914, utrošeno je 100.000 kruna (= 50.000 forinti); ta je svota, kako se čini, u cijelosti uzeta iz provincijske zaklade za uzdržavanje gimnazije, zasnovane već 1884.

7. O unutarnjem (redovničkom) stanju Provincije

Prikaz ovog razdoblja, makar bio i vrlo kratak, ne bi smio prešutjeti i promjene u unutarnjem ustrojstvu Bosanske provincije, koje su vezane za dolazak dvojice vrhovnih poglavara Reda u Bosnu: fra Bernardina del Vago a Portu Romatino (1882) i fra Alojzija Canalija iz Parme (1894), te za bulu "Felicitate quadam".

Stoljećima je Bosanska provincija živjela u iznimnim prilikama, koje joj nisu dopuštale da živi istim životom kao i ostale provincije Reda. Tako su se u nju uvukle razne posebnosti pa i zloupotrebe. Najveća razlika od drugih bilo je posjedovanje zemljišta. Za vršenje duhovne službe u Bosni, gdje je do vjernika iz samostana trebalo prevaliti ponekad pedeset pa i stotinu kilometara, bili su očigledno potrebni konji. A gdje su konji, tu treba imati i kosnice i ispaše. Isto tako za hranu brojnog osoblja samostana (nekad i do 50 ljudi), za dočekivanje milih i nemilih (nezvanih turskih) gostiju trebalo je imati oranice, stoku i ovce, a tako i dosta novca za plaćanje teških i čestih turskih nameta, globe i mita. Sve te posjede nabavili su i držali bosanski franjevci s papinom dozvolom. Ni dolaskom Austrije nisu se prilike u mnogočemu promijenile.

Isto je tako pohoditelje (nadzornike poslane od vrhovne uprave Reda) smetao distriktizam ili velika vezanost pojedinih franjevaca za samostan svoga rodnog kraja. On se, uz ostalo, očitovao i u tomu što su oni željeli biti na službi u njemu a ne drugdje i što su ponekad zastupali interese svoga samostana na štetu cjeline.

Čudilo je ljude sa strane još mnogošta: od toga što na župama služe, drže kućanstvo, i ženske osobe, makar bile i starije, a ne braća nesvećenici — pa do drukčijeg odijela i brkova.

Na kapitulu u Fojnici, kojem je predsjedao opći poglavar Reda fra Bernardin, pokušali su razborito se približiti općoj praksi Reda; i sam je fra Bernardin uviđao da se ovdje naprečac ne da sve izmijeniti. Ta postupna promjena ostala je kao dužnost pojedinih provincijala.

Desetak godina kasnije odredio je drugi opći poglavar Reda fra Alojzije Canali najprije uglednog fra Marka Barаća da pohodi i pregleda u njegovo ime Bosansku provinciju i od njega zatražio da dokine zloupotrebe, posebno ove već navedene: distriktizam, manjkavo opsluživanje siromaštva i žensku poslugu. To je učinio zato, jer su mu neki franjevci iz Bosne predstavili stanje vlastite provincije vrlo crno. Fra Marko, koji

je dobro poznavao prilike i bio razborit i umjeren čovjek, javio je generalnom ministru da su optužbe pretjerane i nepravedne, da stvari, sve u svemu, dobro stoje i da štošta što on traži nema smisla uvoditi. Nezadovoljan tim izvještajem, opći poglavar osobno je došao u Bosnu g. 1894. Iako je bio vrlo strog, na licu mjesta uvjerio se da se mnogo stvari ne može izmijeniti ali je za neke odlučno tražio da se isprave.

Sličan zahvat napravljen je prilikom uvođenja novih općih ustanova Franjevačkog reda i pojave bule Leona XIII. "Felicitate quadam" (1897). Najveća izmjena bila je da se dokine privatno opskrbljivanje i držanje novca, što je u stvari i postignuto tijekom g. 1898. i 1899.

Slijedeći vizitatori, koji su u ime vrhovnog poglavara posjećivali Bosnu, izražavali su se o Bosanskoj provinciji sasvim lijepo. Ipak je, pod konac I. svjetskog rata, pod uplivom izvanjskih prilika, stega ponešto popustila.

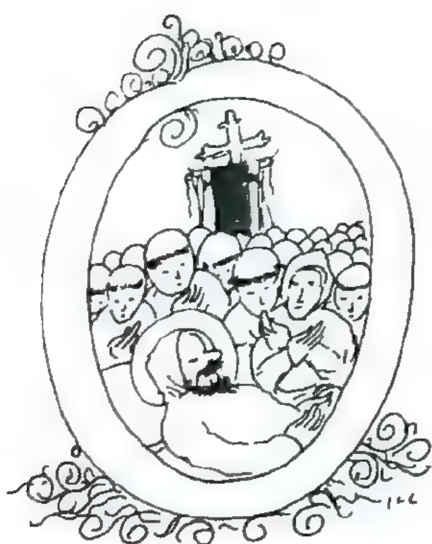
Izvori i literatura

1. Gavran, I.: Franjevačka provincija Bosna Srebrena od 1881. do 1918. Posebni otisak iz revije *Nova et vetera* 32/1982. Sarajevo 1982. a također u knjizi "Katolička crkva u Bosni i Hercegovini u XIX. i XX. stoljeću", Sarajevo 1986, gdje ima i drugih priloga koji se tiču ove teme. (Tamo su navedeni izvori i literatura u bilješkama ispod teksta).
2. Gavran, I.: "Lucerna lucens?", Visoko 1978.

IX. poglavlje: U STAROJ JUGOSLAVIJI I U II. SVJETSKOM RATU (1919-1945)

1. Nova situacija

vo je razdoblje vrlo kratko ali ga je teško pripojiti bilo ranijem (austrijskom) bilo kasnijem (socijalističkom) vremenu. Stoga ga valja zasebno obraditi.

Vjekovna težnja narodâ našeg tla bila je da se nađu u državi kojom će sami upravljati. Činilo se da se to napokon ostvarilo koncem g. 1918. kad je proglašena kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca. U prvim godinama te države ljudi su ispunjeni velikom nadom da će u njoj moći slobodno razvijati svoje narodno biće i na materijalnom (ekonomskom) i na duhovnom području. Nažalost, te se nade nisu ni izdaleka ispunile pa se tako, dijelom i zbog toga a ne samo zbog izvanjskog napada, ta država nakon 22 godine i 4 mjeseca raspala.

Položaj Katoličke crkve, i napose - položaj njezine hijerarhije i franjevaca, znatno se sada razlikovao od položaja u ranijoj državi. U Austro-Ugarskoj, katolička konfesija bila je u nadmoćnoj većini pa je vlada, ako je bila i liberalna i bezbožna, iz političkih razloga morala postupati prema njoj vrlo obzirno; ona joj je stvarno i davala ekonomsku pomoć i štitila hijerarhiju a za uzvrat očekivala barem lojalnost. U novoj državi katolici nisu bili većina pa je u njoj Pravoslavna crkva bila najpovlaštenija i uživala, osobito s početka, znatne povlastice; u državnom proračunu za nju je g. 1922. bio predviđen deset puta veći iznos negoli za

Katoličku crkvu. Ipak su i franjevci uživali sada povoljniji položaj kod vlasti i bili izjednačeni s ostalim klerom; oni su imali za sebe kod drugih vjera veće simpatije nego svjetovni svećenici.

Ali, početak nove države dočekala je Franjevačka provincija, kao uostalom i sav narod, u teškom položaju. U mutnim godinama prevrata ona je izgubila znatan broj svojih sjemeništaraca (dvadeset njih iz samo viših razreda) a tako isto i mnogo bogoslova. Samostani i župe morali su se boriti s velikim materijalnim teškoćama a Provincija kao cjelina stenjala je pod velikim dugom, koji je od 1918. do 1928. dosegao golemu svotu od 4,000.000.- dinara. Na taj dug trebalo je plaćati veliku svotu kamata - toliku da je ona gutala blizu polovicu onog novca koji je Provincija dobivala od države za svoje škole! — I brojčano stanje sad je vrlo nisko, osjetno manje nego ranije: svega 160 svećenika.

2. Odnos prema Vrhbosanskom ordinarijatu

U ovom razdoblju glavnu riječ u crkvenim poslovima u Bosni ima novi nadbiskup Dr. Ivan Evanđelist Šarić (1871-1960). On upravlja Vrhbosanskom nadbiskupijom nakon Stadlerove smrti (koncem 1918) do 1945.

Iako su se prilike stubokom promijenile, novi nadbiskup nastavlja ići — s obzirom na bosanske franjevce — istim putem kojim i njegov predšasnik. Bio je od djetinjstva odgajan u Stadlerovim zavodima i s njim od prvih godina svoga svećeništva surađivao pa je tako preuzeo i njegove stavove. I on nastoji potisnuti franjevce iz javnoga života i oduzeti im župe. U tu svrhu on šalje u Rim naveliko zasnovane tužbe protiv njih i molbe da se njemu predaju sve njihove župe ili barem one koje nisu neposredno vezane uz samostane. Od tih molbi i žalbi osobito se ističe ona iz g. 1931. Budući da u tom nije imao uspjeha, on nastoji dijeljenjem franjevačkih župa umanjiti teritorij njihove pastve.

Dijeljenje župa naravna je potreba i nitko ne bi smio imati ništa protiv njega ako se ono provodi zato da se pomogne vjernicima te ako se podjela vrši prema propisima i pravedno. To se, nažalost, o nekim Šarićevim diobama ne može reći. Ako usporedimo broj franjevačkih župa (njih 45) s brojem svjetovnih župa (njih 43), vidimo da su ta dva broja, na početku ovog razdoblja g. 1919. bila podjednaka. Ali kad pogledamo na broj župa koje je ovaj nadbiskup tijekom svoje uprave osnovao (njih

16), onda ostajemo začuđeni nerazmjerom u postupku: od franjevačkih župa osnovano je trinaest, a od svjetovnih samo tri nove župe. A sve novoosnovane župe povjerene su na upravljanje svjetovnom svećenstvu. Kod nekih od tih župa nije bilo crkvenopravnog razloga za diobu a neke su diobe izazvale uporno, dugogodišnje, protivljenje vjernika, teške sablazni i veliku štetu po vjeru. To osobito treba reći za novoosnovane župe u Poljacima (u bosanskoj Posavini), u Bistrici (koja je otkinuta od Gornjeg Vakufa), za Cer (u blizini Dervente) i za Gornju Zenicu. Pri tome je nadbiskup kaznio, iako su bili nedužni, znatan broj franjevaca uskraćivanjem dozvole ispovijedanja i mogućnosti vršenja neke dušobrižničke službe i oduzimanjem (u slučaju Gornje Zenice) zemljišta gučogorskog samostana. S time se, izgleda, mora povezati i to što nije htio dati dozvolu za uspostavljanje već sagrađenog samostana u Zenici, koju je ranije bio obećao.

Bilješka "Vrhbosne" o dolasku vrhovnog poglavara Franjevačkog reda fra Leonarda Marije Bello u Bosnu g. 1935.

Među ostalim piše: "Kod objeda držao je prekrasan govor na latinskom jeziku preuzvišeni gosp. Nadbiskup. U ime svoje i u ime Crkve Vrhbosanske pozdravlja vrhovnog starješinu Reda Manje Braće; onoga reda čiji sinovi rade među hrvatskim katoličkim narodom u ovim krajevima, osobito u našoj Bosni, već 7 stoljeća. Nos in labores eorum introivimus (= Mi smo preuzeli plod njihovih napora) — kaže preuzvišeni gospodin Nadbiskup.

U svom odgovoru rekao je o. general "Sinite fratres laborare" (= Pustite braću da rade!")

Vrhbosna, 49/1935, str. 239.

Jednako teško doima se nadbiskupov samovoljni postupak prema pojedinim franjevcima-svećenicima u drugim okolnostima. On se dao zavesti čuvstvom da, bez pravnog razloga, nastupi s teškim crkvenim kaznama prema franjevcima koji su mu se zamjerili izvan crkvene službe i koji su zbog toga godinama stradali (fra Augustin Čičić, fra Leonard Čuturić, fra Peregrin Brković i dr.). Dosta toga treba pripisati i osebujnom temperamentu ovoga crkvenog dostojanstvenika, iako je ipak osnovni razlog njegov stav prema Bosanskoj provinciji.

Slično kao Stadler g. 1910, i nadbiskup Šarić je pokušavao g. 1921--22, 1932. i 1942. da od državnih vlasti dobije veću pomoć za svoje ustanove i svoje osoblje time što bi se ona smanjila franjevcima; tvrdio je da oni na nju, kao redovnici nemaju pravo i da mogu i bez nje proći. Iako su ta nastojanja ostala bez uspjeha, ona pokazuju kakvi su bili stavovi i nazori ovog prelata i s čime su se bosanski franjevci u ovo vrijeme morali boriti.

3. Školstvo Bosne Srebrene

Velika briga Bosanske provincije bila je i u ovo vrijeme njezino školstvo.

a) Zbog toga što je neposredno iza rata znatan broj sjemeništaraca iz viših razreda gimnazije napustio svoje zvanje, ti su razredi ostali gotovo prazni. Stoga ali i zbog pastoralnih potreba odlučila je tada uprava Provincije da sjemeništarci idu u novicijat nakon završenog VI. razreda a nakon njega odmah u bogosloviju; iza kako je završe, mogu - ako hoće - polagati VII. i VIII. razred i maturu. Profesori Gimnazije i Bogoslovije bili su zbog toga ogorčeni pa je taj zaključak, tri godine kasnije, bio dokinut i opet zavedeno školovanje od osam razreda.

Golemu novost, vrijednu udivljenja, predstavlja pothvat g. 1928. da se uz Franjevačku gimnaziju otvori i Franjevački konvikt, u kojem će boraviti vanjski đaci katoličke vjere; u njemu bi oni, uz školsko obrazovanje, dobivali i katolički odgoj. Zgrada konvikta stajala je vrlo mnogo novca (2,735.000 din.), pa su se franjevci morali zbog njega ponovo zadužiti.

Otvaranjem i radom konvikta došlo je u Franjevačku gimnaziju mnogo učenika koji su ranije pohađali realne gimnazije ili koji nisu htjeli odabrati klasični smjer. Zbog toga je bilo potrebno da dosadašnja visočka, isključivo klasična, gimnazija otvori i realno-gimnazijske odjele. I broj učenika sada je mnogo porastao tako da je neposredno pred II. svjetski rat (1939-1940) iznosio 500 (točnije 536) đaka; od toga je kandidata za svećenike bilo 156, konviktoraca 167, a vanjskih đaka raznih vjera 213. Tako je u ovom međuratnom razdoblju Franjevačka gimnazija doživjela najviši uspon s obzirom na broj odjela i učenika, koji su dolazili s gotovo cijelog jugoslavenskog područja.

Toliko povećanje odjela (16) prisililo je upravu Gimnazije da namjesti i plaća i civilne nastavnike za neke predmete. Ipak su većinu nastavničkog zbora predstavljali franjevci a posebno su jedino oni bili odgojitelji u sjemeništu, klerikatu i konviktu te vanjskim đacima.

Tijekom II. svjetskog rata zaposjele su gimnazijsku zgradu a još više konvikt razne vojne jedinice. Zbog toga, ali i zbog drugih vanjskih okolnosti i neprilika, broj učenika je opao; godine 1944/45. bilo je upisano 440 učenika. Boravak tih nepoželjnih ratnih gostiju u konviktu bio je povod da je zgrada bila jednom bombardirana iz zraka.

Liberalni političari stare Jugoslavije pokušali su dokinuti sve vjerske škole pa tako i ovu 1929/1930. To je zagrebački nadbiskup Antun Bauer uspio spriječiti svojim zauzimanjem kod kralja Aleksandra.

b) Školovanje studenata bogoslovije u ovom razdoblju obavljalo se u Franjevačkoj bogosloviji, koja je imala svoje sjedište u samostanu sv. Ante u Sarajevu. Ipak su, malo vremena poslije I. svjetskog rata, neki bogoslovi bili poslani na studij i u inozemstvo: u Njemačku, Francusku, Švicarsku i Englesku; tako je to bilo i pod konac ovoga razdoblja g. 1937-1939, kad su bili poslani u Njemačku, Švicarsku i Italiju. Činilo se to ne samo zbog znatne oskudice prostora u samostanu sv. Ante, nego i radi proširenja duhovnog horizonta mladih ljudi.

Upravo velika oskudica prostora i jest bila razlog da se Provincija napokon odlučila sagraditi podesnu, dovoljno prostranu zgradu za svoje bogoslove u Sarajevu, u naselju Kovačići, na mjestu gdje je nekoć bilo igralište momčadi Sašk-a. Samo zemljište stajalo je znatno preko milijun dinara! Izgradnja je trajala dosta dugo ali su se bogoslovi uselili u nju g. 1942. Kako je bila vrlo velika, ona je jedno vrijeme primala i neke studente drugih franjevačkih provincija. U šk. godini 1944/45. u njoj je radio Teološki fakultet hrvatskih franjevaca ali samo tokom te zadnje ratne godine.

4. Dušobrižnički rad

Za ovo razdoblje - za njegovu prvu polovicu - s obzirom na duhovno vođenje vjernika najznačajnija je pojava društava za mladež, u kojima se pružao duhovni i tjelesni odgoj. Takav je bio Hrvatski katolički orao (muški i ženski ogranak). Njegovali su vjersku i narodnu svijest, atletiku a napose gimnastiku; uspješno su nastupali na sletovima s atlet-

skim, pjevačkim i sviračkim točkama. Redovno su imali sastanke, gdje su primali vjerske i moralne pobude, pa se tako mladež odgajala u zdravom duhu i razvijala u tjelesno zdrave i sposobne ljude. Ova organizacija, vođena iz Zagreba, nije bila isključiva, pa se nalazila i na franjevačkim i na svjetovnim župama. Nažalost, njezin bujni procvat bio je zaustavljen g. 1929. kad je kralj Aleksandar dokinuo sva društva zasnovana na nacionalnoj osnovi, pa je tada bilo dokinuto čak i dobrotvorno društvo "Napredak", ustanovljeno još u vrijeme Austrije. To je bio težak udarac. Od njega su se članovi "Hrvatskog katoličkog orla" kušali nekako oporaviti postajući vjersko društvo "Križari"; bez kulturnog i tjelovježbenog programa. Na franjevačkim župama tada se uz njih osniva i "Omladina sv. Ante". Ipak, ni jedna ni druga organizacija nije više tako magnetski privlačila mladež kao ranije "Orao". Od ranijih tjelovježbenih organizacija ostao je jedino "Jugoslavenski soko"; u njega katolički mladići nisu rado pristupali, uz ostalo i zbog toga, što je bio nadahnut, kao i češki, protukatoličkim duhom već od svoga osnivača Miroslava Tyrša.

Ranija vrsta dušobrižničkog djelovanja preko čisto vjerskih društava i ustanova (npr. III. reda, Marijine kongregacije i dr.) nastavila se i u ovom razdoblju, ali sada nekako mlako pa ta društva nisu imala ranije udarnosti i nisu se mogla mjeriti s "orlovima".

5. Gradnje

Graditeljska djelatnost bosanskih franjevaca u ovo vrijeme nije bila tako velika kao do I. svjetskog rata. Ipak treba istaknuti da je koncem dvadesetih i tijekom tridesetih godina, unatoč svjetskoj novčanoj krizi i nezaposlenosti, bilo podignuto nekoliko znatnih zgrada. Osim već spomenutog Franjevačkog konvikta u Visokom (g. 1928) i Franjevačke teologije na Kovačićima (1942), koja je stajala daleko više od visočkog konvikta, franjevci su sagradili samostan u Beogradu (oko 2,000.000 din.) s vrlo lijepom crkvom sv. Ante prema planu arh. Josipa Plečnika, zatim novi samostan na Petrićevcu kod Banje Luke, novi samostan na Plehanu, te novi dio samostana u Fojnici. Najvećim dijelom tada je bio izgrađen i samostan na Šćitu i bio obnovljen samostan u Jajcu. I nesuđeni samostan u Zenici bio je tada podignut a tako i neke župske crkve (npr. u Dubravama i Gornjem Vakufu) i zavjetna crkva Gospe Olovske. Ponekad je, nažalost, bilo promašaja u izboru arhitekta (npr. za Fojnicu i Sarajevo)

i redovno se premalo pazilo na umjetničku kvalitetu opreme crkava; vrlo znatnu iznimku čini crkva sv. Ante u Beogradu. Ovdje, naravno, ne možemo zalaziti u detalje (nabavke orgulja, zvona idr.).

6. Spisateljska djelatnost

Spisateljska djelatnost ovog razdoblja na književnom polju dosta je skromna. Za puk su franjevci i dalje izdavali "Glasnik sv. Ante" i "Kalendar sv. Ante". Obnovili su g. 1927. izlaženje franjevačke revije pod nazivom "Franjevački vijesnik", ali ona nije mogla osvojiti veći krug čitalaca. Od znanstvenih djela ovdje ćemo spomenuti samo Jelenićevu "Povijest crkve Hristove" u tri sveska; njegova rana smrt (1931) spriječila ga je da dovrši i ovo veliko djelo i neka druga (3. svezak "Kultura i bosanski franjevci" i II. dio "Bibliografije franjevaca Bosne Srebreničke". Treba spomenuti i dvije zapažene doktorske disertacije: fra Berislava Gavranovića "Uspostava redovite crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini" i fra Rastislava Drljića "Fra Martin Nedić - prvi Ilir Bosne".

Izvori i literatura

1. Gavran, I.: Lucerna lucens?, Visoko 1978.
2. /Ćubelić, Aloysius/: Conspectus historicus, topographicus et statisticus Provinciae Ordinis Fratrum minorum Bosnae Argentinae, anno 1935, Beograd 1936.

X. poglavlje: OD SVRŠETKA II. SVJETSKOG RATA DO SMRTI NADBISKUPA SMILJANA ČEKADE (1945-1976)

vo poratno razdoblje, posljednje u ovom prikazu prošlosti Bosanske provincije, završavam smrću nadbiskupa Smiljana Čekade, koji je umro početkom g. 1976. Vrijeme poslije toga pripada našoj sadašnjosti; od njega nismo dovoljno udaljeni da bismo ga mogli kako treba ocjenjivati. Nisam ga ovdje obradio, iako bih rado uključio neke pojave npr. spor oko nove župe, uzete od samostanske župe Kraljeva Sutjeska, proslavu stogodišnjice Franjevačke gimnazije (1982), veliku izložbu kulturnog blaga koje se čuva u samostanima Bosne i Hercegovine, veliku građevinsku i umjetničku djelatnost i nakon godine 1975, novi list za širu javnost "Svjetlo riječi" (1983).

1. Novonastalo stanje

Završetkom II. svjetskog rata nastupila je u našim krajevima nova, socijalistička vlast, koja je odmah od početka proglasila rastavu Crkve od države i koja vjeru ne smatra osnovicom društva ni države. Komunistička stranka, koja je postala vodećom snagom u državi, smatra religiju nezdravom pojavom, koja čovjeka otuđuje od samog sebe i od stvarnih zadataka u svijetu; na taj način, vjera je za nju praznovjerje i štetna predrasuda, pa nije čudno što se predviđa njezino skoro "odumiranje".

U takvoj situaciji trebalo je Crkvi, hijerarhiji a i drugim crkvenim ustanovama , naučiti živjeti bez državnog pokroviteljstva ili barem zaštite. To je bilo teško i u prvi je mah izgledalo da će nastupiti katastrofa.

Kasnije se vidjelo da novi položaj Crkve ipak nije katastrofalan za nju i da je, u nekim stvarima, čak i povoljniji od ranijega. Jer danas, ako Crkva hoće preživjeti i ispuniti svoje poslanje, mora se osloniti na samu sebe; tako je prisiljena da bude istinitija i vjernija svojoj pravoj zadaći.

Početne teškoće potjecale su iz više izvora. Zemlja je bila teško stradala u ratu pa je prvih godina patila od nedostatka hrane, odjeće i obuće, od smanjenog broja stanova. Agrarnom reformom, a i drugim zahvatima, oduzeti su crkvenim ustanovama mnogi posjedi, mnoge su im zgrade bile nacionalizirane, mnogi samostani i župski stanovi morali su ustupiti dio svojih prostorija privatnim osobama ili javnim ustanovama za stanovanje ili uredovanje. Bosanskim Hrvatima-katolicima općenito, a posebno svećenicima, bilo je teško ne samo zbog toga što su na kormilu države bili komunisti, nego i zbog toga što ih je ratno nasljeđe teško pritiskivalo. Ne u teoriji, ali često u praksi, mnogi su smatrali njih kao one koji su izgubili rat ("jao pobijeđenima!") i ponekad ih bez razlike teretili bremenom odgovornosti za ratne i druge grozote. Crkvu su mnogi od onih koji su tada upravljali smatrali ideološkim neprijateljem pa je optuživali za suradnju s ratnim i poratnim protivnicima i redovno je proglašavali "reakcionarnom" (= nazadnjačkom). To je sve u Bosni i Hercegovini, gdje je Hrvata-katolika bila tek jedna petina stanovništva, bio teret koji se jedva mogao nositi. Tako je, uz ostale, i znatan broj crkvenih osoba bio lišen slobode zbog sumnji o ponašanju za vrijeme rata ili zbog novih, stvarnih ili navodnih, prekršaja.

Uz to su gubici u ratu i neposredno nakon njega uveliko prorijedili crkveno osoblje koje je trebalo služiti po župama. Bosanska je provincija izgubila u vezi s ratom 40 osoba: od toga je bilo 26 ubijenih svećenika, 6 nastradalih od pjegavog tifusa pri vršenju svoje svećeničke službe, i 8 bogoslova. Tako se Provincija s obzirom na broj spustila ponovo ispod 200 osoba. Kad se još uvaži da je od tih preživjelih znatan broj bio lišen slobode (jedno ih je vrijeme bilo 60 zatvorenih), a neki bili u inozemstvu, onda se vidi kako je malo ljudi ostalo da se popune službe župnika i kapelana a i brojne druge dužnosti. - Istina, ni svjetovnom svećenstvu nije bilo lakše, jer je i njih (iz Vrhbosanske nadbiskupije) stradalo 20 a bilo ih je i dosta zatvorenih.

Pridošlo je k tome i uzimanje poreza koje su mnoge općine za svećenike odmjeravale vrlo visoko; s druge strane, seljaci-vjernici, koji bi im rado pomogli, i sami su bili u nevolji i patili zbog davanja tzv. "viškova" i obvezatnog otkupa raznih proizvoda (npr. mlijeka, vune i dr.).

U takvom vremenu trebalo je najprije preživjeti i kako-tako obavljati svoju dužnost pa, ako se preživi, pokušati obnoviti se u punoj mjeri. Da prikažemo Bosansku provinciju u ovo vrijeme, iznijet ćemo najprije odnos bosanskih franjevaca prema crkvenim vlastima, a zatim pojavu udruženja "Dobri pastir", pa onda po redu školstvo bosanskih franjevaca, dušobrižničku službu, građevinsku i ostale srodne djelatnosti.

2. Odnos bosanskih franjevaca prema crkvenim vlastima

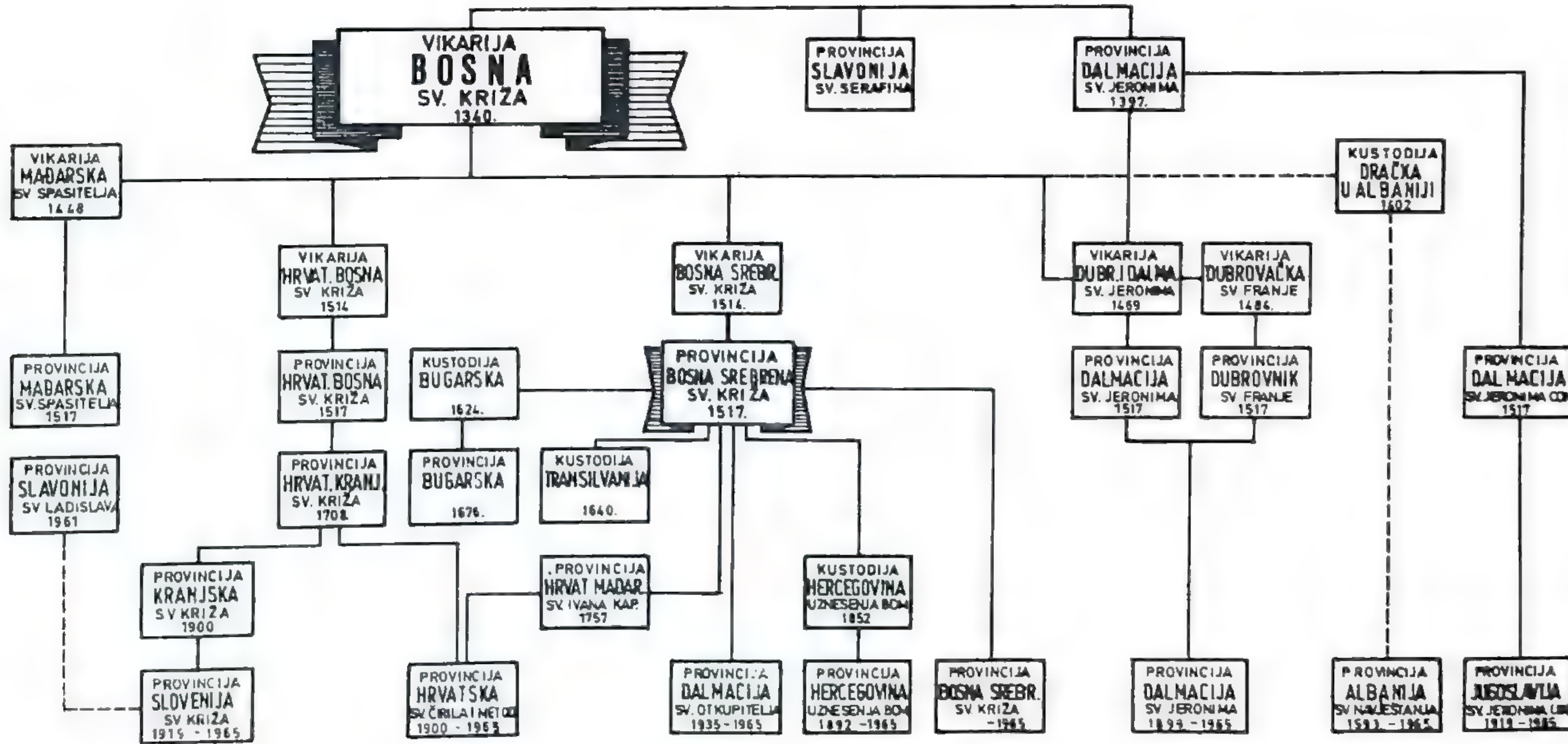
U ovo vrijeme (1945-1976) vrhbosansku nadbiskupiju vode najprije Dr. Marko Alaupović (od 1945-1967) a iza njega Dr. Smiljan Čekada (od 1967. do svoje smrti početkom 1976). Dobrim dijelom treba zahvaliti i njima što je odnos između službene crkvene uprave i Bosanske provincije bio znatno bolji. Iako je i sada dolazilo do dijeljenja župa, ipak se postupalo ravnomjerno s obzirom na to čija se župa dijeli. Da se o tom uvjerimo, dovoljno je ustanoviti da je od ukupno 17 novonastalih župa, 9 njih nastalo od franjevačkih a 8 od svjetovnih matičnih župa. Po prvi put u ovom stoljeću ustupljene su četiri župe i redovnicima, i to tri bosanskim franjevcima a jedna dominikancima. Ako je i sada prilikom osnivanja novih župa došlo katkad do teških sukoba između vjernika i Ordinarijata, bilo je to uglavnom (kako se čini) zbog pogrešnih ili jednostranih obavijesti onih koji su željeli podjelu.

Ima, međutim, vrlo lijepih primjera bratske suradnje jednog i drugog svećenstva osobito u prvih deset do dvadeset godina, kad su jedni drugima priskakali u pomoć, npr. kad bi župa ostala bez svećenika, ali ta se pomoć pokazivala i inače - u ispovijedanju i bratskom susretanju.

Ipak, jednu stvar moramo spomenuti koja odskače od ovoga kao neki ostatak mračne, ranije prošlosti: zapostavljanje Bosanske provincije u raspodjeli inozemne pomoći.

U teškim poratnim prilikama pomoć je kod nas bila svima potrebna pa su tako katoličke organizacije iz inozemstva ("Američka katolička pomoć", "Narodna katolička dobrotvorna konferencija" iz Washingtona) slale tamo do g. 1960. čestu i obilnu pomoć. Nju su primali biskupi, sjemeništa, neki samostani, svećenici, č. sestre, sjemeništarci - u paketima dvaput godišnje s dobrim crnim štofom za odijelo, ponekad s cipelama, majicom i ponešto namirnica (npr. kave). "Opus pontificium" i "Caritas internationalis" slali su biskupima pomoć u novcu za sjemeništarce.

RODOSLOV FRANJEVAČKIH PROVINCIJA
NA BALKANSKOM POLUOTOKU

Začudo, bosanski franjevci, njihovi klerici i sjemeništarci, iako su se nalazili u jednakom položaju kao i drugi, što se tiče te pomoći kao da nisu ni postojali ili kao da nisu pripadali Katoličkoj crkvi. Dvije trećine njih nije nikad dobilo ni jednog jedinog paketa a tako ni njihovi sjemeništarci. Treba ipak izuzeti one s područja banjalučke biskupije, koji su ih dobili jednom ili dvaput. Isto tako visočko je sjemenište jednom dobilo poveću pošiljku preko Vrhbosanskog ordinarijata s mlijekom i jajima u prahu te s nošenom odjećom i nošenim cipelama. Od novčane katoličke pomoći Bosanska provincija do g. 1962. nije dobila ni dinara.

Očigledno je da oni koji su tu pomoć slali nisu izričito isključivali bosanske franjevce i njihove sjemeništarce. Ruka koja je spriječila da njihovi darovi dođu i do bosanskih franjevaca bila je našeg podrijetla, bilo da se nalazila u Bosni, negdje u Jugoslaviji ili u Rimu. Najčudnije je pri tome da oni koji su tako upravljali tom pomoći nisu mogli imati neke osobne koristi od toga uskraćivanja, nego su to očito činili samo da prikrate one koje nisu voljeli. A ipak, i ovo su bili ljudi u nevolji (dakle po kršćanskom shvaćanju: naši bližnji) i po vrhu njihova braća po vjeri. Tu su, dakle, bile na djelu zaostale mračne snage prošlosti. Tek šezdesetih godina, kad je Bosanska provincija stupila u neposredan dodir s nekim od inozemnih karitativnih ustanova, počela je i ona dobivati određeni dio te pomoći (od 1965. pa dalje).

Bilo je i određenih administrativnih nesporazuma i nekih nemilih postupaka i tijekom ovoga razdoblja ali ipak daleko manje nego ranije.

3. O svećeničkom udruženju "Dobri pastir"

Udruženje katoličkih svećenika "Dobri pastir" imalo je u poratnim godinama znatnu ulogu, osobito za Bosansku provinciju.

Iz opisa poratnih prilika vidi se kakvo je bilo stanje svećenika u Bosni. Trebalo je rješavati mnoga pitanja - od snabdijevanja hranom i odijelom do ponovnog dobivanja vlastitog stambenog prostora, od vršenja vjerskih obreda i pouke do izbavljanja zatvorenih svećenika, od putovanja do opstanka sjemeništa. Izravan nastup pojedinog svećenika pred vlastima nije donosio ploda. Trebalo je imati ustanovu koja će svećenicima pomagati da dođu do svog prava. I vlasti su bile svjesne nagomilanih problema i željele ih nekako riješiti. Redovni put kojim bi se ta pitanja mogla rješavati, tj. razgovorom biskupa s državnim vlastima, u to vrijeme

bio je blokiran, zbog sukoba jugoslavenskih vlasti s nadbiskupom Stepincem. A na rješenje konkretnih pitanja nije se moglo čekati. Zbog toga je dio bosanskih i hercegovačkih svećenika, sporazumno s državnim vlastima, osnovao udruženje "Dobri pastir" sa zadatkom da rješava navedena i druga slična pitanja.

Kod osnivanja bilo je poteškoća. Uprava naših biskupija bojala se da preko Udruženja vlasti ne dobiju polugu kojom će se miješati u crkvene poslove, da se crkvena pitanja ne počnu rješavati mimo biskupa i da to možda konačno ne odvede do osnivanja zasebne "narodne" crkve, crkve u Crkvi. Slično su se bojali i u Rimu. Stoga se je, prije osnivanja Udruženja, tadašnji vrhbosanski ordinarij (tj. upravitelj nadbiskupije) Dr. Marko Alaupović oprezno izjasnio: "Nemam ništa protiv osnivanja svećeničkog udruženja, ali ordinarijat u to ne ulazi". Tako je osnovan "Dobri pastir". Naknadno, njega a tako i druga udruženja po drugim biskupijama, Biskupska konferencija Jugoslavije proglasila je najprije nepogodnim a kasnije i nedopuštenim ustanovama. U Bosni, međutim, ta odluka nije stupila na snagu, budući da je nije proglasio mjesni ordinarij, mjesna crkvena vlast. Biskupi su izdali one proglase (o nepogodnosti i nedopuštenosti), jer su smatrali da su jedino oni pozvani da u ime Crkve vode razgovore i pregovore s vlastima. To je ispravno, jer crkvene poslove i treba da vode oni zajedno sa Sv. Stolicom. Ali kod udruženja "Dobri pastir" nije se radilo o razgovorima na nekom "visokom nivo-u", nego o rješavanju ovog ili onog konkretnog pitanja: da se oslobodi ovaj župski stan od stanara, da se u tom selu može održavati vjeronaučna pouka, i sl.

Strah biskupa pa česte i žestoke osude svećeničkih udruženja s vremenom su se pokazale neosnovanima. Iz njih se moglo izleći zlo ali, eto, nije se izleglo: niti je osnovana neka narodna crkva, niti su vođeni neki pregovori visokog stupnja, niti su svećenici otkazali poslušnost biskupima. To je postalo sasvim jasno kad je g. 1966. potpisan protokol o sređivanju odnosa Jugoslavije sa Sv. Stolicom.

Belgijski statistički priručnik o svećeničkim udruženjima u Jugoslaviji - g. 1964.

"Strahovanja biskupa pokazala su se neopravdanim. Ako i jest istina da se jugoslavenski režim ugledao u sovjetski primjer kad je osnivao ta udruženja, on kasnije nije postupao jednako. Ne samo da ona nisu pogodovala

popuštanju crkvene stege ili eventualnom stvaranju narodnih crkava, nego su svećenička udruženja radije, ako gledamo na dugi rok, uspostavila realnu koegzistenciju Crkve i Države".

Bilan du Monde, sv. II, str. 825. (Ed. Casterman, Tournai)

Udruženje je pomoglo svećenicima kod nabavke potrebnih stvari, da smanje porez na pravednu mjeru, da isprave neke pogreške u nacionalizaciji ili agrarnoj reformi, da riješe stambeno pitanje makar i djelomičnim vraćanjem prostorija župskih stanova i samostana (pravnim posjednicima), da dobiju dozvolu za gradnju, ili odobrenje da se misa može govoriti na groblju ili održavati vjeronauk, da se sklopi ugovor o socijalnom (zdravstvenom i mirovinskom) osiguranju i mnogo sličnog.

Jedna od najvažnijih pomoći bosanskim katolicima ali i onima izvan Bosne bilo je tiskanje krajnje potrebnih vjerskih knjiga: molitvenika, katekizma, Novog zavjeta, kalendara "Dobri pastir" i dr. To je bilo u ono vrijeme kad od katoličkog tiska na našem jeziku nije izlazilo ništa drugo osim malog glasnika "Blagovest", izdavanog u Beogradu.

Ne manje važno djelo "Dobrog pastira" bilo je što je omogućio sjemeništu u Visokom da i dalje postoji i da postupno, s vremenom, dođe u posjed svojih prostorija.

Ali, možda je začudno što se u ovom djelu, koje prikazuje prošlost Bosanske provincije, uopće i govori o "Dobrom pastiru".

Evo zašto! Najveći dio članstva "Dobrog pastira" tvorili su i tvore bosanski franjevci. Istina je da je u njemu u početku bilo i 25% od ukupnog broja bosanskih svjetovnih svećenika a znatan dio činili su i hercegovački franjevci. No odmah od početka bilo je u udruženju najviše bosanskih franjevaca (49% članova Bosanske provincije). Ipak su protivnici Udruženja njega naprosto poistovjećivali s Bosanskom provincijom, iako ni fra Josip Markušić, tadašnji provincijal, koji je odobravao i zagovarao Udruženje, nije bio njegov član. Pri tome, ti protivnici zaborave da su se i drugi, koje oni kao članove Udruženja naprosto prešućuju (tj. svjetovni svećenici), uvelike poslužili uslugama "Dobrog pastira". Udruženje je pomoglo i svjetovnim svećenicima kod rješavanja njihovih stambenih pitanja npr. župama Derventa, Brčko, Sarajevo (župa Srca Isusova), Novo Sarajevo, Breza, Travnik, Žepče... ili se zauzimalo da se mogne

održavati vjerska pouka i govoriti misa za župe u Komušini, Tesliću, Doboju..., ili da se pomogne bosanskim studentima Đakovačke teologije, kad su bili ugroženi sudskim tjeranjem.

Oni koji su bili protiv "Dobrog pastira" proglašavali su njega a onda odmah i Bosansku provinciju izdajnicima Katoličke crkve, komunističkim kolaboracionistima, slugama vlasti. Nisu ostali samo na kritikama nego negdje nisu dozvoljavali čak ni širenje njihovih izdanja, ma ne znam kako ona bila pravovjerna. Pogotovo su nastojali da se Bosni Srebrenoj ne pruži izvana nikakva pomoć. Pod uplivom tih glasina poznati (a u duši vrlo dobri) "Špekpater" Werenfried van Straaten odbio je da pomogne Bosanskoj provinciji pa je g. 1964. ovako pisao jednom bosanskom franjevcu: "ako ovaj postupak (tj. odbijanje da dadne pomoć) i jest tvrd za Vas i Vašu subraću, u čije osobno poštenje ja nimalo ne sumnjam, to on ipak ima tu prednost da je nepopustljiv prema komunizmu; po mom mišljenju, prema komunizmu, to je krepost".

Unatoč tomu što je razvoj stvari pokazao da su prigovori protiv "Dobrog pastira" bili neosnovani, bilo je dosta upornih ljudi, koji su Bosansku provinciju zbog toga, čak i u sedamdesetim godinama, optuživali; bili su slijepi za velike usluge koje je "Dobri pastir" učinio Crkvi i slijepi za vrijednost dijaloga, koji je i vjernicima omogućivao makar i skromno djelovanje.

4. Školstvo

Jedno od najvećih pitanja bilo je pitanje školstva.

S nastankom nove Jugoslavije, katoličke vjerske škole u Bosni doživljavaju najteže dane: nadbiskupska isusovačka gimnazija u Travniku prestala je raditi već g. 1944. a njezini su profesori napustili Bosnu. Franjevačka gimnazija na Širokom Brijegu krajem rata tragično je izgubila golem dio svog profesorskog zbora; zgrada je oduzeta pa i danas služi kao državna gimnazija. To isto vrijedi i za škole čč. sestara u Sarajevu i drugim manjim mjestima.

a) Izuzetak, donekle, predstavlja visočka gimnazija. I njezin konvikt zauzela je u kolovozu g. 1945. vojska i još ga drži, i njezina gimnazijska zgrada dobila je nove stanare (novu, državnu gimnaziju, srednjoškolski internat, internat za učenike u privredi, večernju osnovnu školu, a kasnije /1947/ i štab Omladinskih radnih brigada); ipak je i fra-

njevcima ostalo nešto malo prostorija. Zamolili su u ljeto g. 1945. za dozvolu da smiju početi nastavu u novoj školskoj godini makar samo za franjevačke kandidate. Budući da je i nakon dugo vremena nisu dobili, počeli su raditi bez nje. U toku nastave naredili su im da je obustave ali su ipak, iznimnom dozvolom Ministarstva prosvjete, nekako završili tu šk. godinu 1945/46. Slijedeće godine nisu mogli raditi. S trudom su dobili 27. II. 1947. dozvolu za rad, ali samo za franjevačke kandidate i bez prava javnosti. G. 1949. postojala je stvarna opasnost da franjevci u cijelosti izgube svoju zgradu u Visokom. Spasio ih je posjet predsjedniku Titu, koji je odredio da oni ne samo ostanu u svojoj zgradi nego i da im se dodijeli dio njezinih prostorija (one koje je uživao internat učenika u privredi). Tako učenici nisu više morali spavati na tavanu, iako su dijelom i dalje spavali na trijemu.

Otada su sve do g. 1964. upornim molbama, uz pomoć Udruženja i Komisije za vjerska pitanja, dobivali natrag u razmacima dio po dio vlastite zgrade.

Velik udarac za normalno klasično obrazovanje bio je propis o obaveznom osmogodišnjem školovanju (1950); time je gimnazijsko poučavanje svedeno na svega četiri godine. Ali, tako je bilo i u drugim školama i nije bilo pomoći.

Visočko sjemenište primalo je poslije rata redovno i učenike Hercegovačke franjevačke provincije (oko 25 đaka) a jedno vrijeme boravilo je u njoj i po nekoliko učenika Vrhbosanske nadbiskupije i Mostarske biskupije. Broj đaka dosezao je u ovom razdoblju (1945-1976) prosječno oko 120-125 učenika.

b) Bogoslovno školovanje bosanskih franjevačkih klerika u ovom razdoblju također je prolazilo kroz teške kušnje. Najprije je, g. 1945, trebalo dugo čekati da vlasti odobre rad ovoj školi. Tadašnji gvardijan samostana u Kovačićima fra Miroljub Pervan, otišao je tijekom ljeta i početkom jeseni 31 put u bosansko Ministarstvo prosvjete, dok napokon nije izmolio željenu dozvolu. Radilo se onda tako s tom dozvolom blizu dvije godine a onda je nastupila nova, velika smetnja: oduzimanje goleme zgrade ove Teologije u cjelini u proljeće g. 1947; gornji kat već je od g. 1945. preuzela vojska. Sad je trebalo seliti opet u tijesni samostan sv. Ante; iz njega je, radi naših klerika a uslugom vlasti, bio sada iseljen dio Narodne i univerzitetske biblioteke, koji je privremeno bio smješten na najgornjem katu.

Budući da je tu bilo preko mjere tijesno, god. 1957. i kasnijih, jedan dio bogoslova smješten je u Visoko, koje je i samo imalo muke sa smještajem svojih đaka. Opet je očigledno bilo da treba praviti novu bogosloviju. Ali, gdje naći tolika sredstva kad je provincija u to vrijeme jedva podmirivala troškove redovnog izdržavanja Sjemeništa i Bogoslovije? Molbe za pomoć po Njemačkoj, Austriji, Nizozemskoj nisu (iz već navedenog razloga ozloglašenosti Bosanske provincije) donijele pravog rezultata. Tada se našlo rješenje tako da je Provincija podigla zajam kod kelnske i esenske biskupije uz obvezu da ga vrati radom naših mladih svećenika po njemačkim župama. Tako je do g. 1968. uglavnom bila podignuta zgrada bogoslovije na Butmiru, u Sarajevu.

Kao i na Gimnaziji, i na Franjevačkoj teologiji redovno su iza rata studirali i mnogi bogoslovi Hercegovačke provincije. Ta je franjevačka zajednica davala i neke svoje profesore za Teologiju (među njima i poznatog fra Rufina Šilića) a tako i za Gimnaziju. Inače se broj predavača na ovoj školi znatno povećao: od šest, koliko ih je bilo u prvo vrijeme na Kovačićima, do 16 na Butmiru.

5. Dušobrižnički rad

Velika je novost, s obzirom na dušobrižnički rad, bila da se vjeronauk prestao predavati po školama. Bilo je očito da se Crkva za njega mora pobrinuti na drugi način. Tu se tražilo i još uvijek traži puno osobnog, revnog zalaganja pa je tako o tomu ovisilo, ako gledamo s ljudskog gledišta, kakva će biti sudbina vjere i kod pojedinca, i kod obitelji, i kod župe u cjelini.

S početka se nastava držala u crkvi, u sakristiji, ponekad u župskom stanu. Ubrzo je, međutim, postalo jasno da se ne može pravo raditi bez prikladnih prostorija, gdje će djeca sjediti u školskim klupama, uz dobro osvjetljenje, pristojno zagrijavanje, sa školskom pločom i drugim pomagalima, osobito s dobrim udžbenicima i bilježnicama. Tako je šezdesetih godina i kasnije nastalo dosta vjeronaučnih učionica u sklopu crkve ili župskog stana ili odvojeno od njih.

Uporedo s tim, izdat je g. 1963. prijevod njemačkog Katoličkog katekizma, koji je zadovoljio tadašnje prijeke potrebe za vjeronaučnim udžbenikom. Iste je godine izišao i prijevod Novog zavjeta a otvaranjem Jugoslavije prema inozemstvu počeli su se kateheti služiti i projekcijama.

FRANJEVAČKA PROVINCIJA
BOSNA SREBRENA 1989.

Velika novost u dušobrižničkom radu u Bosni nastala je nakon posljednjeg rata otvaranjem mnogih tzv. filijalnih (područnih) crkava ili crkvica. Ljudi u današnje vrijeme neće da prevaljuju po šest kilometara pa i više da bi došli do crkve. Tako su svećenici morali doći do njih i u tu svrhu sagrađene su negdje jedna ili dvije (a negdje čak i osam) filijalnih crkava. U njima se svake nedjelje ili bar jednom ili dvaput u mjesecu slavi sv. misa i drži vjeronaučna pouka. Glavne crkve ostanu zbog toga tek umjereno ili napola ispunjene ali je ukupni posjet misi nedjeljom na župi sigurno znatno veći nego što bi bio bez bogoslužja u filijalnim crkvama.

Znatan udio u odgojnom vjerskom djelovanju ima i katolički tisak, koji je - nakon g. 1965. - postao obilniji i možda nadmašio stanje prije rata. Za bosansko područje već je spomenuto blagotvorno djelovanje kalendara "Dobri pastir", u kojemu je svake godine obrađen neki skup vjerskih istina. Nakon g. 1965. dolazi u Bosnu mnogo listova iz Zagreba i drugih hrvatskih gradova, najviše "Glas koncila"; g. 1971. pojavio se list "Naša ognjišta" (kasnije nazvan "Sveta baština"), koji svojim vijestima pokriva i župe zapadne Bosne a čita se i u ostalim našim krajevima.

Za razliku od prošlih razdoblja, u današnje vrijeme nema više živahnog društvenog okupljanja u katoličkim organizacijama. Razlog za to nije samo politički, jer i po drugim, nesocijalističkim, zemljama danas je djelovanje omladinskih organizacija slabije negoli prije rata.

6. Graditeljska djelatnost

Kao malo kada u svojoj povijesti, izgradnja crkava i župskih stanova po Bosni dosegla je u ovo vrijeme silan razmah. Kroz samih trideset godina (1945-1975) izgradili su bosanski franjevci trideset novih crkava a na mnogim mjestima izveli temeljite obnove, koje su ponekad ravne novogradnjama. Isto tako bilo je sagrađeno i mnogo novih župskih stanova, vjeronaučnih dvorana pa ponešto i gospodarskih zgrada. Taj graditeljski polet još je (i nakon 1975) u toku, ali se prikaz ovdje svjesno zaustavlja na toj godini.

Uz novogradnje i obnavljanja, pojavilo se nakon zadnjeg rata snažno i zauzeto nastojanje da se crkve opreme na dostojan način, ne više jeftinim oponašanjima, rađenim po kalupu ili klišeju, nego umjetničkim originalnim djelima i to u tolikom broju da iznenađuje i domaćeg

i stranog promatrača. Rade se kipovi i reljefi u kamenu, drvetu i metalu, vitraji, freske, pomične slike na platnu, mozaici. Golem je broj graditelja i umjetnika bio uposlen da se ostvari začudno bogatstvo ovog poslijeratnog stvaranja: Omahen, Valentinčič, Kvaternik, Ugljen, Štraus, Kršinić, Starčević, Grgić, Lj. Lah, Bošnjak, Marinović, M. Ujević, Poljan, Dulčić, Bifel, Šohaj, Kregar, Seder, Jakić, Čurić – da navedemo samo neke. Nije uvijek pošlo za rukom ostvariti skladnu cjelinu a bilo je i promašenih pothvata, ali su se umjetnici na dosta mjesta približili istinskoj ljepoti. I pisci djela o crkvenoj umjetnosti kod Hrvata zapazili su i u znatnoj mjeri uvažili ovo bosansko poslijeratno stvaranje a to je pokazala (jednim svojim dijelom) i veličanstvena izložba kulturnog blaga bosansko-hercegovačkih franjevaca priređena u Sarajevu i Zagrebu tijekom 1988. i 1989.

Kako je bilo moguće naći sredstva za tolike pothvate?

Pošteno je priznati da su izgradnju nekih crkava i župnih stanova pomogli velikodušni inozemni darovatelji (napose iz S. R. Njemačke), često uz preporuku Vrhbosanskog i Banjalučkog ordinarijata. Ipak, daleko veći dio troška redovno su podmirili naši ljudi koji su se od 1960. g. zapošljavali u Njemačkoj, Austriji, Švicarskoj i Švedskoj; da oni nisu bili velikodušni, kad se radi o izgradnji i uljepšavanju crkava, mnogo ovih pothvata ne bi bilo moguće izvesti. Tako je tužni pečalbarski rad naših ljudi ipak urodio i dobrim plodovima, na koje oni mogu biti ponosni.

*

Prisjetimo se sada, na završetku ovog izlaganja, puta koji su franjevci u ovih sedam stoljeća prešli, da bismo mogli istaknuti misli-vodilje njihova djelovanja.

U prvom razdoblju, za vrijeme bosanskih narodnih vladara, oni su došli u ovu zemlju kao apostoli, kao misionari: da pruže narodu dragocjenost vjere u Isusa Krista, koja je podloga sreće u vremenu i u vječnosti. Iako su, s početka, bili stranci, narod ih je prihvatio i u najvećoj se mjeri obratio. Taj se uspjeh može razumjeti kad uvažimo da su oni živjeli potpuno onako kako su govorili: bili su jednostavni, siromašni, bliski narodu, ispunjeni vjerom i ljubavlju. – U drugom velikom razdoblju, pod turskom vladavinom, izvanjske su okolnosti učinile misionarski rad na obraćanju nemogućim, pa su franjevci ostali u Bosni kao čuvari vjere. Pokazali su se kao pravi "dobri pastiri", koji ne napuštaju ovaca

kad se pojave vukovi (Iv 10, 11-12). Tako su izdržali više od četiri stoljeća, često izloženi svakojakim nevoljama - poniżavanju, pljačkanju, mučenju, ubijanju - i sačuvali što se moglo sačuvati. — U trećem razdoblju, nakon oslobođenja od turske vlasti pa do naših dana, oni su željeli i dalje biti pastiri svog puka pored drugih svećenika. Tu im je ulogu zacrtao papa Leon XIII. kad je rekao da ostali svećenici u Bosni treba da složno i s ljubavlju rade zajedno s njima, svjesni golemog duga zahvalnosti što ga Crkva ima prema Bosanskoj provinciji.

Bosanska provincija ima dugotrajnu i veliku prošlost, koja njezine članove ispunja ponosom. Ali ta ih prošlost i obvezuje: da nastupaju dostojno svojih predšasnika: da budu vjerni Evanđelju, maleni i skromni, bliski svom narodu, da ljube osobito siromašne i da rade za njih. Njihova ih prošlost također poučava da budu dovitljivi i nesalomljivi ali nikad nevjerni svom osnovnom poslanju: služiti Kristu i svom narodu, nadahnuti duhom sv. Franje.

Izvori i literatura

1. Gavran, Ignacije: Lucerna lucens?, Visoko 1978.
2. Gavran, Ignacije: Razvoj franjevačke gimnazije u Visokom (1882-1982) u *Franjevačka klasična gimnazija u Visokom 1882-1982,* Visoko 1983, str. 31-69.
3. Gavran Ignacije: Das Verhältnis der bosnischen Franziskaner zum jugoslawischen Staate, Sarajevo 1966 (umnoženo kao rukopis).
4. Gavran Ignacije: Uz 25-godišnjicu Udruženja katoličkih svećenika "Dobri pastir" u *"Spomenica dvadesetpet-godišnjice Udruženja katoličkih svećenika "Dobri pastir" 1950-1975",* Sarajevo 1976, str. 21-27.

SLIJED NAJVAŽNIJIH DOGAĐAJA ZA POVIJEST BOSANSKIH FRANJEVACA

1182. Rođenje sv. Franje

1209. Franjo počinje propovijedati. Postanak franjevačkog pokreta.

1226. Smrt sv. Franje.

1291. Papa Nikola IV. šalje dvojicu franjevaca Stjepanu Dragutinu, vladaru Mačve i sjeveroistočnog dijela Bosne, i prima ga pod zaštitu sv. Petra. Time započinje nepretrgnuta prisutnost franjevaca na tlu Bosne.

1339-1340. Franjevački vrhovni poglavar fra Gerald Odonis (Eudes ili Ot) posjećuje bosanskog bana Stjepana Kotromanića; osniva se Bosanska vikarija sa sjedištem u Milama kod Visokog.

1463. Sultan Mehmed II. el-Fatih ("Osvajač") zauzima Bosnu i daje smaknuti posljednjega bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Iste je godine fra Anđeo Zvizdović isposlovao od sultana povelju (Ahdnamu), kojom se franjevcima (i preko njih i katolicima) jamči osobna i vjerska sloboda.

1514. Bosanska se vikarija dijeli na dvije nove: Bosnu-Hrvatsku (slobodni dio) i Bosnu Srebrenu (pod turskom vlašću). Ovoj posljednjoj pripadaju samostani u Srebrenici, Zvorniku, Olovu, Visokom, Sutjesci, Fojnici, Kreševu, Rami, Konjicu, Mostaru, Imotskom, Zaostrogu i Makarskoj.

1517. Vikarija Bosna Srebrena postaje provincija. (To je, ustvari, samo mijenjanje imena.) Uskoro zatim Turci razaraju pet bosanskih samostana (oko 1524).

1526. Bitka kod Mohača s važnim posljedicama za Bosnu Srebrenu: bosanski franjevci postupno preuzimaju pastirsko djelovanje u Slavoniji i Ugarskoj.

1533. Franjevci napuštaju samostan sv. Marije u Zvorniku i nose sa sobom Gospinu sliku. Smjestili su je u samostan Gradovrh kod Tuzle (osnovan 1541).

Oko 1595. Fra Petar Zlojutrić vodi nekoliko bosanskih franjevaca kao misionare u Bugarsku.

1611. Fra Matija Divković tiska prve tiskane bosanske knjige *Nauk krstjanski* i *Sto čudesa*.

1645-1669. Kandijski (=Kretski) rat Venecije s Turskom s teškim posljedicama po katoličko stanovništvo Bosanske provincije.

1683-1699. Bečki rat (Austrije s Turskom). Franjevci napuštaju samostan u Modriči (1685), u Srebrenici (1687), u Rami (1687), u Gradovrhu (1687), u Visokom (1688), u Tuzli (1690). Bosna će ostati tuska pokrajina još gotovo dva stoljeća.

1704. Zapaljen samostan u Olovu zajedno s crkvom.

1735. Dalmatinski dio odjeljuje se od Bosne Srebrene i postaje samostalna provincija (Presvetog otkupitelja). - Uspostavlja se apostolski vikarijat u Bosni i Hercegovini.

1757. Odjeljuje se prekosavski dio od Bosne Srebrene i postaje samostalna provincija (sv. Ivana Kapistrana). Bosna Srebrena je snižena na stupanj samostalne kustodije ali joj već slijedeće godine papa vraća njezin prvobitni položaj i čast.

1823. Fra Ilija Starčević osniva u Tolisi prvu bosansku osnovnu školu.

1826. Dokinuti su janjičari.

1839. Izdat je hatišerif od Gülhane.

1846-1852. Otcjepljuje se Hercegovina od Bosne Srebrene i postaje samostalna kustodija a 1892. provincija.

1850. Ivan fra Franjo Jukić izdaje prvi broj prvog bosanskog časopisa *Bosanski prijatelj*.

1851. Biskup Strossmayer prima bosanske franjevačke bogoslove u Đakovo, gdje ostaju do 1876.

1856. Izdat je Hatihumajun.

1853- -1877. Podižu se novi samostani: u Livnu (Gorica), Gučoj Gori, Petrićevcu kod Banje Luke, Tolisi, Plehanu, a nešto kasnije i u Jajcu i Rami.

1881. Uspostavlja se redovita crkvena uprava u Bosni i Hercegovini (s nadbiskupom u Sarajevu te biskupima u Banjoj Luci i Mostaru).

1882. Vrhovni poglavar Reda o. Bernardin del Vago posjećuje Bosnu. Osnovao je tom prilikom franjevačko srednjoškolsko učilište (niža gimnazija) u Kreševu, koje slijedeće godine prelazi u Guču Goru.

1887. Bosanski franjevci pokreću vlastiti časopis (zove se najduže *Franjevački glasnik*, zatim *Serafinski perivoj* i *Franjevački vijesnik).*

1897. Papa Leon XIII. objedinjuje razne ogranke Franjevačkog reda.

1900. Počinje radom Franjevačka gimnazija u Visokom.

1906. Bosanski franjevci počinju izdavati *Glasnik sv. Ante.*

1909. Franjevačka bogoslovija preseljuje se iz Livna u Sarajevo.

1928. Izgrađen je Franjevački konvikt u Visokom, koji radi do 1945, kad je oduzet.

1942. Franjevački bogoslovi preselili u novosagrađenu zgradu Franjevačke teologije na Kovačićima, koju napuštaju 1947. jer im je oduzeta.

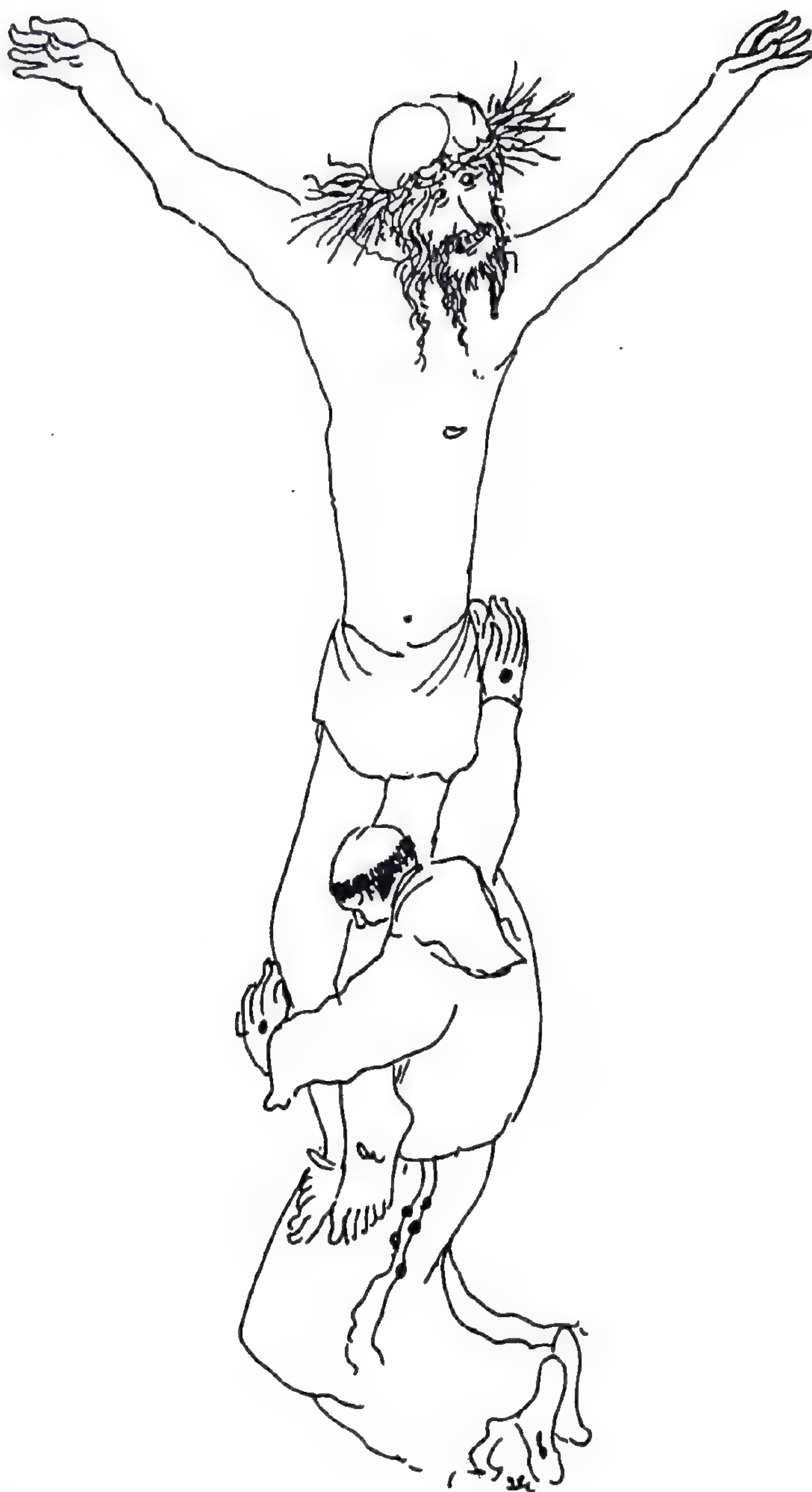
1949. Delegacija Bosne Srebrene posjetila Predsjednika Tita tražeći zaštitu posebno za rad sjemeništa u Visokom.

1950. Počinje izlaziti kalendar i revija *Dobri pastir.*

1968. Izgrađena je nova Franjevačka teologija na Nedžarićima u Sarajevu i počela raditi.

1983. Pokrenut je popularni vjerski list "Svjetlo riječi".

1988. Organizirana je izložba *Blago franjevačkih samostana Bosne i Hercegovine* u Sarajevu, a kasnije u Zagrebu, Ljubljani i Milanu.

KAZALO OSOBNIH IMENA

KAZALO ZA SAMOSTANE NA TLU BOSNE

SADRŽAJ:

Strana

Četvrti dio: DJELOVANJE BOSANSKIH FRANJEVACA NAKON OSLOBOĐENJA OD TURAKA

VIII. poglavlje: POD AUSTRIJSKOM OKUPACIJOM (1878-1918)

IX. poglavlje: U STAROJ JUGOSLAVIJI I ZA VRIJEME II. SVJETSKOG RATA (1918-1945)

X. poglavlje: OD SVRŠETKA II. SVJETSKOG RATA DO SMRTI NADBISKUPA SMILJANA ČEKADE (1945-1976)

Izdaje:
SVJETLO RIJEČI, Sarajevo, N. Pozderca 6

Odgovara:
Ladislav Z. Fišić, Sarajevo, F. Midžića 338

Tisak:
GP "Štampa" Osijek, 1990.

Sedam stoljeća
djelovanja
bosanskih
franjevaca